

Familiebestemt eller individualisert
samlivsatferd? Forløpsanalyse av sammenhengen
mellom sosial bakgrunn og tidspunkt for første
samlivsetablering

av Kenneth Aarskaug Wiik

mastergraden i sosiologi

høsten 2004

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Oslo

Sammenfatning

Jeg har i denne oppgaven reist spørsmålet om inngåelsestidspunktet av det første samlivet påvirkes av sosial bakgrunn. Forløpsanalyse av individuelle retrospektive samlivshistorier hentet fra Statistisk sentralbyrås spørreundersøkelse *Fremtidsplaner, familie og samliv* fra 2003 bekrefter at sosial bakgrunn virker inn på når i livet det første samlivet inngås.

Et sentralt funn er at sosial bakgrunn, målt ved foreldrenes høyeste oppnådde utdanningsnivå, legger sterkere føringer på kvinners etableringstidspunkt enn hva tilfellet er for menn. Analysene avdekker et tydelig mønster der alderen for den første samlivsetableringen stiger i takt med foreldrene utdanningsnivå: kvinner med universitets- eller høyskoleutdannede foreldre inngår sine første samliv senere enn kvinner med mellom- og lavt utdannede foreldre. Sammenhengen vedvarer når det kontrolleres for alder, respondentenes eget utdannings- og inntektsnivå, studiestatus, religiøsitet, foreldrebrudd og urbanitet. Dette er i samsvar med hypoteser utledet av tidligere studier på området og sosiologiske teorier om samlivsetablering.

Jeg har også påvist sosiale ulikheter i etableringstempo ut fra individuelle sosioøkonomiske kjennetegn. Både studiestatus og utdannings- og inntektsnivå virker inn på når i livet kvinner og menn får sine første samlivserfaringer. Økning i eget utdannings- og inntektsnivå styrker, mens det å være under utdanning har en negativ effekt på sannsynligheten for førstegangs samlivsinngåelse i en gitt måned. Disse funnene er i overensstemmelse med mikroøkonomisk teori og foreliggende norsk og internasjonal forskning

Respondentene gikk inn i sine første samliv i perioden 1970-2002. I løpet av denne perioden har betydningen av sosial bakgrunn, målt ved fedrenes utdanningsnivå, avtatt for når i livet kvinner starter sine første samliv. Den positive effekten av økt inntektsnivå er blitt av noe mindre betydning for kvinners etableringstempo. Dette er i tråd med individualiseringshypotesens hovedpåstand.

Forord

Jeg vil takke hovedveileder, professor i sosiologi Gunn Elisabeth Birkelund (Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo) og biveileder, professor i demografi Øystein Kravdal (Økonomisk institutt, Universitet i Oslo) for førsteklases veiledning! Å skrive masteroppgave er krevende. Det hadde ikke latt seg gjennomføre såpass smertefritt uten hjelp og oppmuntring fra erfarne forskere på området.

Takk går også til Seksjon for demografi og levekårsforskning i Statistisk sentralbyrå, ved seksjonssjef Kari Skrede, som har gitt meg kontorplass dette året og tilgang til nye og meget gode data i spørreundersøkelsen *Fremtidsplaner, familie og samliv*. Undersøkelsen er finansiert av Norges forskningsråd under Velferdsprogrammet. Finansiell støtte fra Norges forskningsråd har gjort det mulig for SSB å gi meg lønn for arbeidet med masteroppgaven.

Prosjektleder forsker Turid Noack og stipendiat Torkild Hovde Lyngstad ved Seksjon for demografi og levekårsforskning i Statistisk sentralbyrå har gitt meg mye hjelp og mange gode tips og kommentarer underveis! Liv Hansen har laget figurer, og på denne måten spart meg for mye arbeid.

Innholdsfortegnelse

Sammenfatning	2
Forord	3
1.0 Innledning	10
1.1 Tema og problemstilling.....	10
1.2 Sosiologisk og samfunnsmessig relevans.....	11
1.3 Empirisk grunnlag, analytisk strategi og teoretisk tilnærming.....	12
1.4 Oppgavens avgrensninger	14
1.5 Disposisjon	16
2.0 Tidligere forskning om inngåelse av første samliv	17
2.1 Demografisk overgang: utsatte ekteskap og tidligere inngåelse av samboerskap.....	17
2.2 Sosiale og økonomiske skiller i pardannelse.....	19
2.2.1 Utdannings-, arbeids- og inntektsvariasjoner	20
2.2.2 Økonomisk usikkerhet og motstridende rolleforventninger.....	21
2.3 Sosial bakgrunn og samlivsetablering	22
2.3.1 Sosial bakgrunn, utdanning og materiell levestandard.....	22
2.3.2 Normativ bagasje: sosialisering og sosial kontroll.....	24
2.4 Oppsummerende trekk ved studier av førstegangs samlivsinngåelse	25
3.0 Teoretiske perspektiver på etablering av samliv	27
3.1 Sosiologiske perspektiver på sosial ulikhet i etableringstempo	27
3.1.1 Normbaserte og kulturelle forklaringer på samlivsinngåelse: sosialisering og "tredjeparter"	28
3.1.2 Sosial bakgrunn og rasjonelle valg.....	30
3.1.3 Byttelogikk og langvarig søken: strategiske samlivvalg i et sosiologisk perspektiv	32
3.1.4. Sosial systematikk i etableringstempo.....	35
3.2 Et mikroøkonomisk perspektiv på sosial ulikhet i etableringstempo	36
3.2.1 Ny husholdningsøkonomi: pene kvinner og rike menn?.....	37
3.2.2 Sosial bakgrunn, menneskelig kapital og etableringstempo.....	38
3.2.3 En samarbeidsmodell.....	39

3.2.4 Økonomisk systematikk i etableringstempoet.....	40
3.3 Individualisering: avtagende betydning av sosiale og økonomiske determinanter	41
3.3.1 Moderniseringsteori: sosial endring og individualisering.....	42
3.3.2 Individualisert samlivsetablering.....	43
3.3.3 Differensiert individualisering.....	45
3.3.4 Individualisering: minsket sosial ulikhet i etableringstempo	46
4.0 Datamateriale, metoder og forskningsdesign	50
4.1 Fremtidsplaner, familie og samliv	50
4.2 Samlivshistorier: noen kritiske bemerkninger.....	51
4.3 Analytisk tilnærming: forløpanalyse og logistisk regresjonsanalyse	52
4.3.1 Tidspunkt for samlivsetablering: risikoperiode, personmåneder og sensurering	53
4.3.2 Konkurrerende versus felles utganger: ekteskap og samboerskap	54
4.3.4 Logistisk regresjonsanalyse.....	56
4.3.5 Tolkning av logostiske regresjonskoeffisienter.....	56
4.4 Målinger og operasjonaliseringer	57
4.4.1 Avhengig variabel	57
4.4.2 Forklaringsvariable: sosial bakgrunn, egen sosioøkonomisk status og periodemål	57
4.4.3 Demografiske bakgrunnsvariable, religion og bosted.....	60
5.0 Forløpsanalyse av sosiale ulikheter i etableringstidspunkt	63
5.1 Deskriptiv statistikk over forløpsdata.....	63
5.2 Multivariat analyse av samlivsetableringer	66
5.2.1 Sammenhenger mellom sosial bakgrunn og etableringstempo	67
5.2.2 Sosial bakgrunn, kjønn og etableringstidspunkt.....	68
5.2.3 Individuelle sosioøkonomiske egenskaper og etableringstempo	71
5.2.4 Sosial bakgrunn, egne sosioøkonomiske ressurser og etableringstempo	72
5.2.5 Sosial bakgrunn, egne sosioøkonomiske ressurser, studier og etableringstempo	74
5.2.6 Sosial bakgrunn, alder, sosioøkonomiske karakteristika, indirekte mål på samlivsnormer og første samlivsetablering.....	76
5.3 Ungdom og samlivsinngåelse.....	79
5.4 Foreløpig oppsummering.....	80

6.0 Periodeeffekter	82
6.1 Sosial bakgrunn, periode og sannsynlighet for samlivsinngåelse i en gitt måned	82
6.2 Individuelle sosioøkonomiske kjennetegn, periode og sannsynlighet for samlivsinngåelse i en gitt måned	85
6.3 Oppsummering av periodevariasjoner	87
7.0 Sosiale ulikheter i etableringstidspunkt: diskusjon av mulige årsaker.....	88
7.1 Tidspunktet for første samlivsetablering er påvirket av sosial bakgrunn	88
7.1.1 Sosialisering knyttet til kjønn og sosial bakgrunn.....	89
7.1.2 Utsatt behovstilfredsstillelse og sterkere sanksjonering av kvinners samlivsatferd	90
7.1.3 <i>Hvem</i> påvirker <i>når</i> : sosial mobilitet og markedsbegrensninger	91
7.1.4 Direkte økonomisk støtte og signaler om giftbarhet	92
7.1.5 Sosial bakgrunn og etableringstempo: hypoteser versus empiriske funn.....	94
7.2 Individuelle sosioøkonomiske ressurser og etableringstidspunkt	95
7.2.1 Et økonomisk rasjonale bak etableringstidspunkt	95
7.2.2 Individuelle ressurser og etableringstempo: hypoteser versus empiriske funn ..	96
7.3 Sosial forankring	97
7.4 Endringer i betydningen av sosial bakgrunn over tid	98
7.4.1 Individualisering og kjønn.....	99
7.4.2 Individualisert etableringstempo: hypoteser versus empiriske funn	100
8.0 Konklusjon.....	102
8.1 Etableringstempoet varierer med sosiale og økonomiske forhold.....	102
8.2 Familiebestemt og individualisert etableringstidspunkt	103
8.3 Videre forskning på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstempo ..	104
8.4 Avsluttende kommentar.....	105
9.0 Litteratur.....	107
Liste over vedlegg, figurer og tabeller.....	7

Vedlegg	116
Vedlegg 1. Svar og frafall etter kjønn, alder og landsdel. Prosent av bruttoutvalg.....	117
Vedlegg 2. Norsk standard for utdanningsgruppering. Nivåinndeling.....	118
Vedlegg 3: Inngåelse ekteskap vs. inngåelse samboerskap.....	119
Vedlegg 4: Regresjonsmodell 7a med tredelt utdanningsvariabel.....	120
Vedlegg 5: Regresjonsmodell 7a med treårig aldersintervall.....	121
Vedlegg 6: Foreldrebrudd, urbanitet og utdanning.....	122

Figurer:

Figur 1: Gjennomsnittsalder ved første ekteskap i Norge 1982-2003. Menn og kvinner.....	18
Figur 2: Alder ved første samlivsetablering. Kumulative prosenters.....	65
Figur 3: Predikerte nettoeffekter av fars utdanningsnivå på kvinners etableringstempo, 1970-2002.....	84

Tabeller:

Tabell 3.1 Sosial bakgrunn og etableringstempo av første samliv. Hypoteser utledet av teori og tidligere studier.....	48
Tabell 5.1 Deskriptiv statistikk, forløpsdata.....	63
Tabell 5.2 Regresjonsmodell 1a: Fars utdanningsnivå, alder og etableringstempo.....	67
Tabell 5.3 Regresjonsmodell 1b: Mors utdanningsnivå, alder og etableringstempo.....	68
Tabell 5.4 Regresjonsmodell 2: Sosial bakgrunn og etableringstempo. Separate analyser av kvinner og menn.....	69
Tabell 5.5 Regresjonsmodell 3: Individuelle sosioøkonomiske, egenskaper og etableringstempo.....	71
Tabell 5.6 Regresjonsmodell 4: Sosial bakgrunn, individuelle sosioøkonomiske egenskaper og etableringstempo.....	73
Tabell 5.7 Regresjonsmodell 5: Sosial bakgrunn, egne sosioøkonomiske ressurser studentstatus og etableringstempo.....	75
Tabell 5.8 Regresjonsmodell 6: Sosial bakgrunn, individuelle sosioøkonomiske ressurser, indirekte mål på samlivsnormer og etableringstempo.....	77
Tabell 5.9 Ungdom og første samlivsinngåelse. Separate analyser for kvinner og menn, 20 år eller yngre ved start av første samliv.....	79

Tabell 6.1 Regresjonsmodell 8a: Sosial bakgrunn, periode og etableringstempo.....	83
Tabell 6.2 Regresjonsmodell 8b: Utdanning, inntekt, periode og etableringstempo.....	86
Tabell 7.1 Framsatte hypoteser og empiriske funn.....	101

Hvad nu nærmest det angår, at unge mænd af eiendomsklassen udsætte noget længer med giftermål end gutter af arbeidsklassen, så synes det endnu ikke så vanskelig at forstå. Den, som er født og opdragen i bedre kår, kommer jo uvilkårlig til at betragte det som sin opgave at arbeide sig frem til en mindst ligeså god selvstændig stilling som hans faders; men dertil udfordres oftest både tid og flid. (...) Husmandssønnen derimod eller tjenestegutten, som mere ser sit levebrød i sin sundhed og sine stærke arme, han kan ved 25 års alder synes at have, hvad han behøver, og han finder, at han lige så godt kan gifte sig først som sidst. (Eilert Sundt ((1855)1967:213-14).

1.0 Innledning

Store endringer har funnet sted i det norske samfunnet og i befolkningens samlivsattferd på de nesten 150 årene som har gått siden Eilert Sundt studerte sosiale ulikheter i familiedanningen. Kort skissert har familiedanningsmønsteret i løpet av de siste 20-30 årene utviklet seg i retning av et økende mangfold.

I de første tiårene etter siste verdenskrig dominerte ekteskapet som samlivsform, og svingninger i antallet ekteskapsinngåelser var i denne perioden for det meste påvirket av endringer i størrelsen på befolkningen i gifteferdig alder (NOU 1999). På 1970-tallet ble ekteskapets posisjon svekket. Ekteskap er ikke lenger en forutsetning for å få barn og leve i parforhold, og samboerskapet er blitt en vanlig måte for unge mennesker å leve sammen på. Det er i flere land funnet sterke empiriske sammenhenger mellom økende samboerrater og synkende ekteskapsrater (Winkler-Dworak og Engelhardt 2004; Manning og Smock 2002; Bumpass, Sweet og Cherlin 1991; Manting 1996; Blom, Noack og Østby 1993).

1.1 Tema og problemstilling

Oppgaven vil mot denne bakgrunnen rette søkelyset mot forholdet mellom sosial bakgrunn og *når* i livet kvinner og menn etablerer sine første samboerskap eller ekteskap. Ved å studere sosiale ulikheter i etableringstempo ønsker jeg å klargjøre om endret samlivspraksis rammer likt, eller om det finnes forskjeller generert ut fra sosial bakgrunn.

Oppgavens sentrale forskningsspørsmål kan på en mer skjematisk måte framstilles slik:

i) Finnes det sosiale ulikheter i når norske kvinner og menn etablerer sine første samliv?

ii) Er det forskjeller mellom kvinner og menn i betydningen av sosial bakgrunn for når de velger å starte sine første samliv? Har endringer i kvinners økonomiske posisjon også påvirket deres første samlivsetablering?

iii) Hvilken innvirkning har individuelle sosiale og økonomiske karakteristika på etablerings-tempoet av det første samlivet? Øver sosial bakgrunn først og fremst indirekte effekter på førstegangs samlivsinngåelser gjennom studentstatus og eget utdannings- og inntektsnivå?

iv) Overgangen fra industrielle til mer tjenestebaserte samfunn i siste halvdel av forrige århundre sidestilles ofte med økende individualisering. Har sosial endring svekket eventuelle sammenhenger mellom sosiale og økonomiske ressurser kanalisert fra foreldre til barn og etableringstidspunktet? Er den økende andelen samboerskap i Norge et uttrykk for individualisering av familiedanningen? Har normer og verdier knyttet til etableringen av det første samlivet blitt endret og svekket?

Nye data fra Statistisk sentralbyrås spørreundersøkelse *Fremtidsplaner, familie og samliv* tas i bruk for å besvare disse spørsmålene. Denne undersøkelsen gjør det mulig å studere inngåelse av både samboerskap og ekteskap.

1.2 Sosiologisk og samfunnsmessig relevans

Stabile og forpliktende parforhold er et viktig organiserende prinsipp i vårt samfunn. Også sett fra den enkeltes ståsted er det å leve i samliv utvilsomt et gode. Dette gjelder både i en sosial og en økonomisk forstand. Praktisk og økonomisk kan "livet som to" frigjøre økonomiske midler til andre områder, da bo- og husholdningsutgifter generelt er lavere for gifte og samboere (Blossfeldt 1996; Duvander 1999; Leiulfsrud 2004).

Eksempler på at samliv er av betydning også i en sosial sammenheng kan være emosjonell støtte, sosial status og tilhørighet og en bredere kontaktflate. Selv om årsakssammenhengene ofte er omdiskuterte, blant annet som resultat av mulige seleksjonseffekter, har flere undersøkelser vist at kvinner og menn som lever i parforhold jevnt over har en bedre psykisk og fysisk helse enn enslige (Demeny og MacNicoll 2003; Stack og Eshleman 1998; Mastekaasa 1993). Norske helseundersøkelser har i tillegg konkludert at enslige dør tidligere og er mer syke enn gifte og samboende personer (Zahl, Rognerud og Strand 2003).

I den internasjonale litteraturen har det lenge vært et fokus på livsløpsoverganger. Studier av når demografiske begivenheter inntreffer er viktig, da overganger tidlig i livsløpet legger grunnlaget for senere livsbetingelser. Ekteskap, og i de senere år samlivsetablering

generelt, blir betraktet som demografiske hendelser som setter familiesyklusen i gang (Glick 1957). Etableringstidspunktet kan få følger for blant annet første barnefødsel. I neste omgang kan dette legge premissene for videre utdanning og yrkesdeltakelse (Axinn og Thornton 1992; FN 2004). Demografiske og sosiologiske studier har også påvist sammenhenger mellom alder ved inngåelse av første ekteskap og senere skillsmisser og samlivsproblemer. Kunnskapsstatus er at de som får sine første samlivserfaringer i ung alder opplever samlivsproblemer hyppigere enn personer som blir samboere eller gift for første gang i godt voksen alder (Amato og Previti 2003; Kiernan og Cherlin 1999). Analyser av gruppevariasjoner i alder ved første samlivserfaring er viktig for å forklare og forstå denne nøkkelbegivenheten i overgangen til voksenlivet.

Sosial ulikhet og familieinstitusjonen har lenge stått som sentrale temaer i sosiologien. Analyser av familiedanning og ekteskapstiming har dessuten spilt en viktig rolle i sosiologifagets utvikling og historie i Norge. Eilert Sundts undersøkelser av ekteskapets stilling i 1800-tallets norske samfunn er et eksempel på dette. Også i norsk samfunnsforskning av nyere dato finnes det flere eksempler på studier av sosiale ulikheter i *ekteskapsinngåelse*. Eksemplene på studier av førstegangs *samboerskap* er derimot langt færre. Denne oppgavens datagrunnlag muliggjør imidlertid analyser av sosiale forskjeller i inngåelse av både samboerskap og ekteskap. I denne forstand er studien med på å utvide og fornye vår kunnskap om befolkningens førstegangs samlivsinngåelser. I tillegg er analyser av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstempo av det første samlivet et hittil uskrevet blad i nyere norsk klasse- og familieforskning. Unntaket er Blom (1994), som viste at menn med midlere og høy sosial bakgrunn startet sine første samboerskap senere enn menn med lav sosial bakgrunn. (Se kapittel 2). Følgelig bør motivasjonen for å studere samlivsetablering i et slikt perspektiv være god.

1.3 Empirisk grunnlag, analytisk strategi og teoretisk tilnærming

For å studere sosiale ulikheter i etableringstidspunktet av det første samlivet, tar oppgaven utgangspunkt i den landsomfattende postale spørreundersøkelsen *Fremtidsplaner, familie og samliv* som ble gjennomført våren 2003 i regi av Statistisk sentralbyrå (SSB). Undersøkelsen er en del av forskningsprosjektet "Nye samlivsformer- velferdsmessige utfordringer" som for

tiden pågår ved Seksjon for demografi og levekårsforskning i Statistisk sentralbyrå med støtte fra Norges forskningsråd under Velferdsprogrammet.¹

De 6 317 respondentene som deltok i denne undersøkelsen tilhører fødselskohorter fra midten av 1950-tallet og utover. I denne perioden har det funnet sted mange og til dels omfattende sosiale endringsprosesser, også med hensyn til familie, seksualitet og samliv. Som nevnt innledningsvis, ble samboerskapet i denne perioden gradvis en mer utbredt og akseptert samlivsform. Undersøkelsens målgruppe tilhører i denne forstand det man kan kalle for "samboergenerasjoner", og deres samlivspraksis er godt egnet til å kaste lys over eventuelle nye samlivsmønstre.

Individuelle retrospektive samlivshistorier analyseres ved hjelp av forløpsanalyse, en teknikk som gjør det mulig å finne gruppevariasjoner i *når* en hendelse inntreffer. En diskret-tids forløpsmodell tas i bruk for å kontrollere respondentenes samlivsstatus månedlig fra fylte 15 år. Ved inngåelse av det første samlivet, det være seg ekteskap eller samboerskap, stoppes observasjonen. De av respondentenes som ennå ikke har inngått samliv ved observasjonens slutt behandles som sensurerte, og disse vil ha ukjente verdier på den avhengige variabelen "samlivsinngåelse". En fordel med denne analyseteknikken, er at den tar høyde for sensurering og tillater inkludering av tidsvarierende forklaringsvariable. Logistisk regresjonsanalyse benyttes for å kontrollere for faktorer som gir variasjoner i etableringstidspunkt.

Det finnes mange svar på spørsmål som "om, når og med hvem" parforhold inngås. De aller fleste samboerskap og ekteskap bygger på kjærlighet mellom to mennesker. Allikevel er dette alene ofte ikke den eneste beveggrunnen bak samlivsetablering. Studier av familiedanning tar ofte utgangspunkt i sosiologiske og mikroøkonomiske teorier, og disse teoretiske retningene belyser flere og til dels motstridende sider ved betydningen av sosial bakgrunn i inngåelsesprosessen. Etableringstidspunktet av det første samlivet ses i rendyrkede sosiologiske teorier som resultater av at sosiale, religiøse og juridiske institusjoner, og omgivelsene generelt, i større eller mindre grad legger press på den enkelte (Goode 1982). Sosiologiske teorier framhever derfor gjerne betydningen av sosial bakgrunn.

I henhold til den mikroøkonomiske familiedanningsteorien, flytter personer sammen dersom de økonomiske fordelene er større enn ved å bo alene. Økonomisk familieteori predikerer derfor at sannsynligheten for å inngå samliv stiger med menneskelig og økonomisk kapitalnivå, og sosial bakgrunn ses som en uspesifisert økonomisk ressurs. Til tross for disse teoretiske perspektivene i visse henseender griper over i hverandre, har jeg valgt å behandle

¹ Datainnsamlingen er finansiert av Norges forskningsråd, mens analysearbeidet dekkes av NFR og SSB i fellesskap.

dem hver for seg. Dette fordi de skiller seg fra hverandre med henblikk på forståelsen av en kjønnsspesialisert arbeidsdeling og betydningen av ikke- økonomiske aspekter ved sosial bakgrunn.

Individualiseringsteoretikere har utfordret disse forståelsene. De hevder at de sosiale, og til dels også de økonomiske, rammene rundt familiedanningen er svekket. Teoretikere som Ulrich Beck og Anthony Giddens har hatt stor gjennomslagskraft både innad i samfunnsvitenskapelige miljøer og i det offentlige ordskiftet generelt. Disse modernitets-teoretikernes antakelser har på mange måter vist seg egnet til å belyse endringer over tid, da overgangen fra industribaserte til mer kunnskapsorienterte samfunn i den vestlige kulturkrets er deres studieobjekt. Av denne grunn inkluderes deres argumenter i oppgavens teoretiske rammeverk.

1.4 Oppgavens avgrensninger

Samboere er i dag langt fra å være en marginal gruppe i det norske samfunnet, og mine data viser at hele 90 prosent av respondentene har samboerskap som første samlivserfaring. Samlivsformen framstår på mange måter som et fullverdig alternativ til ekteskapsinstitusjonen, noe som blant annet kommer til syne ved økende juridisk likebehandling av samboere og gifte i norsk familiepolitikk (Noack 2001b). Ettersom de institusjonelle føringene på valg av samlivsform er færre, og gruppen som går direkte inn i ekteskap er liten, taler både teoretiske og metodologiske avveininger i retning av en framgangsmåte der de to samlivsformene sees under ett. Begrepet *samlivsinngåelse* brukes som samlebetegnelse for inngåelse av både samboerskap og ekteskap.

Det bør imidlertid påpekes at mange av de teoretiske antakelsene bak samlivsetablering først og fremst er utviklet for å forklare inngåelse av ekteskap. Av denne grunn kan forklaringskraften når det gjelder samboerskap være mindre. Det kan for eksempel tenkes at samboerskapet er forskjellig fra ekteskapet i det at grad av forpliktelse og alvor er lavere, blant annet som resultat av færre formaliteter i forbindelse med inngåelse og oppløsning (Liefbroer 1991). Analyser av norske registerdata har vist at samboere med felles barn har en større bruddhyppighet, og at disse samlivsbruddene kommer tidligere enn hva tilfellet er for gifte (Noack 2004). Intervjuundersøkelser viser at også samboere uten felles barn skiller lag oftere enn gifte (Texmon 1999).

Selv om samboere er en lite ensartet gruppe som vanskelig lar seg avgrense, kan samlivsformen i noen tilfeller passe til merkelappen "prøveekteskap" (Manting 1996). En

langvarig søken etter en ektefelle vil teoretisk sett kunne erstattes av midlertidige samboerskap på veggen mot den "perfekte partner". I tillegg er det grunn til å anta at gruppen som selekteres inn i ekteskapet skiller seg fra den delen av befolkningen som velger samboerskapet som sine første samliv. Separate analyser av faktorer som leder inn i de to samlivstypene vil derfor bli foretatt.²

Mye av forskningen på samlivsinngåelse og familie har fokusert på kvinner. Dette har blant annet vært et resultat av at kvinner i større grad enn menn er ansvarlige for reproduktivitet. Et premiss i mye av forskningen har således vært at kvinner opplever en større konflikt mellom utdanning og karriere på den ene siden og familie og samliv på den andre. Dersom familiedanningen hemmer kvinners yrkeskarrierer, kan etableringstidspunktet av det første samlivet få større ringvirkninger for kvinner enn hva tilfellet er for menn. I denne oppgaven vil jeg studere både kvinners og menns første samlivserfaringer. Dette fordi jeg ønsker å belyse eventuelle kjønnsforskjeller i betydningen av sosial bakgrunn på etableringstempoet. Dessuten er det interessant å se om kvinners endrede stilling i det norske samfunn, og da særlig med henblikk på utdanning og arbeidsmarkedsdeltakelse, virker inn på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstempo.

Et sentralt utvalgs-kriterium i spørreundersøkelsen *Fremtidsplaner, familie og samliv* var at respondentene måtte være født i Norge av minst en norskfødt forelder. Dette medfører at jeg ikke har opplysninger om første samlivsetableringer blant den norske innvandrer-befolkningen. En slik begrensning ved datamaterialet gjenspeiler ikke nødvendigvis mangfoldet i familie- og samlivspraksis i dagens norske samfunn. Det kan imidlertid antas at ganske andre mekanismer ligger bak særlig ikke-vestlige innvandreres etableringstempo. Landbakgrunn og kultur kan påvirke holdninger og verdier knyttet til samliv (Lappegård 2004). Dessuten er registerinformasjonen om særlig førstegenerasjonsinnvandrernes utdanningsnivå begrenset. Avgrensningen forsvares da det er viktig å sikre at respondentene er sammenlignbare.

Oppgaven tar kun for seg førstegangs samlivsetableringer mellom kvinner og menn. Til tross for at jeg ikke har opplysninger om *hvem* respondentene fikk sine første samliv med, antas det at det store flertallet av respondentene etablerte seg i heterofile samboerskap.³

² To regresjonsmodeller med henholdsvis samboerskap og ekteskap som avhengig variabel presenteres i vedlegg 3. Gjennom oppgaven vil jeg vise til disse modellene der de to samlivstypene skiller seg fra hverandre.

³ Gruppen som gikk direkte inn i ekteskap er *per definisjon* heterofile.

En interessant vinkling på oppgaven, ville ha vært å analysere samlivsetablering på flere nivåer. Et eksempel på en slik flernivåtilnærming, kunne ha vært å se på betydningen av såkalte "nabolagseffekter", der kontekstuelle forklaringer ble gitt en større rolle i analysen. Tatt oppgavens tidsramme og omfang i betraktning, har jeg imidlertid valg å overlate et slikt fokus til senere forskning.

1.5 Disposisjon

Etter en kort gjennomgang av sentrale trekk ved dagens familiedanningsmønster, vil jeg i kapittel 2 sammenfatte tidligere norske og internasjonale studier av sammenhenger mellom egne sosioøkonomiske ressurser, sosial bakgrunn og første samlivsinngåelse. Ettersom dette er et relativt teorifattig område, er det viktig med en forholdsvis omfattende gjennomgang av tidligere forskning.

I kapittel 3 rettes oppmerksomheten mot teoretiske betraktninger rundt sammenhenger mellom sosial bakgrunn og når i livet det første samlivet inngås. Som jeg allerede har vært inne på, disponeres dette kapittelet med utgangspunkt i sosiologiske og økonomiske teorier. Individualiseringstesens påstander presenteres til slutt i kapittelet. Etter hvert hovedperspektiv utledes et sett av hypoteser.

Opgavens datagrunnlag og spørsmål knyttet til utvalgets representativitet og mulige målefeil ved respondentenes samlivshistorier, behandles i kapittel 4. Dette kapittelet tar også for seg de statistiske metodene og valg av analyttisk strategi for å studere samlivsetableringer. Deretter drøftes operasjonaliseringen av variablene som blir benyttet i analysene. Resultater fra forløpsanalysen av respondentenes samlivshistorier presenteres i kapittel 5 og 6. Før et avsluttende kapittel og konklusjon, drøftes de empiriske resultatene i lys av tidligere studier og teori i kapittel 7.

2.0 Tidligere forskning om inngåelse av første samliv

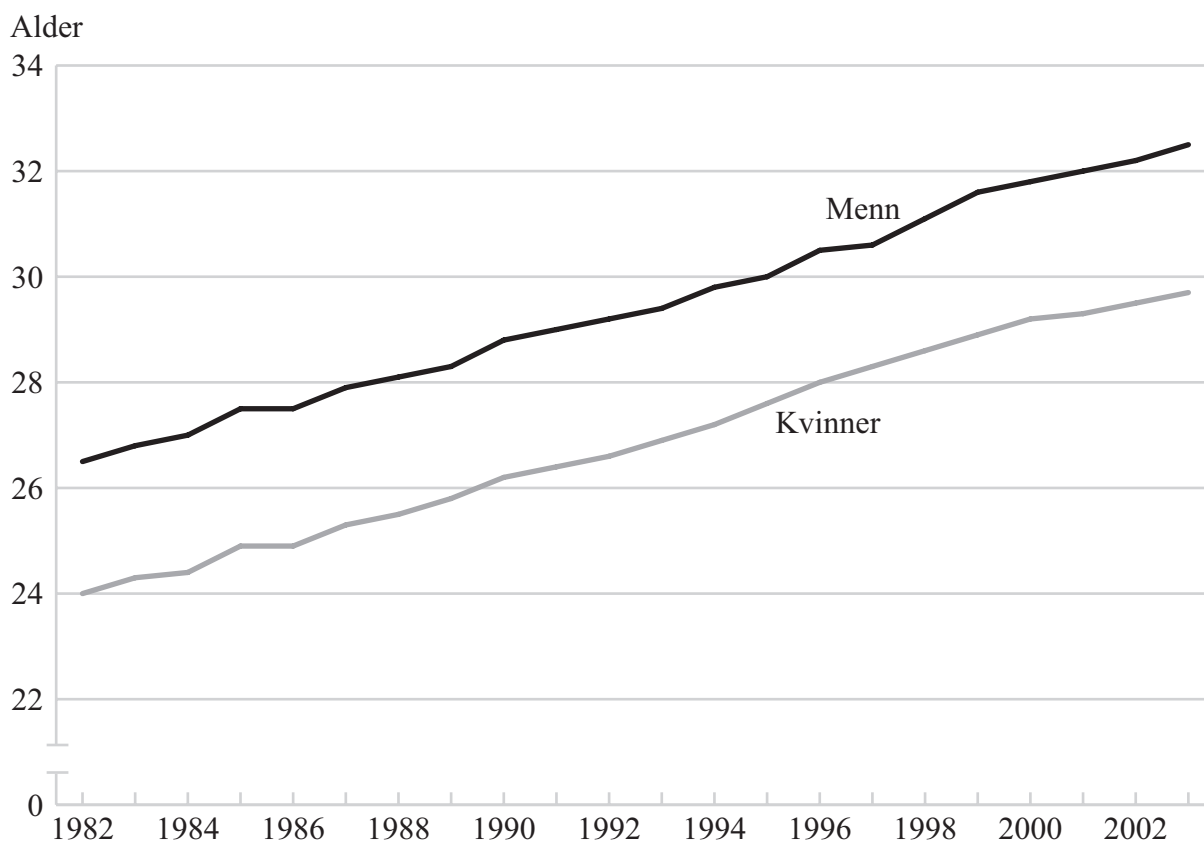
Jeg vil innlede kapittelet med å belyse generelle utviklingstrekk i samlivsmønstrene i Vest-Europa og Nord-Amerika, Norge inkludert. Deretter sammenfattes tidligere norsk og internasjonal forskning om sosial bakgrunn, sosioøkonomisk status og samlivsetablering. Det bør understrekes at ikke alle funn lar seg overføre direkte, verken i tid eller rom, og at graden av variasjoner i førstegangs samlivsetablering er et empirisk spørsmål.

2.1 Demografisk overgang: utsatte ekteskap og tidligere inngåelse av samboerskap

Omkalfatringen av familie- og samlivsmønstrene i Vest-Europa og Nord-Amerika fra 1960-tallet og utover, blir innen demografisk litteratur betegnet som "den andre demografiske overgang". Synkende ekteskapsrater, høye skilsmisserater, økt ekteskapsalder og samboerskapets framvekst er viktige trekk ved denne endringsprosessen. Forandringer i samfunnets økonomiske og sosiale struktur, kulturelle endringer, samt teknologiske oppfinnelser (spesielt nye og sikrere prevensjonsmetoder) trekkes ofte fram som forklaringer bak utviklingen (van de Kaa 1987; Lesthaeghe 1998).

Tendensen har vært klar i Europa i etterkrigsperioden: alderen ved første giftermål sank for europeiske kvinner og menn fram til begynnelsen av 1960-tallet. Etter denne tid, har alderen ved første ekteskapsinngåelse steget. Gjennomsnittsalderen for en brud har økt med mellom to og fire år fra 1975 til 1995, og lå i siste halvdel av 1990-tallet mellom 26 og 29 år (Kiernan 2000). I 2003 var gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte 32,5 år for menn og 29,7 år for kvinner Dette var en økning på 7,2 år for menn og i underkant av 7 år for kvinner sammenlignet med perioden 1966-70 da gjennomsnittsalderen ved første giftermålet var på sitt laveste (SSB 2004a). (Se figur 1).

Figur 1: Gjennomsnittsalder ved første ekteskap i Norge 1982-2003. Menn og Kvinner

Kilde: SSB (2004a)

Forskjellene landene i mellom er imidlertid betydelige. Forskning på området har vist at personer i Sør-Europa følger langt mer tradisjonelle livsløpsoverganger enn nordeuropeere. Dessuten er samboertallene lavere i denne delen av Europa (Ellingsæter og Leira 2004; Waite 2000; Holdsworth og Elliott 2001). I østeuropeiske land som Bulgaria, Tsjekkia, Ungarn og Polen finner man de laveste gjennomsnittsaldrerne for giftermål i Europa. Kvinner i disse landene gifter seg for første gang når de er rundt 22 år gamle (Demeny og MacNicoll 2003).

I tillegg til å ha bidratt til lavere ekteskapsrater, har samboerskapets framvekst hatt en tidseffekt: høye samboertall har gitt lavere alder ved første samlivsinngåelse og samtidig bidratt til økningen i ekteskapsalderen (Oppenheimer 2000; Winkler-Dworak og Engelhardt 2004). Heller ikke nordmenn utsetter inngåelsen av sine første *samliv*, det vil si ekteskap og samboerskap sett under ett. Det er snarere en tendens i retning av en svak nedgang i medianalderen ved det første samlivet (Blom mfl.1993; Noack og Seierstad 2003). Dette er funn som også gjelder i sammenlignbare europeiske land der man i mindre grad enn tidligere gifter seg direkte (Waite 2000; Corijn og Klijzing 2001).

Sammenliket to norske kvinnelige fødselskohorter, født i henholdsvis 1945 og 1960, kommer det fram at medianalderen ved inngåelse av det første samlivet sank fra 21, 8 til 20, 6 år (Blom mfl.1993). Halvparten av mennene og kvinnene i 1940-kohorten inngikk sine første samliv før de var 24 år gamle. For kullene født 1950-74 var den tilsvarende alderen 23 år (Noack 2004). Sammenholdes medianalderen ved første samliv for nordmenn født i 1920-årene med de født etter 1950, var denne faktisk opptil fem år lavere for sistnevnte gruppe (Texmon 1999). Alderen ved etablering av det første samboerskapet har holdt seg relativt stabil for kohortene født etter 1960 (Noack 2001a; Blom mfl.1993).

Også i Sverige, som gjerne har ligget ett steg foran Norge hva utviklingen i samliv angår, har samlivsetableringen fått et nytt mønster. På slutten av 1970-tallet ble det stadig vanligere at svenske tenåringer flyttet sammen. Hele 40 prosent av svenske kvinner og 30 prosent av mennene født i 1959 hadde flyttet sammen minst en gang ved 19 års alder (Hoem 1995).

2.2 Sosiale og økonomiske skiller i pardannelse

Det er påvist statistisk signifikante forskjeller mellom samboere og gifte når det gjelder alt fra fruktbarhetsintensjoner til valg av fritidsaktiviteter. To differensierende faktorer peker seg imidlertid ut i forskningen. For det første tenderer samboerskapet til å selektere "(...) people who are slightly more liberal, less religious, and more supportive of egalitarian gender roles and nontraditional family roles." (Smock 2000: 3). En felles konklusjon ved mange av disse arbeidene er i tillegg at samboerskap inngås i en tidligere fase av livet enn giftermål, og at kvinner nesten uten unntak er yngre enn menn ved første samlivsetablering (Liefbroer og Corijn 1999; Ono 2003; Sassler og Goldscheider 2004; Clarkberg mfl. 1995).

Det er funnet klare sammenhenger mellom egen sosioøkonomisk status og samlivsetablering, både med henblikk på etableringstempo og valg av type. Utdanning og arbeidsmarkedsdeltakelse er eksempler på variable som ofte trekkes fram når valg av samlivstype skal forklares. Det er fra flere hold vist at andelen som gifter seg stiger med økt sosioøkonomisk status, målt gjennom for eksempel eget utdanningsnivå og inntekter (Blom 1994; Kravdal 1999; Jensen og Clausen 1999; Texmon 1999; Thornton, Axinn og Teachman 1995; Goldstein og Kinney 2001).

2.2.1 Utdannings-, arbeids- og inntektsvariasjoner

Generelt har det vært slik at lavt utdannede kvinner og menn har gått inn i faste samliv tidligere i livsløpet enn universitets- eller høyskoleutdannede. Forskningsresultater tyder på at høyt utdannede norske kvinner i langt større grad enn sine lavere utdannede medsøstre utsetter inngåelsen av både ekteskap og samboerskap. For kvinner født i 1960 med grunnskole som høyeste fullførte utdanning, hadde 89 prosent samlivserfaring ved 22-års alder. For de med utdanning på videregående eller universitets- og høyskolenivå, var den sammen andelen derimot henholdsvis 70 og 47 prosent (Blom mfl. 1993; Texmon 1999). En langvarig studietid med de restriksjoner dette innebærer, samt ulike samlivpreferanser blant mennesker med og uten høyere utdanning er trukket fram som forklaringer (Liefbroer 1991; Goldstein og Kinney 2001; Bachrach, Hindin og Thomson 2000; Axinn og Thornton 1992).

Denne negative effekten av utdanningsnivå, der høyt utdannede personer inngår samliv senere i livet, vil imidlertid ofte synke med økende alder. En slik interaksjon mellom alder og utdanning er bekreftet i flere studier: et høyt utdanningsnivå øker sannsynligheten for samlivsinngåelse, gitt at studietiden er *over*. Dette fordi utdanning bedrer mulighetene for arbeidsmarkedsdeltakelse og høye inntekter, som igjen høyner sjansene på samlivsmarkedet (Thornton, mfl. 1995). Variasjoner av denne utdanningseffekten finnes i ulike land og på tvers av fødselskohorter og kjønn innad i hvert enkelt land. For eksempel er det i Nederland og Belgia først og fremst høyt utdannede kvinner, og ikke menn, som utsetter inngåelsen av det første samlivet (Liefbroer og Corijn 1999). Det er dessuten viktig å presisere at det finnes studier hvor man ikke finner signifikante effekter av utdanningsnivå på timingen av første ekteskap (bl.a. Blom 1994; Blossfeld og Huinink 1991).

Den enkeltes tilknytning til arbeidsmarkedet og inntekt kan også ha betydning for når overgangen fra enslig til samboende eller gift inntreffer. Således er det argumentert for at samliv, og da spesielt ekteskap, framskyndes dersom et par har en "tilstrekkelig inntekt" (Clarkberg 1999; Oppenheimer 1994; Liefbroer og Corijn 1999). Den generelle tendensen i forskningen er at menns nåværende og forventede inntekt tillegges størst betydning. Konklusjonen har ofte vært at menn med fast inntekt og arbeid gifter seg tidligere enn andre menn (Sassler og Schoen 1999; Oppenheimer 2000). En tilsvarende positiv korrelasjon mellom økonomisk status og pardannelse er også funnet hos nederlandske (Liefbroer og Corijn 1999) og tyske (Blossfeld og Huinink 1991) kvinner for henholdsvis samlivsetablering og ekteskapsinngåelse. Sassler og Goldscheider (2004) finner imidlertid at tradisjonelle ekteskapsmarkører, som en fast inntekt, ikke lenger er synonymt med samlivsinngåelse blant

unge amerikanske menn. Det finnes eksempler på analyser der både menn og kvinners inntekter er positivt korrelert også med inngåelse av samboerskap, selv om denne samlivsformen oftere velges av mindre økonomisk ressurssterke personer (Manning og Smock 2002; Clarkberg 1999; Jensen og Clausen 1999).

2.2.2 Økonomisk usikkerhet og motstridende rolleforventninger

Det er funnet klare sammenhenger mellom studenttilværelsen og samlivsattferd. Flere studier har vist at kvinner og menn har en relativt liten tilbøyelighet til å inngå samliv mens de studerer (Hoem 1995; Liebroer og Corijn 1999; Blom 1994). Særlig gjelder dette ved ekteskapsinngåelse (Axinn og Thornton 1992; Blossfeld og Huinink 1991; Avery, Goldscheider og Speare 1992; Thornton mfl. 1995). En grunn kan være at det å studere typisk tar mye tid, noe som igjen går ut over mulighetene til å klare seg selv økonomisk.

Kravdal (1999) har således hevdet at langvarige universitets- og høyskoleutdanninger har bidratt til samboerskapets seier over ekteskapet i unge aldersgrupper. En relativt stabil økonomisk situasjon og arbeidsmarkedsdeltakelse øker, som nevnt over, tilbøyeligheten til å velge ekteskap framfor samboerskap. Tilgangen på alternative partnere samt usikkerhet om partnerens framtidige økonomiske kapasitet, er andre forhold som kan påvirke valg av samlivstype. En forklaring kan være at ekteskapsinngåelse er forbundet med både direkte og indirekte utgifter. Ekteskapsinngåelse er for eksempel i mange tilfeller motivert av et ønske om å få barn. Fruktbarhetsintensjoner er igjen påvirket av økonomiske faktorer (Kravdal 1999).

I tillegg til studenters ofte usikre økonomiske situasjon, er sammenhengen mellom studentstatus og valg av samlivstype blitt forklart med utgangspunkt rolleforventninger. Det settes ofte likhetstegn mellom student- og ungdomstilværelsene. Motsatt konnoterer ekteskapet et konformt og kjedelig voksenliv (Thornton mfl.1995). Det er hevdet at studenter vektlegger personlig frihet, noe som blant annet kommer til uttrykk i form av uregelmessige rutiner og prioritering av fritidsaktiviteter (Liebroer, Geeritsen og De Jong Gierveld 1994). Samlivsetablering kan komme i konflikt med en slik livsstil. Følgelig utsetter mange studenter inngåelsen av sine første faste samliv. Samboerskapet vil imidlertid av de samme grunner lettere la seg forene med å være under utdanning (Liebroer 1990).

Familieetablering kan dessuten kanalisere tid og energi bort fra utdanningsaktiviteter, noe som er lite gunstig da avbrutt eller utsatt utdanning gir økonomiske utgifter og hindrer karrieremuligheter (Thornton mfl.1995; Liebroer og de Jong Gierveld 1993; Blossfeld og

Huinink 1991). Studietiden legger økonomiske restriksjoner på familiedanningen, men det kan også øke mulighetene for å treffe personer av motsatt kjønn i samme aldersgruppe (Liefbroer 1991).

2.3 Sosial bakgrunn og samlivsetablering

Effekten av sosial bakgrunn på tidspunkt for første samlivsetablering er relativt utforsket land i norsk samfunnsvitenskapelig forskning. Søkelyset har vært rettet mot individuelle sosioøkonomiske karakteristika. Særlig har utdanningsrelaterte variable spilt en viktig rolle i analyser av det norske familiedanningsmønsteret. Foreliggende forskning bekrefter at også sosial bakgrunn, enten forstått som foreldrenes yrke eller utdanningsnivå, har betydning for når i livet personer av motsatt kjønn flytter sammen for første gang.

Komprimert og forenklet viser forskningen at barn av høyt utdannede foreldre er eldre første gang de flytter sammen. I tråd med dette, er det her til lands vist at menn med lavt utdannede foreldre inngår samboerskap på et tidligere stadium i livsløpet enn hva tilfellet er for menn med midlere og høy sosial bakgrunn (Blom 1994). Også i Sverige flytter unge kvinner og menn som har vokst opp i arbeiderklassehjem sammen i en yngre alder enn de som kommer fra funksjonærfamilier (Hoem 1995). Axinn og Thornton (1992) fant en liknende sammenheng for første gangs ekteskap i USA: kombinasjonen av foreldrenes sosiale og materielle ressurser viste her at barn av høyt utdannede og økonomisk velbergede foreldre var eldre første gang de gikk til alters.

2.3.1 Sosial bakgrunn, utdanning og materiell levestandard

Sammenhengen mellom sosial bakgrunn og samlivsetablering kan ha flere årsaker. Sosiologiske undersøkelser har understreket at foreldre fra høyere sosioøkonomiske lag i større grad legger forholdene til rette for, og investerer i, barnas framtid. Foreldrenes utdanningsnivå og yrkestilhørighet kan på denne måten legge grunnlaget for neste generasjons økonomiske ressurser. Arv av eiendom og finansiell støtte er eksempler på dette. Dessuten vil sosiale orienteringer, verdier og holdninger også kunne påvirkes av sosiale bakgrunnsvariable (Blossfeld og Huinink 1991; Liefbroer og de Jong Gierveld 1993).

Ved siden av slike selvstendige effekter, tillegges sosial bakgrunn ofte en indirekte virkning på samlivsatferd gjennom utdanningsvalg. Sosiale og økonomiske ressurser kan gi et bedre læringsmiljø, og flere studier har demonstrert at rekruttering til høyere utdanning og utdanningsvalg i mange henseender påvirkes av foreldrenes sosiale status (bl.a. Hansen 1999;

Shavit og Blossfeldt 1996; Goldthorpe 2000). Som nevnt tidligere, bekrefter den foreliggende forskningen at utdannings- og karrierevalg igjen påvirker samlivsetableringsprosessen. Slik tegnes et bilde av indirekte sammenhenger mellom sosial bakgrunn, utdanning og samlivsetablering: sosiale bakgrunnsvariable som øker utdanningsambisjoner forsinkes den første samlivsetableringen.

Ulike utdanningsløp kan på denne måten være en sentral mekanisme i den kausale sammenhengen mellom sosial bakgrunn og senere samlivsattferd. Det er imidlertid grunn til å anta at disse forholdene vil påvirke innstiftelsen av ekteskap kontra samboerskap med ulik styrke. Som vist over, peker litteraturen i retning av at både det å være under utdanning og ens eget utdanningsnivå gir ulike virkninger på samboerskap og ekteskap. Den generelt negative korrelasjonen mellom studenttilværelsen og samlivsetablering er, til tross for enkelte kontekstuelle variasjoner, sterkest for ekteskap.

Ved å kontrollere for utdanningsvariable, kommer det i flere analyser fram at sosial ulikhet i samlivsetablering ikke genereres av utdanningsmekanismen alene. Litteraturen peker i retning av at foreldrenes økonomiske plattform har selvstendige effekter på barnas muligheter til å etablere seg på egen hånd. Høye inntekter og besittelse av eiendom vil potensielt øke mengden av ressurser som overføres til barna. I tråd med en slik tankegang er det påvist at barn av materielt ressurssterke foreldre fremskyndet overgangen til sine første samliv i Spania. Dette var blant annet et resultat av økonomisk støtte ved utflytting (Baizan 2001). Motsatt vil en solid økonomisk oppvekst og de materielle goder dette medfører kunne forsinke samlivsetablering og hindre en tidlig overgang til voksenlivet. Dette fordi den materielle komforten i barndomshjemmet kan være vanskelig å gi slipp på (Avery, Goldscheider og Speare 1992).

Axinn og Thornton (1992) fant i samsvar med tidligere forskning omkring betydningen av sosial bakgrunn for "timing" av det første ekteskapet i USA, at barn av høyt utdannede og økonomisk ressurssterke foreldre giftet seg senere. Denne sammenhengen bestod etter at det ble kontrollert for barnas utdanningsvalg, som også i USA påvirkes av sosial bakgrunn. Høye konsumsjonsaspirasjoner blant personer som vokste opp i økonomisk velbergede hjem ble trukket fram som en viktig forklaring. Tilvent og forventet levestandardstandard gjorde at disse utsatte sine første ekteskapsinngåelser til de selv var i stand til å opprettholde en tilsvarende materielt nivå.

En slik konflikt mellom forventninger og ressurser er også bekreftet når det gjelder fertilitet. Ifølge Richard Easterlins (1976) teori om relativ deprivasjon sees familiedanning

først og fremst som resultat av kohorters relative økonomiske muligheter. Store mannlige fødselskull i etterkrigstiden, økonomisk tilbakegang og synkende etterspørsel etter industrivarer, ga et stramt arbeidsmarked på 1970-tallet. Dette rammet særlig menn, da kvinners tiltagende arbeidsmarkedsdeltakelse i første rekke fant sted innenfor omsorgssektoren og i andre velferdsyrker. En konsekvens var at mange ikke klarte å nå opp til levestandarden de selv hadde vokst opp i. Spenningene mellom individuelle ønsker om et høyt materielt forbruk og mindre gunstige karrieremuligheter, gjorde at mange utsatte første giftermål og barnefødsel (Easterlin 1976).

2.3.2 Normativ bagasje: sosialisering og sosial kontroll

Sosiale skiller i pardannelse kan også være resultater av ulike vurderinger og tradisjoner. Antakelsen om at sosial bakgrunn påvirker en persons samlivpreferanser også i en bredere forstand enn de rent økonomiske er bekreftet (Barber 2000; Axinn og Thornton 1992; Hoem 1995). Slike effekter av sosialisering og sosial kontroll understøttes med at svenske kvinner som vokste opp i landlige omgivelser, i religiøse hjem, i intakte familier og der moren var manuell arbeider, oftere traff tradisjonelle samlivsvalg (Duvander 1999).

Videre konkluderte en studie av fruktbarhetsmønstre i USA med at mødrenes familiepreferanser var av stor betydning for når kvinner fødte sine første barn. Disse kvinnene handlet i det store og hele i overensstemmelse med mødrenes ønsker (Barber 2000). Ramsøy (1978) fant på den andre siden ingen effekt av fedres sosioøkonomiske status og mødres utdanningsnivå for når norske menn og kvinner fødte sine første barn.

Til tross for at det her er snakk om en annen familieprosess, kan det ventes at foreldre øver innflytelse også på når barna starter sine første samliv. I ovenfor nevnte studie av Axinn og Thornton (1992) fant man at foreldrene aktivt tok i bruk sine ressurser for å styre barna i retning av sine egne alderspreferanser for barnas første ekteskap. Høyt utdannede og økonomisk ressurssterke mødre og fedre var bedre i stand til å påvirke tidspunktet for barnas første giftermål enn mindre ressurssterke foreldre. Foreldrenes ønsker på barnas vegne kom til uttrykk i form av økonomiske incentiver i tillegg til normative pålegg og imperativer om når det passet seg å inngå samliv. Selv om sammenhengen sank med barnas alder, viste deres materiale at særlig mødrenes idealalder for barnas første giftermål hadde en betydelig effekt på når kvinner og menn i USA giftet seg første gang: jo høyere idealalder for barnas første ekteskap, jo senere giftet barna seg (Axinn og Thornton 1992).

Betydningen av foreldrenes sosiale og økonomiske karakteristika kan variere med alder og kjønn. Hoem (1995) har med utgangspunkt i svensk data vist effektene av sosial bakgrunn synker med økende alder. Analysen viste at mer selvstendige samlivsvalg, uavhengig av foreldrenes direkte innflytelse, ble tatt dersom den første samlivsetablering fant sted utover i 20-årsalderen. I tillegg var effektene størst for kvinner. Sannsynligheten for å flytte sammen med en partner av motsatt kjønn for første gang før fylte 20 år, var således størst for kvinner hvis far var manuell arbeider. Kvinner med mødre sysselsatt i høyere tjenesteytende yrker hadde minst sannsynlighet for å inngå samliv i tenårene (Hoem 1995).

Etter tenårene hadde morens yrkestilhørighet ingen innvirkning på når svensker inngikk sine første samliv. Derimot hadde både kvinner og menn fra hjem der faren var høyere tjenestemann en tilbøyelighet til å flytte sammen for første gang senere enn personer fra arbeiderklassehjem. Effekten av farens yrkesposisjon var også i denne aldersgruppen sterkest for kvinnene (Hoem 1995). Parallele resultater forekommer i en tysk kontekst: kvinner med fedre plassert høyt oppe i yrkeshierarkiet inngikk ekteskap senere enn andre kvinner (Blossfeld og Huinink 1991). Nyere data fra USA har vist at sammenhengen mellom menns sosiale bakgrunn og tidspunkt for første samlivsinngåelse kan være svekket. Menn som var i "gifteklar" alder på slutten av 1980-tallet ble ikke påvirket av sosiale bakgrunnsvariable som for eksempel foreldrenes utdanning og fedrenes yrkesprestisje (Sassler og Goldscheider 2004).

2.4 Oppsummerende trekk ved studier av førstegangs samlivsinngåelse

Til tross for en viss tvetydighet, bekrefter forskningen sosiale skiller ved samlivsinngåelse. Et oppsummerende trekk ved den foreliggende forskningen er at sosial bakgrunn, målt etter både foreldrenes utdanningsnivå og plassering i yrkeshierarkiet, får følger for når personer starter sine samlivskarrierer. Nesten uten unntak avtegnes et mønster der personer med lav sosial bakgrunn inngår faste samliv i en tidligere fase av livet. Empiriske funn fra både Norge, USA, Tyskland og Sverige bekrefter dette.

Sosiale og økonomiske aspekter ved den sosiale bakgrunnen vil kunne ventes å spille en rolle. Imidlertid finnes det betydelige geografiske og historiske variasjoner, og internasjonale funn lar seg ikke umiddelbart overføre til norske forhold. Særlig vil dette gjelde litteraturen fra USA og Sør-Europa, der samlivsvalg tas innenfor en ganske annen kulturell og økonomisk kontekst. De skandinaviske landene trekkes ofte fram som sekulariserte og liberale samfunn som ligger langt i forkant når det gjelder nye samlivsformer og familieutviklingen (Knudsen og Wærness 1996).

Det er grunn til å anta at også nivået på statlige overføringer og økonomiske incentiver til unge voksne vil påvirke foreldrenes økonomiske innflytelse ved første samlivsetablering. For eksempel vil velferdsgoder som offentlige stipendordninger, "myke" lån og kompensasjoner ved arbeidsledighet og sykdom kunne gjøre det lettere å etablere seg på egen hånd uten foreldrenes økonomiske støtte. Familiens betydning som leverandør av velferdstjenester er ganske annerledes i de "defamiliserte" nordiske velferdsregimene enn hva tilfellet er i for eksempel Spania og USA, der velferdstjenester i større grad leveres av familie og slektninger eller baseres på private ordninger (Esping-Andersen 1999). Isoleres de økonomiske sidene ved sosial bakgrunn, kan derfor mer løsrevne samlivvalg forventes i Norge da et omfattende nett av velferdstjenester kan legge en viss demper på økonomiske ulikheter.

Kjønns- og klassespesifikk sosialisering bør, i tillegg til direkte økonomiske faktorer, trekkes fram. Studier avdekker et mønster der foreldrenes utdanningsnivå og plassering i yrkeshierarkiet får følger for barnas samlivvalg også etter at det kontrolleres for mors, fars og individuelle *økonomiske* karakteristika. Dette taler i retning av sosialiseringseffekter. I arbeider der det skilles mellom kvinner og menn, er det dessuten en tendens til at kvinners førstegangs samlivsinngåelser påvirkes mer av sosial bakgrunn enn menn (selv om Axinn og Thornton (1992) viser det motsatte i USA). Videre tegnes et bilde der mors *utdanningsnivå* og ønsker på barnas vegne har en større effekt enn fedres. Litteraturen bekrefter at effektene av sosial bakgrunn for samlivsattferd avtar med økende alder.

3.0 Teoretiske perspektiver på etablering av samliv

I dette kapitlet vil jeg til å begynne med drøfte teoretiske argumenter der sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstidspunkt av det første samlivet begrunnes med utgangspunkt i sosialisering, aldersbestemte normer og verdier. Dette har tradisjonelt vært sosiologifagets domene. I avsnitt 3.1.2 ledes oppmerksomheten over på mer strategiske forklaringer av når mennesker starter sine første samliv. Hovedfokuset ligger her på føringer sosial bakgrunn legger på strategiske samlivsvalg.

Avsnitt 3.2 tar for seg mikroøkonomiske fortolkninger av samlivsinngåelse. Mange av disse antakelsene blir også brukt i sosiologisk litteratur på området, og vice versa. Til tross for et visst overlapp mellom disse teoretiske perspektivene har jeg som nevnt i oppgavens innledning valgt å behandle dem i egne underkapitler. Dette fordi rendyrkede sosiologiske og økonomiske teorier skiller seg fra hverandre med henblikk på forståelsen av en kjønnsspesialisert arbeidsdeling og betydningen av sosial bakgrunn ved samlivsetablering. I punkt 3.3 diskuteres individualiseringstesens bakgrunn og konsekvenser for når i livet det første samlivet inngås. Etter hvert hovedperspektiv utledes ett sett av hypoteser.

3.1 Sosiologiske perspektiver på sosial ulikhet i etableringstempo

Utdanningssektoren og arbeidsmarkedet ses ofte som sentrale ulikhetsproduserende samfunnsarenaer, der både sosial mobilitet og virkninger av stabile skiller kan studeres. Forskjeller i blant annet forbruk, verdier og valg av yrke, utdanning, partner og fritid, er funnet både langs en kulturell og økonomisk dimensjon (Bourdieu 1995; de Graaf og Kalmijn 2001; Rosenlund 2000; Hansen 1999).

Som vist i forrige kapittel, er det også funnet sosiale ulikheter i etableringen av det første samlivet. Fenomenet er således ”etablert” i den forstand at det finnes regelmessigheter og mønstre som både krever og tillater forklaring (Merton 1987). Derimot er det i internasjonal og norsk forskning gjort relativt få analyser der tidspunkt for første samlivsetablering behandles som avhengig variabel med sosial bakgrunn som forklarende variabel. Av denne grunn vil jeg nærme meg oppgavens sentrale spørsmål og tolkningen av de empiriske resultatene ved hjelp av mer generelle teoretiske argumenter om sammenhenger mellom sosial bakgrunn og senere livsbetingelser og valg.

3.1.1 Normbaserte og kulturelle forklaringer på samlivsinngåelse: sosialisering og "tredjeparter"

Mye tyder på at sosialisering innenfor familien og utdanningssystemet legger grunnlaget for reproduksjon av samfunnets klassestruktur (Birkelund 1987). En utbredt hypotese har derfor vært at ulikhet mellom samfunnsgrupper avleirer seg i for eksempel kjønns- og klassespesifikk sosialisering. Kort sagt vil både holdning og handling i en slik tankegang henge sammen med de sosiale rammene i den enkeltes oppvekst, og legge grunnlaget for en kulturell og sosial reproduksjon. Pierre Bourdieus (1995) habitusbegrep sikter til nettopp en slik kontinuitet mellom sosial bakgrunn og senere handling. Habitus er et sett av disposisjoner som den enkelte har gjort til sine egne i kraft av å ha vært del av bestemte sosiale omgivelser over tid. Slik blir den enkelte forstått som bærere av en klassekultur, der visse personlighetstrekk, tanker og vurderinger arvet gjennom sosial bakgrunn kan påvirke samlivsinngåelsen.

Sosial bakgrunn kan på denne måten farge samlivøsner. Internaliserte normer kan for eksempel gjøre at personer med samme klassebakgrunn foretrekker å gifte seg med hverandre, blant annet fordi bærere av den samme klassekulturen lettere forstår hverandre gjensidig (Hansen 1995; DiMaggio og Moore 1985).

Påvirkning fra de sosiale omgivelsene kan også komme til uttrykk gjennom normer, verdier og tydelige rolleforventninger. Særlig familie- og samlivsatferd vil nok i de fleste samfunn være påvirket av slikt sosialt press. Dette kan få følger for "timingene" av det første samlivet. Tidligere studier har blant annet påvist sammenhenger mellom religiøs tilknytning og demografisk atferd. Religion kan påvirke familiedanningsprosessen, da mange kristne tar mer tradisjonelle samlivvalg og ser ekteskapet som den eneste passende ordningen for seksuelle forhold mellom kvinner og menn (Blom 1994; Hoem 1995; Texmon 1999; Liefbroer 1991; Thornton mfl.1992; Manning og Smock 2002; Lehrer 2004). Dette kan påvirke etableringstempoet da første ekteskap generelt inngås senere enn samboerskap. Kristne kan av denne grunn inngå sine første samliv senere i livet enn ikke- kristne.

Det er blitt framhevet at livsløpet er kulturelt betinget, og at viktige livsløpshendelser, som i dette tilfellet hvor gammel man er første gang man flytter sammen med en partner, som regel inntreffer på tidspunkter som anses som normale. Motsatt; dersom slike hendelser skjer for tidlig eller for sent, vil de kunne oppfattes som unormale (Hagestad og Neugarten 1985; Buchmann 1989; Liefbroer mfl. 1994). Hva som vurderes som normalt og unormalt vil ofte være grunnet på en slags gjennomsnittlig oppførsel innen en referansegruppe (Marini 1984). Settersten og Hagestad (1996) viser imidlertid at en slik kulturelt bestemt ordning av

overganger i livsløpet er relativt fleksibel og upresis i USA. Vi kan anta at aldersspesifikke forventninger fra en tredjepart ligger til grunn for individuelle valg hva første samlivsetablering angår, selv om det å bryte med et kulturelt manus sjelden medfører sterke normative sanksjoner. Jon Elster (1989) har i denne forbindelsen pekt på at det å følge normative forventninger kan være et resultat av rasjonelle overveininger, i og med at både ytre sanksjoner og internaliserte normer inngår i den handlendes kostnads- og nyttekalkulasjoner.

Et teoretisk argument i denne sammenhengen er utsatt behovstilfredsstillelse. Tesen går kort sagt ut på at noen samfunnsgrupper utsetter tilfredsstillelse av viktige behov i større grad enn andre. Press fra omgivelsene og hensyn til de framtidige konsekvensene av de valg man tar, trekkes fram som forklaringer på fenomenet (Schneider og Lysgaard 1953). Mønsteret antas å være gyldig på en rekke samfunnsområder. Det typiske eksemplet er at folk med middelklassebakgrunn trer inn på arbeidsmarkedet senere enn kvinner og menn fra arbeiderklassen. Ved å prioritere utdanning og de goder dette gir i et langsiktig perspektiv, forsinker denne gruppen økonomisk tilfredsstillelse i form av lønnsinntekter. Det blir hevdet at kvinner og menn med arbeiderklassebakgrunn "diskonterer framtiden" også med henblikk på når de starter sine første samliv (Schneider og Lysgaard 1953).

Argumentet er gammelt og kan virke lite aktuelt for å forklare sosiale variasjoner i dagens samlivsmønster. For eksempel er seksuell aktivitet utenfor en institusjonalisert ramme vanlig blant dagens unge nordmenn (Pedersen og Blekesaune 2003), og var nok også det på 1950-tallet. Dessuten finnes det få empirisk baserte undersøkelser som bekrefter teorien.⁴ Til tross for at tesen om utsatt behovstilfredsstillelse ikke retter seg spesielt inn mot når en inngår samliv, kan den likevel ha teoretisk relevans. Familienormer, seksualmoral og press fra omgivelsene i sin alminnelighet, kan ha innvirkning på kvinners og menns etableringstempo. Verdiorientering og normativt press vil i sin tur kunne følge sosiale skiller, der verdier og holdninger uttrykt i oppvekstfamilien kan påvirke barnas samlivsattferd. Som vist, har tidligere studier demonstrert at foreldrenes ønsker, og i særdeleshet mødrenes, er viktig ved familie- og samlivsetablering (Barber 2000; Thornton 1991).

Det er blitt hevdet at kvinner er mer mottakelige for foreldres familiepreferanser enn menn. En mulig forklaring ligger i rollekonflikten mellom skolegang, karriere og familie som spesielt har rammet kvinner (Hochschild 1989; Moen 2001). Dessuten kan døtre styres mer av

⁴ Natalie R. Ramsøy (1978) konkluderte i en studie av familiedanning i Norge på 1970-tallet at det fantes et slikt mønster: høyt utdannede kvinner og menn fikk sine første barn og giftet seg senere enn personer uten høyere utdanning. Påstanden var allikevel at sosial bakgrunn, målt etter farens sosioøkonomiske status og morens utdanningsnivå, ikke hadde en selvstendig effekt på når i livet disse demografiske begivenhetene inntraff (Ramsøy 1978).

foreldrene enn sønner ettersom kvinner investerer mer i, og i større grad sosialiseres til, å holde sosiale relasjoner ved like. Dette gjelder særlig slektskapsbånd (Rossi og Rossi 1990). Den norske sosiologen Hildur Ve (1999) utdyper en slik tankegang ved å påpeke at det i første rekke er kvinner med lavt utdannede foreldre som sosialiseres til å prioritere familie. Slike tradisjonelle kjønnsrolleforventninger kommer ofte i konflikt med utdanning og karriere, som i større grad ses som viktige verdier i høyere samfunnslag (Ve 1999).

Derimot kan kvinners endrede utdanningsnivå og arbeidsmarkedsdeltakelse ha svekket slike tradisjonelle kjønnsrolleforventninger og motsetningen mellom familiedanning og yrkeskarriere. Dessuten kan samboerskapet ha gjort det lettere å kombinere samliv med utdanning og arbeid, også for kvinner (Sassler og Goldscheider 2004; Lewis 2001). I denne forstand kan antakelsene om at kvinner styres inn i familie, og at de opplever en konflikt mellom samliv, hjem og arbeid, speile en svunnen tid.

Uansett vil nok foreldre ha klare ønsker om at deres barn skal komme godt ut av det og finne en passende partner. Forskingen som er gjort på området peker på at ressurssterke foreldre gjerne er bedre i stand til å påvirke når barnas første samlivsinngåelse inntreffer. Dette kan innebære at den "første og beste" avvises til fordel for et "senere og bedre" alternativ: "Thus, love, the most personal of all feelings, may in fact be socially constituted to a large degree, and in ways most people cannot account for." (Hansen 1995:206).

Sosial bakgrunn og de sosiale omgivelsene er viktige brikker i sosialiseringprosessen. Av denne grunn kan det forventes kontinuitet mellom sosial bakgrunn og når hver enkelt kvinne og mann etablerer sine første faste samliv. Hypoteser avledet fra dette perspektivet presenteres i punkt 3.1.4. (Se side 35).

3.1.2 Sosial bakgrunn og rasjonelle valg

Sosialiseringseffekter kan synliggjøre sammenhenger mellom måten folk blir oppdratt på og senere handling. I denne forstand er tilnærmingen nyttig. Allikevel behøver ikke dette forklare hvorfor man velger det ene eller det andre handlingsalternativet. Resultatet er at man står igjen med "sorte bokser" som kan være vanskelige å åpne opp (Boudon 2003). Teoretikere som har forklart for eksempel utdanningsvalg ut fra smak og disposisjoner avledet fra den sosiale bakgrunnen, kan fort komme inn i sirkelargumenter å la: "det finnes forskjeller mellom klasser fordi de har ulike vurderinger". Det kan være vanskelig å bevise slike sammenhenger empirisk. Dessuten behøver ikke forklaringer som baserer seg på systematiske kulturelle forskjeller

mellom personer med ulik sosial bakgrunn å være forklaringer i seg selv, men snarere resultater.

John Goldthorpe (2000), en sentral representant for nyere weberiansk klassteori, har søkt å koble teorier om rasjonell handling med kvantitative analyser av sosial ulikhet, først og fremst med henblikk på sammenhenger mellom sosial bakgrunn og utdanning og arbeid.

Det tradisjonelle dikotome forholdet mellom tilnærminger på makro- og mikronivå har vært uproduktiv, og få studier har med hell fokusert på kun et av nivåene (Blossfeld 1996; Goldthorpe 2000). Av denne grunn forsvarer Goldthorpe en rasjonell aktørtilnærming, som han kaller "Rational Action Theory" (RAT). Til tross for et annet navn, er dette i det store og hele det samme som "teorien om rasjonelle valg". Med dette perspektivet til grunn for sitt arbeide, har han framhevet betydningen av en teoretisk posisjon der statistiske sammenhenger mellom to eller flere variable forklares med utgangspunkt i forståelig individuell rasjonell handling.

Den enkelte aktørs mål og valg kan forstås med utgangspunkt i sosial bakgrunn, der: "(...) actions directed toward these goals are conditioned by the distribution of resources, opportunities, and constraints that the class structure as a whole entails." (Goldthorpe 2000: 165). Strukturelle forhold og sosial bakgrunn legger føringer på personers handlingsalternativer, og ligger til grunn for vurderinger av kost og nytte. Følgelig vil individer i varierende grad ha vilje og evne til å handle selvstendig og i overensstemmelse med situasjonene de befinner seg i. Handling er i denne forstand ikke bare resultater av ureflekterte og internaliserte sosiale normer eller kulturelle føringer. Denne rasjonalitetsforståelsen er av middels styrke, ettersom det ikke forutsettes at aktører til en hver tid har klare mål og fullstendige kunnskaper om handlingsalternativer (Goldthorpe 2000).

Goldthorpe har i første rekke vært opptatt av å forklare sammenhenger mellom sosial bakgrunn og senere utdanningsvalg. Utgangspunktet er at utdanning er rasjonelt i en vid forstand, da utdanning gjør det mulig å oppnå en rekke goder på andre samfunnsområder (Hansen 1995). Til tross for økonomisk vekst, utdanningsreformer og en generell økning i antallet studenter på høyskole- og universitetsnivå i Vest-Europa og Nord-Amerika, finnes det fortsatt klasseforskjeller i utdanningssystemet. En slik klassespesifikk balanse i rekrutteringsmønsteret til høyere utdanning forklares først og fremst med utgangspunkt i vedvarende relative inntektsforskjeller. Skolegang ut over det obligatoriske nivået er forbundet med direkte og indirekte utgifter, og vil derfor vurderes ulikt av folk med forskjellig sosial bakgrunn. Kost og nytte- kalkulasjoner ved utdanningsvalg gjør det rasjonelt for personer med

høy sosial bakgrunn, og dertil hørende høyt ambisjonsnivå, å velge utdanningsnivå- og retninger som bevarer deres posisjon på arbeidsmarkedet og i samfunnet generelt (Goldthorpe 2000).⁵

Familier fra lavere samfunnslag vil av de samme grunnene ofte ha en mer reservert innstilling til barnas utdanningsvalg. Kortere, mindre ambisiøse og mer pragmatiske utdanningsretninger, som lærling- og yrkesopplæring, vil ofte være rasjonelt for disse: samtidig som muligheten for sosial mobilitet er til stede, reduseres sannsynligheten for sosial degradering og utgifter i forbindelse med mislykkede utdanningsvalg. Foreldre fra mer privilegerte samfunnslag vil på sin side i større grad oppmuntre sine barn til langvarige og mer ambisiøse utdanninger, da de ofte ser utdanning som en investering i framtiden (Goldthorpe 2000). På denne måten handler personer strategisk og søker å maksimere utbyttet av sin atferd gitt ulike muligheter og begrensninger i klassestrukturen.

Goldthorpe bygger mye av sitt arbeide på den franske sosiologen Raymond Boudons (1974) argumentasjon vedrørende individuelle utdanningsavgjørelser. Også i sistnevntes "sosiale posisjoneringsteori" ses handling som resultater av nyttemaksimerende valg tatt innenfor de rammene som tilbys av ens sosiale opprinnelse. I likhet med Goldthorpe, hevder Boudon (1974), at personer fra høyere sosiale lag relativt sett oftere vil ta fatt på langvarige og kostbare utdanningsløp da de ønsker å unngå økonomisk og sosial degradering. Mobilitet i klassehierarkiet kan, ved siden av de rent økonomiske, innebære sosiale kostnader. Dette fordi tilpasning til nye miljøer og bekjentskapskretser kan være tidkrevende og vanskelig.

Både Boudon og Goldthorpe har med utgangspunkt i tesen om rasjonelle valg og degraderingsmekanismen hovedsakelig søkt å forklare sosial forskjell i utdannings- og yrkesatferd. Dette teoretiske perspektivet kan imidlertid også brukes for å klargjøre sosiale ulikheter i når kvinner og menn inngår sine første samliv.

3.1.3 Byttelogikk og langvarig søken: strategiske samlivvalg i et sosiologisk perspektiv

Kvinner og menn inngår ikke samliv med hvem som helst. De fleste teorier om samlivsinngåelse tar derfor hensyn til "samlivsmarkedet", et begrep som innebefatter tilgangen på og kjennetegn ved potensielle partnere, samt kostnader forbundet med videre søking. På

⁵ Datasettet inneholder ikke opplysninger om foreldrenes yrke og inntekt. Sosial bakgrunn er operasjonalisert ut fra foreldrenes utdanningsnivå. Dette kan brukes som en indirekte indikator på senere inntekter og livsbetingelser. Se for øvrig pkt. 4.4.2. om operasjonalisering av sosial bakgrunn.

dette markedet rangerer kvinner og menn partnere og søker ektefeller/samboere med visse ressurser og kvaliteter (England og Farkas 1986; Pollak 2000).

Et samlivsmarked med tilbud og etterspørsel av partnere kan være et nyttig verktøy for å forklare prosessen der folk møter hverandre. Markedsmekanismene tilbud og etterspørsel kan, i tillegg til den enkeltes ønsker, ha innvirkning på når i livsløpet det første samboerskapet eller ekteskapet inngås. Samlivsmarkedet bestemmes av befolkningens demografiske struktur, nærmere bestemt av tilgangen på kvinner og menn i gifteklar alder. Markedsbegrensninger, som skjevheter i befolkningens kjønns- og alderssammensetning, kan gjøre det vanskeligere å finne en partner med de egenskaper man er på utkikk etter. Et resultat kan være utsatt samlivsinngåelse (England og Farkas 1986; Birkelund og Heldal 2003; Raley og Bratter 2004).

Samlivsetablering kan, til tross for viktige forskjeller, ses som analog til prosessen der arbeidssøkere og arbeidsgivere finner hverandre på et arbeidsmarked (Oppenheimer 1988; England og Farkas 1986; Lichter, Anderson og Hayward 1995).⁶ I søketeori, ser man på distribusjonen av potensielle partnere for hver søker. Ettersom søkeprosessen er kostbar, vil personer ha et minstekrav til en mulig "match". Legges økonomiske ressurser til grunn for partnervalg, antar man derfor at kvinner og menn konkurrerer om begrensede ressurser. Folk maksimerer dermed utbytte ved å inngå samliv med partnere som gjør framtidige familieinntekter og status størst mulig.

Valg av ektefelle eller samboer speiler også kulturelle og sosiale verdier (Kalmijn 1994). Som nevnt, kan det være hensiktsmessig for personer med lik sosial bakgrunn å inngå samliv med hverandre. Dette fordi sosiale grupper ofte deler kulturelle og sosiale kjennetegn. Politisk tilhørighet, talemåte og holdninger til barneoppdragelse kan være eksempler på slike gruppespesifikke verdier (Bourdieu 1995). Ikke- tilfeldige partnervalg bekreftes i studier av homogami, det vil si ekteskap mellom personer som er like med hensyn til karakteristika som sosial bakgrunn, religion, etnisitet, yrke, utdanning og bosted. Klare korrelasjonsmønstre er påvist mellom ektefellers sosiale posisjon i Norge også på slutten av forrige århundre (Øyen 1964; Kravdal og Noack 1989; Hansen 1995; Birkelund og Goodman 1997).

Å finne en partner som svarer til forventningene kan være både vanskelig og tidkrevende. Ved siden av individuelle preferanser, bestemmes lengden på søkeperioden av kostnader og utbytte ved videre søking. Når en mann og en kvinne møter hverandre inngås

⁶ På samlivsmarkedet kan det være vanskelig å vite om personer søker eller ikke. Dessuten er målet ved jobbsøking ofte å maksimere inntekt, og arbeidssøkere har derfor et minstelønnskrav. Dette blir mer komplekst ved analyser av samlivsinngåelse, som jo ikke kun dreier seg om å finne en partner med et minimum av økonomiske ressurser (Oppenheimer 1988).

samliv dersom fordelene overstiger nytten ved å forbli enslig (Oppenheimer 1988; Pollak 2000). Ifølge en slik byttelogikk har samlivspartnere ofte like kjennetegn: individer vil vurdere sine egne ressurser og søke en partner med tilsvarende kjennetegn (Hansen 1995; Lichter mfl.1995).⁷ Dette kan, i tillegg til mengden på ønskverdige partnere og påvirkning fra "tredjeparter", forklare systematiske partnervalg.

Mot dette bakteppet kan det argumenteres at tankegangen presentert med henblikk på utdanningsrekruttering under punkt 3.1.2, kan overføres til å forklare tidspunkt for første samlivsetablering. Teorier om sosial differensiering peker på at familiedanning påvirkes av individers ønsker om å beholde eller forbedre sin posisjon i samfunnet. En grunnantakelse i arbeider der samlivvalg forklares med utgangspunkt i konsumsjonsaspirasjoner og strategiske valg, er derfor at kvinner og menn rangerer og konkurrerer om partnerne. Det vil være rasjonelt for den enkelte å søke å beholde sin sosioøkonomiske posisjon, eller eventuelt å bedre den, gjennom å inngå samliv med en høyt rangert og gunstig partner. Følgelig maksimerer folk nytte ved å finne en partner plassert høyest mulig opp i det sosiale hierarkiet da dette gir sosial status og materielle goder med på kjøpet (Hansen 1995).

Dette vil, ved siden av å påvirke valg av partner, også kunne ha virkninger på etableringstempoet. Det å flytte sammen med en person av motsatt kjønn, innebærer at man utelukker alternative og muligens bedre partnere. Dette var særlig viktig tidligere da ekteskapet var enerådende og skilsmisseratene lave. Uansett: dersom samlivet inngås i en ung alder før utdanningen er fullført og yrkeskarrieren startet, vil valgene tas på bakgrunn av ufullstendig informasjon om framtidig yrke og inntekt (Oppenheimer 1988). Analogt til utdanningsvalg, kan det derfor hevdes at det vil være rasjonelt for personer fra en høy sosial bakgrunn å utsette den første samlivsinngåelsen til en best mulig partner "dukker opp".⁸ Frykten for sosial degradering og ønsket om oppadgående sosial mobilitet, kan resultere i en langvarig søken etter en samboer eller ektefelle med tilsvarende kulturelle og/eller økonomiske kjennetegn som en selv har.

Gitt at folk leter innad i sin egen statusgruppe eller klasse etter potensielle partnere, vil befolkningsstrukturen i seg selv legge føringer på etableringstempoet. En konsekvens kan

⁷ Imidlertid har et stekt kjønnsdelt arbeidsmarked gjort antakelsen om at man vil søke en partner med komplementære trekk utbredt. Dette har særlig vært tilfellet for kvinner, som på grunn av lavere arbeidsmarkedsdeltakelse og inntekter, vil lete etter materielt ressurssterke menn. Se avsnitt 3.2.1

⁸ Det kan være komplisert å isolere effekter av partnerpreferanser. Tilgangen på enslige mennesker i gifteklar alder og påvirkningen fra tredjeparter lar seg vanskelig holde konstant i empiriske analyser, da kvinner og menn kan tilpasse sine preferanser til tilbudet (Raley og Bratter 2004). Lichter mfl.(1995) fant at tilbudet på ekteskapsmarkedet påvirket tidspunktet for ekteskap, men ikke hvem man giftet seg med.

være at kvinner og menn med høy sosial bakgrunn søker lengre. Dette fordi tilbudet er mer begrenset i den øvre og smalere delen av samfunnspyramiden. I tillegg kan sønner og døtre av høyt utdannede foreldre være bedre i stand til å takle en langvarig og på mange måter kostbar søkeprosess, da relativt sett flere av disse selv vil ha høy utdanning og inntekt.

Sosial bakgrunn kan påvirke både preferanser og søkemuligheter. Der noen vil legge tyngden på økonomiske og demografiske forhold, vil andre understreke betydningen av sosialisering og sosiale og kulturelle normer. En fellesnevner for disse teoretiske antakelsene, er allikevel at det forventes sosial systematikk i når i livet den første samlivsetableringen finner sted. Denne systematikken gir sosiale skiller i når kvinner og menn inngår sine første samliv. Empiriske forventninger avledet fra dette perspektivet listes opp i punkt 3.1.4.

3.1.4. Sosial systematikk i etableringstempo

Tidligere studier har avslørt et mønster der sosial bakgrunn øver selvstendige effekter på den første samlivsinngåelsen. Normbaserte og kulturelle forklaringer vektlegger klassespesifikk sosialisering, samt aldersspesifikke forventninger og normativ kontroll på samlivsområdet.

Alternativt kan økonomiske og sosiale forhold i oppvekstfamilien legge grunnlaget for den enkeltes vurderinger av kost og nytte. Like barn leker ofte best. Det kan derfor være rasjonelt å søke en partner som bevarer eller øker den sosioøkonomiske statusen fra oppvekstfamilien. Etersom det finnes færre mennesker med høy sosial bakgrunn på samlivsmarkedet, kan markedsbegrensninger og kostnader ved videre søking forklare hvorfor kvinner og menn med høy sosial bakgrunn søker lenger.

H.1: *Sosial bakgrunn har betydning for når i livet det første samlivet inngås: Personer med høy sosial bakgrunn etablerer seg senere i livet enn personer med lavere sosial bakgrunn.*

Det kan være grunn til å nyansere effekter av sosial bakgrunn på etableringstempoet etter kjønn. I den foreliggende forskningen presiseres det nesten uten unntak at kvinner inngår sine første samliv tidligere enn menn. Kjønnsspesifikke samlivsnormer og sosialisering kan være mekanismer i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstidspunkt. Døtre av høyt utdannede foreldre vil ikke i samme grad som døtre av lavt utdannede foreldre styres av tradisjonelle kjønnsrolleforventninger og sosialiseres til å prioritere familie og barn. Ressurssterke foreldre har dessuten sterkere innflytelse på barnas første samlivsetablering.

H.1.1: *Først og fremst kvinners etableringstempo styres av sosial bakgrunn, og kvinner med lav sosial bakgrunn er de første til å inngå samliv.*

Med utgangspunkt i foreliggende kunnskap kan det antas at mødrenes utdanningsnivå har sterkere innflytelse på barnas samlivsattferd enn fedrenes.

H.1.2: *Mors utdanningsnivå påvirker etableringstidspunktet mer enn fars utdanningsnivå.*

Forskningen på området har bekreftet at det å være under utdanning har negative effekter på den første samlivsetableringen. Dette kan være en mekanisme i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstempoet, ettersom personer med høy sosial bakgrunn oftere tar fatt på langvarige universitets- og høyskoleutdanninger.

H.1.3: *Sosial bakgrunn har indirekte effekter på etableringstempoet gjennom utdanning.*

Også i en økonomisk forståelse er det systematikk i samlivsetableringen. I likhet med deler av det sosiologiske perspektivet, ses samlivsetablering som resultater av en leting etter de beste kandidatene. På økonomenes samlivsmarked vil imidlertid den enkeltes sosioøkonomiske ressurser tillegges prioritet over sosial bakgrunn.

3.2 Et mikroøkonomisk perspektiv på sosial ulikhet i etableringstempo

I en dagligdags idealforståelse inngås ekteskap og samboerskap på bakgrunn av frie valg og kjærlighet. Praktisk- økonomiske forhold kommer ofte i bakgrunnen. Sammenhenger mellom økonomi og samlivsetablering er derimot bekreftet empirisk i flere land. (Se punkt 2.2).

I mikroøkonomiske teorier ses samlivsinngåelse som resultater av rasjonelle valg basert på overveier av kost og nytte: folk tar del i en konkurranse om de mest ettertraktede partnerne på samlivsmarkedet, og vil velge det alternativet som maksimerer utbyttet med minst mulige kostnader. Eksempler på avveininger i samlivsetableringsprosessen kan være om den kommende partneren er villig til å dele husarbeide og utgifter, eller om partnerens muligheter for en fast inntekt er gode. I et bredere perspektiv kan kost- og nyttevurderinger også berøre spørsmål som om hun eller han kan forventes å være omtenkssom og rettfærdig i framtiden (Cherlin 2001).

Likhetene med deler av det sosiologiske perspektivet er flere. Imidlertid har økonomer ikke eksplisitt fokusert på effekter av sosial bakgrunn, men vært mer opptatt av den enkeltes sosioøkonomiske posisjon i forkant av pardannelsen. I en slik modell vil alle mennesker strebe etter mobilitet oppover i samfunnsstrukturen. Perspektivet tar derfor i all hovedsak kun hensyn til sosial bakgrunn som en indikator på framtidig inntektsmuligheter. Klassespesifikke verdier og sosialisering tillegges en liten eller ingen rolle (Hansen 1995).

3.2.1 Ny husholdningsøkonomi: pene kvinner og rike menn?

Økonomen Gary S. Becker (1991) har et rasjonelt valg- perspektiv på familieatferd. Utgangspunktet er at individuelle aktører søker å maksimere utbyttet av sine handlinger. Nyttmaksimering styres av individers preferanser, som er stabile over tid, og markeder der det tilbys og etterspørres ulike goder. Disse markedene kan være både materielle (for eksempel "pengemarkedet") og ikke- materielle (for eksempel "samlivsmarkedet"). Også mer følelsesbetonte beslutninger tas derfor inn i hans modell. Teorien er ment å være universell, og Becker belyser sine teoretiske argumenter ved hjelp av både historisk og samtidig empirisk kunnskap fra store deler av verden.

Becker og den nye husholdsøkonomien som denne retningen blir kalt, mener fordelene ved å gifte seg først og fremst hviler på en forutsetning om *spesialiserte kjønnsroller*. Menn og kvinner spesialiserer seg på "sektorspesifikk menneskelig kapital". Av denne grunn vil kjønnene ha komparative fortrinn på ulike arenaer. Menn har fordeler over kvinner på arbeidsmarkedet, da de normalt har høyere lønnsinntekter grunnet mer markedsrettet utdanningskapital. Kvinnen vil på den andre siden maksimere nytte for seg selv og paret ved å bruke sin tid på husarbeide og barn. Hovedgrunnene til denne sterkt kjønnsdelte arbeidsdelingen, hevder Becker, er for det første små, men betydningsfulle, biologiske forskjeller mellom kjønnene. Kvinner har av denne grunn tradisjonelt tatt seg av barn. For det andre kan diskriminering av kvinner på arbeidsmarkedet resultere i inntektsforskjeller mellom kvinner og menn. I sum er det rasjonelt med en kjønnsspesifikk arbeidsdeling i hjemmet (Becker 1991).

Satt på spissen, vil kvinner som ønsker seg barn søke en forsørger med god inntekt. Mannen, er på sin side fortrinnsvis ute etter en god husholderske og omsorgsperson. Ifølge denne "spesialisering og bytte- hypotesen" tiltrekker partnere med ulike inntekter hverandre på samlivsmarkedet. Partneren med den billigste tiden, det vil si lavest inntekt, tar seg av den hjemlige sfæren, mens den med høyest inntekt deltar i yrkeslivet (Becker 1991). De samme årsakene som ligger bak den kjønnsbestemte arbeidsdelingen innebærer at inntekt er positivt korrelert med samlivsinngåelse for menn. For kvinner vil det være motsatt: jo høyere inntekt, jo mindre ettertraktet vil hun være på samlivsmarkedet. Dette fordi menn vil ha mest å tjene på å inngå samliv med ikke- arbeidende eller deltidsansatte kvinner, da disse vil bruke mer tid i hjemmet (Becker 1991).

Dette markedet har således en annen logikk enn det som ble presentert ovenfor, der både kvinner og menn søker partnere med lik sosial bakgrunn. På det økonomiske

samlivsmarkedet velger ressurssterke personer først. Søkingen er imidlertid bestemt av premisset om komplementære kjønnsroller. Av denne grunn vil egenskaper som verdsettes hos en mulig partner avhenge av kjønn: kjennetegn som øker sannsynligheten for giftermål hos kvinner, behøver ikke gjøre det for menn. Og omvendt. I et bytteperspektiv der begge parter tenker strategisk, leter kvinner etter menn med et høyt inntektspotensial. Menn setter på sin side huslige kvaliteter, fysiske trekk og utseende høyt. Dette er i overensstemmelse med en dagligdags oppfatning av at pene kvinner gifter seg med rike menn (Hansen 1995:209).

3.2.2 Sosial bakgrunn, menneskelig kapital og etableringstempo

Becker tar, i likhet med økonomiske analyser av familien generelt, ikke eksplisitt hensyn til effekter av sosial bakgrunn på samlivsetablering. Allikevel erkjennes det at familiebakgrunnen legger føringer på barnas atferd. I Beckers modell blir en slik sammenheng forklart som en konsekvens av altruisme innenfor hver enkelt familie. Rike foreldre testamenterer bort sine eiendeler til barna. Dette gjør barn fra høyere samfunnslag mindre autonome og mer påvirkelige for foreldrenes ønsker: barn som handler i trass med far og mors vilje, kan få mindre økonomisk støtte (Becker 1991).

Det kan dessuten argumenteres for at sosial bakgrunn ligger implisitt i den enkeltes preferanser og påvirker mulighetene på samlivsmarkedet. På samlivsmarkedet er det en sterk konkurranse mellom aktørene. Trekk ved den enkelte, som inntekt, utdanning, evnenivå, alder og sosial bakgrunn, vil derfor være av betydning. Sosial bakgrunn kan gi signaler om framtidig inntektspotensial. En antakelse er derfor at personer med høy sosial bakgrunn og "familiekapital" er de første til å velge partner og dermed de som gifter seg først (Becker 1991).

I tillegg anerkjenner Becker (1991) betydningen av sosiale bakgrunnsvariable i opparbeidelsen av menneskelig kapital. Menneskelig kapital sikter til kompetansenivå, evner og kunnskaper hos den enkelte. Slike ressurser er viktige ved ekteskapsinngåelse, da det ofte henger sammen med inntektsnivå. Utdanning gir tydelige signaler om inntektspotensial. Høy utdanning bedrer mulighetene for et godt betalt arbeide og øker dermed også giftbarheten, idet sannsynligheten for å etablere en selvstendig husholdning stiger.

I tråd med dette kan det forventes at personer med et høyt utdanningsnivå og gode inntekter inngår ekteskap tidligere enn personer uten. Som vist, er dette bekreftet i tidligere studier når det kontrolleres for om man er under utdanning eller ikke. Tas den nye

husholdningsøkonomiens antakelser om arbeidsdeling mellom mann og kone i betraktning, har menneskelig kapitalnivå og inntekt fortrinnsvis positive effekter på menns etableringstempo.

I punkt 3.2.4 (side 40) systematiseres de teoretiske forventningene fra den nye husholdningsøkonomien.

3.2.3 En samarbeidsmodell

Denne økonomiske modellens styrke ligger i at den er relativt enkel og allmenngyldig. Dette rommer imidlertid også mange av dens svakheter. En vanlig innvending mot Becker, den nye husholdningsøkonomien og det mikroøkonomiske perspektivet i sin helhet, har derfor vært at de forfekter et statisk syn på familien. Nye samlivsformer og endringer i kjønnsroller tas ofte ikke med i deres modeller (bl.a. Lewis 2001; Blossfeldt og Huinink 1991).

Beckers antakelser kan imidlertid også brukes for å forstå inngåelse av samboerskap. Som nevnt innledningsvis, går de to samlivsformenenes juridiske fordeler og ulemper mot konvergens her til lands. Dessuten vil de fleste fordeler ved ekteskap kunne overføres til samboerskap. Som vi så i kapittel 2, er det påvist en sterkere sammenheng mellom økonomiske variable og ekteskap enn hva tilfellet er for samboerskap. Allikevel gir samboerskap, på samme måte som ekteskap, økonomiske stordriftsfordeler (Blossfeldt 1996). Også andre ikke- materielle goder som gifte nyter godt av, omfatter samboere. Eksempler kan være emosjonell støtte og intimitet (Lewis 2001).

Det som ofte blir kalt kjønnsrevolusjonen i forrige århundre, kan ha modifisert kvinners og menns forventninger til utbytte og kostnader forbundet med samlivsinngåelse. Kvinners økte arbeidsmarkedsdeltakelse kan ha endret menns syn på dem som partnere. I neste omgang medfører dette at inntektsnivå har betydning også for kvinners muligheter på samlivsmarkedet. Endringene i kvinners økonomiske posisjon har fått Oppenheimer (1994, 2000) til å gjøre en vri på den tradisjonelle økonomiske forståelsen av etableringstempo. Mens fokuset tidligere har ligget på komplementære kjønnsroller og bytte, har hun argumentert for en "samarbeidsmodell". I dette perspektivet framskynder også kvinners inntekter den første samlivsinngåelsen. Dette fordi menn og kvinner øker sin samlede økonomiske status ved å flytte sammen. I USA er det bekreftet at både kvinner og menn er mest tilbøyelige til å gifte seg med partnere som har høyere utdanning og inntekt enn dem selv (Raley og Bratter 2004).

Det kan dessuten finnes kontekstuelle variasjoner i kjønns spesifikke rolleforventninger. Dette kan lede effekter av kvinners inntog på arbeidsmarkedene og deres forbedrede økonomiske posisjon i til dels motsatte retninger. I denne forstand vil det i land der

relativt sett kjønnssegaltære forhold råder grunnen, ikke være noen grunnleggende motsetning mellom arbeid, familie og samliv, ei heller for kvinners del.

Den økonomiske spesialisering og bytte- hypotesen predikerer at kvinners bedre økonomiske situasjon forsinket første ekteskapsinngåelse. Grunnet nye økonomiske rollefordelinger mellom kvinner og menn kan betydningen av ekteskap og barn ha minsket for kvinner "(...) because a sexual division of labor becomes less advantageous" (Becker 1981: 248). En komparativ studie av ekteskapsinngåelse blant kvinner i Japan, USA og Sverige demonstrerte derimot en motsatt empirisk sammenheng for Sveriges og USAs del (Ono 2003). De tre landene er relativt like med hensyn til økonomisk utvikling og velstand. Også nivået på kvinnelig arbeidsmarkedsdeltakelse er sammenlignbart. De er ikke desto mindre ulike når det gjelder kjønnsroller og forventninger til kvinners og menns arbeidsmarkedsdeltakelse. I Sverige og USA hadde kvinner med høye inntekter større sannsynlighet for ekteskapsinngåelse enn kvinner med lavere inntekter. I Japan, der kjønnsrollene jevnt over er mer rigide og tradisjonelle, var funnene i tråd med teorien om spesialisering og bytte, idet sannsynligheten for å bli gift sank når en kvinnes inntekt økte (Ono 2003). Følgelig støttes antakelsen om at effektene av kvinners høynede økonomisk status på etableringstempoet varierer kontekstuellt.

3.2.4 Økonomisk systematikk i etableringstempoet

I et økonomisk perspektiv er familiedanningen et resultat av rasjonelle valg: folk flytter sammen dersom de økonomiske fordelene er større enn ved å bo alene. Økonomisk familieteori predikerer derfor at sannsynligheten for å inngå samliv stiger med menneskelig og økonomisk kapitalnivå.

H.2: *Etableringstempoet styres av individuelle sosioøkonomiske egenskaper som utdanningsnivå og inntekter.* Dette tilsier at effekter av sosial bakgrunn på første samlivsetablering virker indirekte gjennom eget utdannings- og inntektsnivå.

Antakelsen om komplementære kjønnsroller har til følge at den positive effekten av utdanningsnivå og inntekt kun gjelder menn.

H.2.1: *Ikke- studerende, høyt utdannede og økonomisk ressurssterke menn starter sine første samliv tidligere enn andre menn.*

Becker ser sosial bakgrunn som en uspesifisert økonomisk ressurs ved samlivsetableringen. Sosial bakgrunn har kun betydning på etableringstempoet som en slags "familiekapital" som gir signaler om og påvirker økonomiske status, også før den er fastsatt.

H.2.2: *Gitt at de ikke studerer, etablerer menn med høy sosial bakgrunn seg raskere enn andre menn.*

I følge samarbeidsmodellen virker økonomiske forhold gunstig inn på både kvinners og menns første samlivsetablering. Stadig flere kvinner tar aktivt del i utdannings- og arbeidsmarkedene. Dette kan være en årsak til, og/eller konsekvens av, endrede kjønnsrolleforventninger. I likhet med menn, har kvinners utdanningsnivå og inntekt effekter på når den første samlivsetableringen finner sted, ettersom partnerne slår sine ressurser sammen.

H. 2.3: *Dersom studiene er fullført, etablerer både kvinner og menn med høyere utdanning og gode inntekter seg først.*

Disse hypotesene står i motsetning til forrige hypotesesett. Dette skyldes først og fremst premisset om spesialiserte kjønnsroller, samt at individuelle kjennetegn vektlegges over sosial bakgrunn. Individualiseringstenen bryter med de to foregående forståelsene. Dens hovedargument er at de sosiale og økonomiske rammene rundt samlivsinngåelsen er svekket.

3.3 Individualisering: avtagende betydning av sosiale og økonomiske determinanter

Demografen Dirk J. van de Kaa (1987) har argumentert at økt fokus på individuelle rettigheter og plikter, særlig med blick på karriere og familie, har vært en sentral faktor bak den andre demografiske overgang. Sosiale og strukturelle endringer, som nedgang i normativ atferdskontroll, økende individualisering, nye arbeidsmarkedsforhold, et ekspanderende utdanningssystem og framveksten av feminisme, trekkes ofte fram som viktige komponenter bak familiedanningsmønsteret i etterkrigstiden (Lesthaeghe 1998).

Fokus på individualisering og individets rettigheter oppfattes av mange som en kilde til minskede moralske forpliktelser i mellommenneskelige forhold. Mange teoretiske bidrag har således tolket disse samfunnsstrømningene i en pessimistisk undertone. For eksempel har Popenoe (1993) argumentert at folk investerer mer i seg selv og bruker mindre tid, penger og energi på familien. I den politiske debatten har individualisering ofte blitt tolket som uttrykk for økende egoisme (Lewis 2001).

3.3.1 Moderniseringsteori: sosial endring og individualisering

Overgangen fra industrisamfunnet til et kunnskapsbasert samfunn er modernitetsteoriens og individualiseringstesens bakteppe.⁹ Tanken er at modernitetens institusjoner har mistet grepet om særlig unge menneskers liv. Personer må derfor i økende grad produsere sine egne biografier uten diktater fra kultur, trossystemer og andre sosiale bånd som tidligere i langt større grad regulerte deres liv.

Den tyske sosiologen Ulrich Beck (1992) har pekt på individualisering som et vesentlig trekk ved dagens vestlige samfunn. Begrepet om risikosamfunnet står sentralt i Becks teori. Risikosamfunnet kan sees som et "(...) idealtypisk begrep for en samfunnstilstand der samfunnsfagenes gamle grunnkategorier har mistet all relevans." (Krange 2004:21). I industrisamfunnet stod motsetningene først og fremst mellom ulike klasser. Nye risikoformer, og da særlig miljøforurensning og andre menneskeskapt farer, endrer samfunnet og individers livsbetingelser. Risikoer som dette skiller ikke like sterkt mellom rik og fattig eller gammel og ung, da utilsiktede konsekvenser av handling kan få ringvirkninger for hele menneskeheten (Beck 1992).

Med utgangspunkt i tysk forskning hevder Beck (1992) derfor at sosial bakgrunn ikke lenger har relevans for å forklare handling. I og med at industrisamfunnets institusjoner forvitrer, er ikke sosial bakgrunn, kjønnsroller og yrkestilhørighet lenger sentrale identitetskilder. Klassebegrepet er også tømt for innhold gjennom fleksible og usikre tilknytninger til arbeidsmarkedet. Betydningen av slike sosiale størrelser er heller ikke like viktig i en økonomisk forstand. Dette fordi økonomisk vekst, ekspansjon i utdanningssystemet og den generelle materielle tryggheten velferdsstaten gir har redusert forskjeller, særlig i godt utbytte velferdsstater som den norske (Beck 1992).

Ettersom dagens vestlige samfunn preges av en grunnleggende usikkerhet på både aktør- og samfunnsnivå, stilles mennesker overfor mange og ofte kunnskapskrevende handlingsalternativer. Kvinner og menn i dagens vestlige samfunn må av denne grunn forholde seg aktivt til kunnskap for å velge riktig løsning. Giddens (1990) hevder derfor at handling i moderne samfunn er "refleksiv". Refleksivitetsbegrepet sikter til at atferd hele tiden granskes og endres i lys av innkommende informasjon om denne atferden. Dette tilsier at tradisjonell tilhørighet og religion ikke gir et tilstrekkelig grunnlag for å ta valg. For eksempel er personer som vurderer å gifte seg klar over risikoen for skilsmisse. Refleksiv bevissthet om ekteskap vil

⁹ Disse epokene har fått mange navn. Giddens (1990, 1991) kaller samfunnet før og etter for "moderne" og "senmoderne", mens Beck (1992) betegner den nye epoken "risiko- samfunnet". "Postmoderne" og "flytende modernitet" brukes av andre.

på denne måten påvirke om og når man eventuelt gifter seg. Alternative løsninger som reduserer skilsmisserisikoen er å leve enslig eller i samboerskap (Giddens 1990).

Denne forståelsen av individet som sterkt selvrådende står i et konfliktfylt forhold til antakelsen om at menneskelig handling er forutbestemt av en internalisert sosial struktur. Dette er ytterpunkter. Allikevel vil de fleste forskere innen feltet forsvare mer indirekte virkninger av sosial bakgrunn på atferd gjennom livssjanser. En grunnantakelse har vært at menneskers livsbetingelser, tanker og handlinger i stor grad springer ut fra den økonomiske, sosiale og kulturelle sammenheng de til en hver tid befinner seg innenfor. Empirisk forankrede forskningsresultater stadfester at atferd, holdninger og verdier langt på vei bestemmes av muligheter og begrensninger i den sosiale strukturen (Ellingsæter og Leira 2004; Birkelund 2000).

Individualiseringstenen impliserer stikk i strid med en slik tankerekke at klasse- og/eller kjønns spesifikk sosialisering ikke lenger har relevans, og at mennesker anstrenger seg mer og får større ansvar for egen identitet og handling. Som nevnt, hevder Beck (1992) at også økonomisk suksess i større grad enn tidligere er produkter av personlige valg, da det generelle velferdsnivået i samfunnet har økt.

Forandring og svekkelse av ritualer ved overganger i livsløpet, som ekteskap, fødsel og død, kan være produkter av en endringsprosess lik den beskrevet av modernitetsteoretikere (Mills 1999). Et nytt samlivsmønster kan også skyldes et ideologisk skifte i retning av ikke-materielle verdier.

3.3.2 Individualisert samlivsetablering

Det er blitt hevdet at kronologisering og standardisering av livsløp lenge kjennetegnet vestlige samfunn, og at mange kvinner og menn forut for den andre demografiske overgangsperioden fulgte ferdig definerte veier inn i samliv og familie (forelskelse, forlovelse, ekteskap og så barn) (Corijn og Klijzing 2001; Buchmann 1989). Individualisering tilsier at også samlivsetablering formes mindre av tradisjon og normative forventninger.¹⁰ Mangfold i familie- og samlivsformer kan derfor være uttrykk for en individualisert samlivs praksis (Bachcrach, Hindin og Thomson 2000; Beck og Beck- Gernsheim 1995).

Teoretisk sett øker normativt press overgangsraten inn i første ekteskap, og framveksten av samboerskapet kan bero på et minsket giftepress (Åberg 2003). Samboerskapet

¹⁰ Et eksempel på at det i vår nære fortid også har ligget normative og juridiske restriksjoner på samlivsvalg er den såkalte konkubinatarparagrafen som *offisielt* forbød samboerskap fram til den ble opphevet så sent som i 1972 (Noack 2001b). Et annet eksempel er at mange borettslag i etterkrigstiden krevde at beboerne måtte være gift (NOU 1999).

står på denne måten som et eksempel på at samliv i større grad er blitt den enkeltes ansvar på bekostning av kollektiv involvering og fastlagte riter. Særlig yngre kohorters familiedanning kan ha blitt påvirket av slike samfunnsstrømninger, der den enkeltes rettigheter er styrket og konforme samlivsholdninger svekket. Nye og moderne verdier samt sekularisering kan spille en sentral rolle i denne sammenhengen.

Statsviteren Ronald Inglehart (1990,1997) har ved hjelp av tidsseriedata fra en rekke vestlige land vist at det har funnet sted en tydelig skifte i holdninger og vurderinger som resultat av endrede livsbetingelser. Tradisjonelle politiske, religiøse, sosiale og seksuelle normer har endret seg i vestlige land. I følge Inglehart, skyldes dette to forhold. For det første, og i motsetning til Beck (1992), mener Inglehart at teknologisk utvikling gir en *økt* følelse av sikkerhet. Dette har igjen minsket betydningen av absolutte regler. Videre har den normative kontrollen på familieområdet blitt svekket. Dette fordi familien ikke fyller de samme funksjonene som tidligere (Inglehart 1997). I den "postmaterialistiske" perioden fra 1970-tallet og utover har ideer og ikke- materielle forhold blitt viktigere på bekostning av materiell velstand. Samtidig har etablerte autoriteter og institusjoner måttet vike for individuell selvoppfyllelse, autonomi og demokratisering (Inglehart 1990).

Sekularisering, et nytt syn på parforhold utenom ekteskapsinstitusjonen og et generelt "ideologisk skifte" (Inglehart 1997) kan i tillegg ha svekket sammenhengen mellom personers egne sosioøkonomiske ressurser og inngåelse av samliv i yngre fødselskull. Økningen i antall samboerskap kan også i seg selv ha bidratt til denne utviklingen. Som vi så i kapittel 2, viser forskningen at samlivsformen oftere velges av kvinner og menn med mindre økonomiske ressurser.

I lignende vendinger fastholder Anthony Giddens (1990,1992) og Beck og Beck-Gernsheim (1995) at nære mellommenneskelige forbindelser, som tidligere var forankret i økonomiske og sosiale forhold, er løsrevet fra slike ytre betingelser. I industrisamfunnet la for eksempel arbeidsdelingen mellom kvinner og menn premissene for det tradisjonelle ekteskapet: mannen stod for økonomisk inntjening, mens kvinnen tok hovedansvaret for hus og hjem. En ny økonomisk virkelighet og oppløsning av tradisjonelle sosiale bånd medfører at samliv baseres på frie valg og følelser, uavhengig av formelle tilknytninger, normtrykk og tradisjon. Begrepet om "rene forhold" sikter til nettopp en slik prosess der samliv inngås i kraft av sin egen verdi for de involverte parter. Et slikt forhold varer så lenge partene får sine behov dekket (Giddens 1992). Dette er viktig, i følge Giddens, fordi raske og gjennomgripende forandringer i "høymoderniteten" har gjort at også valg av partnere er del av den reflekssive

prosessen der identiteten skapes: for å forme en sammenhengende identitet og selvbiografi, må den enkelte hele tiden ta autonome avgjørelser. Dette omfatter også samlivsvalg (Giddens 1992).

Det finnes empirisk støtte for at nære relasjoner er åpnet opp for individuelle valg og en større grad av fortolkningsfrihet. Basert på kvalitative intervjuer med norske par finner Liv Johanne Syltevik (2001) delvis støtte for påstanden om at det gis større rom for selvstendige valg i dagens pardannelse. I denne undersøkelsen oppfattet både gifte og samboere sine samlivsetableringer som lite tradisjonsbundne. Knudsen og Wærness (1996) fant en svekket oppslutning om ekteskapsinstitusjonen som ideal for samlivsorganisering i Skandinavia. De konkluderte med at funnene på mange måter var i samsvar med individualiseringstesens påstand om at samliv i mindre grad avhenger av tradisjoner og institusjonell regulering.

En felles konsekvens av disse påstandene om økt individualisering er at samlivsnormer og forventninger til de involverte personene varierer fra individ til individ og fra forhold til forhold. Familie- og kjønnsroller er derfor i økende grad noe den enkelte gjør selv uavhengig av sosial bakgrunn, egne sosioøkonomiske ressurser, tradisjoner og normpress. Individualiseringshypotesen bryter med de to foregående teoretiske hovedoppfatningene, da betydningen av både sosial bakgrunn og individuelle sosioøkonomiske ressurser på etableringstempoet tones ned. Forventninger til datamaterialet fra dette perspektivet systematiseres i punkt 3.3.4. (Se side 46).

3.3.3 Differensiert individualisering

Dersom det har funnet sted en individualisering av samlivsatferden, vil dette virke inn på sammenhengen mellom sosial bakgrunn, egne sosioøkonomiske ressurser og den første samlivsetableringen. Tradisjonelle klasse- og kjønnsrolleforventninger kan imidlertid være vanligere blant personer med lav utdanning og/eller lavere sosial bakgrunn. En kritikk har derfor vært at et ideologisk skifte og individualisering er mer utbredt blant høyt utdannede og i høyere samfunnslag generelt (Di Stefano og Pinnelli 2004). Også her til lands er det argumentert for et liknende mønster. Individualiseringstendensen kan være et fenomen som først og fremst gjør seg gjeldende blant unge menn med høyere sosial bakgrunn: både klasse- og kjønns spesifikk sosialisering oppmuntrer disse til individuell konkurranse og autonomi (Ve 1999). Dessuten kan ressurssterke personer, i kraft av sine relativt sett friere posisjon på arbeidsmarkedet, i større grad enn mindre ressurssterke *føle* at de har valgfrihet og kontroll over sine egne liv (Syltevik 2001).

Nordmenn bosatt i sentrale strøk etablerer samliv tidligere enn de som bor i mer gravgrendte områder (Texmon 1999). En forklaring kan være at tilgangen på og etterspørselen etter partnere er større i storbyer. På den andre siden kan denne sammenhengen også skyldes at "storbyens åndsliv" og verdigrunnlag gir større rom for samlivsetablering løsrevet fra tradisjonelle forventninger og nye samlivsformer, enn hva tilfellet er i mindre tettbebygde områder (Sassler og Goldscheider 2004). I Norge er det bekreftet at bygdeungdom er mer orientert mot familie og samliv enn ungdom i byen (Villa 2002), noe som kan bety at de følger tradisjonelle mønstre ved første samlivsetablering.

Det kan også tenkes at foreldrebrudd er en mellomliggende variabel i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstidspunkt, og at det å ha skilte foreldre virker inn på barnas egne samlivsvurderinger og verdier. Thornton (1991) og Hoem (1995) har begge funnet at barn av skilte foreldrene inngår sine første samliv tidligere enn barn av ikke- skilte foreldre. Dette fordi skilsmissebarn oftere er motvillig innstilt til ekteskapet og i større grad blir samboere. En forklaring på en slik sammenheng kan være at de har vokst opp i hjem med liberale samlivsverdier. Alternativt kan det hevdes at de i kraft av egne erfaringer har mistet troen på ekteskapsinstitusjonen og tradisjonelle samlivsverdier. Derimot påviste Lyngstad og Noack (2004) ingen sammenheng mellom det å ha erfart foreldrebrudd og unge nordmenns *intensjoner* om å gifte seg. Liefbroer og de Jong Giervald (1993) fant at sammenhengen mellom foreldrebrudd og etableringstempo virket indirekte gjennom egne ressurser blant unge nederlandske kvinner og menn.

Samlet sett er det lite trolig at nye liberaliserte samlivsnormer og individualisering forteller hele historien bak dagens familiedanningsmønstre. Det kan hevdes at individualiseringstenen passer godt til synet dagens mennesker har på seg selv som autonome og løsrevne fra tradisjonelle føringer. Det er imidlertid ikke uproblematisk å sette likhetstegn mellom individers oppfatning av seg selv og avdekking av systematiske samfunns mønstre, noe som bør være sosiologiens oppgave. Oppenheimer (1994) har dessuten vært kritisk til å ta verdier til inntekt for demografisk atferd, da mennesker ofte vil tilpasse verdier til sin livssituasjon.

3.3.4 Individualisering: minsket sosial ulikhet i etableringstempo

Individualiseringstendenen innebærer at sosial bakgrunn og tradisjonelle sosiale og kulturelle samlivsnormer har mindre betydning for når i livet samlivsdebuten inntreffer. Overgangen fra

enslig til par er i mindre grad lineær og ferdigskrevet. Dette kan være uttrykk for at individuelle rettigheter er styrket på bekostning av konforme holdninger til samliv.

H.3: *Effekter av sosial bakgrunn på etableringstempoet, og dermed også de sosiale forskjellene observert i tidligere studier, avtar over tid.*

Kjønn har mindre betydning i familiedanningsprosessen. Forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder påvirkning fra sosiale og kulturelle samlivsnormer og klassespesifikk sosialisering er visket ut.

H.3.1: *Kjønnsforskjeller i betydningen av sosial bakgrunn reduseres over tid.*

Etableringstidspunkt er uavhengig av partenes sosioøkonomiske ressurser og ønsket om sosial og økonomisk mobilitet.

H.3.2: *Systematiske effekter av individuelle sosioøkonomiske egenskaper på tidspunkt for første samlivsetablering avtar over tid.*

Foreldrenes skilsmisse kan påvirke sammenhengen mellom sosial bakgrunn og eget etableringstidspunkt. Barn som opplever at foreldrene skiller seg, vil oftere bryte med tradisjonelle samlivsnormer. Det samme gjelder personer bosatt i store byer.

H.3.3: *Minsket betydning av sosial bakgrunn og individuelle ressurser er vanligere blant personer bosatt i store byer og som opplevde at foreldrene skilte seg i barndommen.*

Individualiseringstendensen bør også nyanseres ut fra eget utdanningsnivå.

H.3.4: *Normer om individualisert samlivsetablering er mest utbredt blant høyt utdannede.*

Tabell 3.1 Sosial bakgrunn og etableringstempo av første samliv. Hypoteser utledet av teori og tidligere studier

Teori	Empirisk belegg	Begrunnelse	Hypotese
<p>1. Sosiologisk perspektiv</p> <p>i) Sosialisering, sosial kontroll:</p> <ul style="list-style-type: none"> •Klassespesifikk sosialisering: •Forventninger, normativt press <ul style="list-style-type: none"> – Foreldre og omgivelsene: – Kvinner > menn: – Mødre > fedre: <p>ii) Mobilitet:</p> <ul style="list-style-type: none"> •Samlivsmarked: <ul style="list-style-type: none"> – Homogami: – RAT og Søketeori: 	<ul style="list-style-type: none"> • Bourdieu (1995); Rosenlund (2000); Birkelund (1987); Schneider og Lysgaard (1953); Hoem (1995); Ramsøy (1973); Barber (2000); Thornton (1991); Duvander (1999). • Axinn og Thornton (1992); Hoem (1995); Blossfeld og Huinink (1991); Hagestad og Neugarten (1985); Marini (1984); Texmon (1999); Liefbroer (1991); Thornton mfl.(1992); Manning og Smock (2002); Lehrer (2004). • Hochschild (1989); Hoem (1995); Ve(1999). • Axinn og Thornton (1992); Rossi og Rossi (1990). • Øyen (1964); Hansen(1995);Kalmijn (1994); Bourdieu (1995); DiMaggio og Mohr (1985); Birkelund og Goodman (1997); Kravdal og Noack (1989). • Boudon 1974);Goldthorpe(2000);Hansen (1999); Shavit og Blossfeld (1996). • Blom mfl. (1993); Texmon (1999)Liefbroer (1991); Goldstein og Kinney (2001); Bachrach, Hindin og Thomson (2000); Axinn og Thornton 1992); Goldscheider og Speare (1992); Thornton mfl.(1995). 	<p>Livsløpsoverganger er kulturelt og sosialt betinget. Internaliserte gruppespesifikke verdier og holdninger preger timing.</p> <p>Kvinner påvirkes mer av sosial bakgrunn og omgivelsenes aldersspesifikke forventninger enn menn. Ressurssterke foreldre har sterkere innflytelse på barnas samlivsatferd.</p> <p>Kobling kjønn og klasse: sosialisering gjør at særlig kvinner med lav sosial bakgrunn følger tradisjonelle mønstre.</p> <p>Mødre mer innflytelse på etableringstempo enn fedre.</p> <p>Personer søker partner med tilsvarende økonomiske, kulturelle og sosiale ressurser. Dette påvirker tempoet.</p> <p>Sosial bakgrunn påvirker valg. Marked og kostnader ved søking, samt ønsket om økonomisk og sosial mobilitet gjør det rasjonelt for folk med høy sosial bakgrunn å søke lenger.</p> <p>Utdanningsvalg påvirkes av foreldrenes utdanningsnivå. Studenttilværelsen har en negativ effekt på samlivsetablering.</p>	<p>H.1:Sosial bakgrunn har betydning for når i livet samlivet inngås: Personer med høy sosial bakgrunn utsetter første samlivsetablering.</p> <p>H.1.1: Kvinner styres mer av sosial bakgrunn, og kvinner med lav sosial bakgrunn inngår samliv først.</p> <p>H.1.2: Mors utdanningsnivå påvirker etablerings tidspunktet mer enn fars.</p> <p>H.1:Sosial bakgrunn har betydning for når i livet samlivet inngås: Personer med høy sosial bakgrunn utsetter første samlivsetablering.</p> <p>H.1.3: Sosial bakgrunn har indirekte effekter på etableringstidspunkt gjennom utdanning.</p>
<p>2. Økonomisk perspektiv</p> <p>i) Ny husholdningsøkonomi:</p> <p>ii) Samarbeidsmodell:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Becker (1991) • Oppenheimer (1994, 1988); Ono (2003); Thornton mfl.(1995); Clarkberg (1999); Liefbroer og Corijn (1999); Jensen og Clausen (1999); Blossfeld og Huinink (1991); Raley og Bratter (2004); Kravdal (1999). 	<p>Personer flytter sammen dersom fordelene er større enn ved å bo i enmannshusholdninger.</p> <p>Komplementære kjønnsroller: mannen tar seg av lønnsarbeid mens kvinnen jobber i hjemmet.</p> <p>Sosial bakgrunn gir signaler om framtidig økonomisk status.</p> <p>Endringer i kjønnsroller. Kvinner og menn slår ressursene sammen.</p>	<p>H.2: Etableringstempo styres av individers sosioøkonomiske ressurser.</p> <p>H.2.1: Ikke-studerende høyt utdannede og økonomisk ressurssterke menn etablerer seg før andre menn.</p> <p>H.2.2: Ikke-studerende menn med høy sosial bakgrunn går inn i faste samliv før andre menn.</p> <p>H.2.3: Kvinner og menn med en god økonomi etablerer seg først.</p>

Tabell 3.1 fortsetter på neste side

Forts. tabell 3.1

Teori	Empirisk belegg	Begrunnelse	Hypotese
<p>3. Individualisering i) Modernitetsteori:</p> <p>ii) Differensiert individualisering:</p>	<p>• Inglehart (1990,1997); Beck (1992,1995); Sassler og Goldscheider (2004); Giddens (1990,1992); Lewis (2001); Buchmann (1989); Knudsen og Wærness (1996); Mills (1999).</p> <p>• Syltevik (2001); Lesthaeghe (1985); Ve (1999); Villa (2003); Duvander (1999).</p>	<p>Samfunnsendringer har bidratt til at tradisjonelle sosiale og kulturelle samlivsnormer svekkes: "Post-materialistiske verdier".</p> <p>Mindre tradisjonelle livsløps- overganger: Sosial bakgrunn, kjønn, og sosialt press har mindre betydning for etableringstempo.</p> <p>Økt velferdsnivå: Etablerings- tidspunkt er løst fra sosio- økonomiske ressurser.</p> <p>Individualisering nyansert etter bosted og foreldrenes samlivs- brudd.</p> <p>Individualisering nyansert etter eget utdanningsnivå.</p>	<p>H.3: Effekter av sosial bakgrunn på etablerings- tempoet avtar over tid</p> <p>H.3.1: Kjønnforskjeller i betydningen av sosial bakgrunn reduseres over tid.</p> <p>H.3.2: Effekter av Individuelle sosio - økonomiske ressurser på etableringstempo mindre viktig.</p> <p>H.3.3: Personer med skilte foreldre bosatt i storbyer styres mindre av sosial bakgrunn.</p> <p>H.3.4: Normer om individualisert samlivs- etablering vanligst blant høyt utdannede.</p>

4.0 Datamateriale, metoder og forskningsdesign

Etter en kort gjennomgang av oppgavens datagrunnlag og spørsmål knyttet til utvalgets representativitet og mulige målefeil ved respondentenes samlivshistorier, vil jeg i kapittelet behandle de statistiske metodene som er tatt i bruk for å studere samlivsetableringer. Deretter drøftes operasjonaliseringen av variablene som blir benyttet i analysene.

4.1 Fremtidsplaner, familie og samliv

Oppgaven bygger på data fra den landsomfattende postale spørreundersøkelsen *Fremtidsplaner, familie og samliv* som ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå våren 2003. I tillegg er longitudinelle registerdata om respondentenes utdannings- og inntektsnivå koblet opp mot dataene fra intervjuundersøkelsen. For å fange opp respondentenes sosiale bakgrunn er opplysninger om foreldrenes utdanningsnivå innhentet fra SSBs utdanningsregistre.

Undersøkelsens populasjon består av både gifte, samboende og enslige kvinner og menn. De kvinnelige respondentene er mellom 20-44 år gamle, mens mennene er i aldersgruppen 23-47 år. Bruttoutvalget bestod av i alt 10 000 personer og ble trukket fra SSBs befolkningsdatabase BEBAS. Utvelgingen var stratifisert på bakgrunn av kjønn og alder, og alle kvinner født i tidsrommet 1958-1982 og menn fra 1955- til og med 1979-kohortene hadde den samme sannsynligheten for å bli trukket ut. Utvalget omfatter kun personer med minst en norskfødt forelder. Totalt 6317 personer returnerte spørreskjemaet. Et frafall på i underkant av 37 prosent er forholdsvis høyt, men ikke unormalt i denne typen postale studier.¹¹

Dersom frafallene i en utvalgsundersøkelse er store og systematiske, kan dette som kjent skape skjevheter i det endelige utvalget. Av denne grunn bør utvalget man baserer en undersøkelse på i størst mulig grad være statistisk representativt for den populasjonen man ønsker å uttale seg om (Skog 2004). For denne undersøkelsens del, er det et generelt samsvar mellom fordeling i netto- og bruttoutvalg med hensyn til kriteriene alder og bosted. Svarprosenten er imidlertid høyere blant kvinner enn menn: henholdsvis 69 respektive 58 prosent for de to kjønnene. Av denne grunn er det et betydelig avvik mellom kjønnsfordelingen i netto- og bruttoutvalgene.

Årsakene til kjønnsforskjeller i bortfallet kan være mange, og en fullstendig redegjørelse ligger utenfor denne oppgavens ramme. En mulig forklaring kan rett og slett være at kvinner generelt er mer interessert i familie- og samlivsspørsmål enn menn. Det er dessuten

¹¹ Se vedlegg 1: "Svar og frafall etter kjønn, alder og landsdel".

blitt påpekt at lavere mannlige responsrater i familie- og samlivsstudier kan skyldes at særlig tidligere gifte menn "(...) may be harder to find because of life- style patterns, and they may be less willing to participate because of unmet child-support obligations." (Bumpass, Martin og Sweet 1991: 24-5). Til tross for at dette er myntet på en amerikansk kontekst, der både de sosiale, kulturelle og økonomiske forholdene ikke umiddelbart lar seg overføre til norske forhold, kan det gi en pekepinn på mulige forskjeller i seleksjonsmekanismer de to kjønnene imellom.

4.2 Samlivshistorier: noen kritiske bemerkninger

Registerdata over norske samboere på mange måter er mangelfulle, da de per dags dato kun inneholder opplysninger om samboerpar med felles barn (Byberg, Foss og Noack 2001). Av denne grunn lar det seg ikke gjøre å konstruere fullstendige samlivshistorier fra registerdata. Tatt i betraktning at den første samlivserfaringen for hele 90 prosent av denne undersøkelsens respondenter var et samboerskap, gir det seg selv at spørreundersøkelser er en viktig, og ofte eneste kilde til oppdatert kunnskap om det norske samlivsbildet.

For å fange opp individuelle samlivsbiografier, har jeg derfor tatt utgangspunkt i denne landsrepresentative spørreundersøkelsen. Respondentene ble her bedt om å liste sine tidligere samboerskap og eventuelle ekteskap opp i kronologisk rekkefølge.

Det bør imidlertid påpekes at en slik måte å få tak i respondentenes samlivshistorier på kan legge grunnlaget for validitetsproblemer. En sentral innvending mot bruken av retrospektive tverrsnittdata i samfunnsvitenskapene, er at "(...) informanters erindringer om fortiden noen ganger kan være upålitelige fordi våre erindringer om den fjerne fortid ofte farges av ting som har skjedd senere i livet." (Skog 2004: 75). Overført til oppgavens tematikk, kan det påpekes at en slik tidsangivelse av tidligere samliv stiller krav til nøyaktighet og god hukommelse fra informantenes side. I og med at noen samboerforhold går så langt tilbake i tid som til begynnelsen av 1970-tallet, kan det ikke utelukkes fullstendig at målefeil har oppstått som et resultat av feilerindring. Det kan dessuten ha vært uklart hvordan et samboerforhold skal defineres. En mulig feilkilde kan være at enkelte intervjupersoner har utelatt tidlige og barnløse samboerskap. Respondentenes egne tolkninger ligger til grunn for våre opplysninger her.

Derimot er det viktig å understreke at overgangen fra å være enslig til å bli gift eller samboende nok vil være en milepæl i livsløpet for de aller fleste mennesker. Av denne grunn kan det i retrospektive forskningsopplegg generelt forventes en viss grad av samsvar mellom

de korrekte parameterverdiene og informantenes oppgitte tidspunkter for sentrale livsløpshendelser. Eksempler på slike livsløpshendelser er inngåelse av ekteskap, skilsmisse, barnefødsler, bytte av arbeidsplass eller migrasjon (Smith og Thomas 2003; Klein og Fischer-Kerli 2000).

Videre er det blitt hevdet at retrospektive spesifiseringer av timingen av viktige hendelser i livsløpet blir mer korrekt dersom de repeteres. Dette innebærer med andre ord at man jevnlig blir påminnet om, eller tenker på, hendelsen (Wu, Martin og Long 2001). Ekteskapet er en rituell markering. Tydelige symboler som bryllupsfotografier og gifteringer kan gjøre det lettere å bli minnet på denne hendelsen enn det å bli samboer. Å flytte sammen vil dessuten ofte være en prosess og ingen tydelig og klart avgrenset hendelse. Allikevel er det grunn til å tro at en slik kognitiv repetisjon i en viss grad også kjennetegner inngåelse av samboerskap. Dette vil nok særlig være tilfelle når et par har felles barn og samboerskapet har vart over en lengre periode.

Ideelt sett ville det ha vært gunstig å sammenholde de oppgitte samlivshistoriene med registerdata over giftermål, skilsmisser og død. I sum kan det allikevel argumenteres for at bruken av retrospektive samlivshistorier fanger overgangen fra enslig til samboende eller gift på en fullt ut tilfredsstillende måte. Flere tidligere internasjonale studier har da også fulgt en slik oppskrift uten å rapportere nevneverdige dataproblemer. Samlivsinngåelse er blitt analysert ved hjelp av retrospektive data i blant annet Tyskland (Blossfeld og Huinink (1991)), Sverige (Duvander(1999); Hoem (1995)), USA (Clarkberg (1999)), Spania (Baizan (2001)) og Norge (Blom (1994)). Generelt er retrospektive tverrsnittopplegg vanlig i tilfeller der lengre tidsperioder skal dekkles, som livsløpsundersøkelser (Ringdal 2001).

4.3 Analytisk tilnærming: forløpanalyse og logistisk regresjonsanalyse

Det finnes en rekke statistiske metoder for analyser av hendelser og hendelsesprosesser. For å finne effekten av sosial bakgrunn på timingen av første samlivsinngåelse, har jeg i oppgaven tatt i bruk forløpanalyse. Analyseenheter følger her kontinuerlig over et kortere eller lengre tidsrom. Forløpsundersøkelser skiller seg således fra tverrsnittdata og andre typer tidsdesign, som tidsserier og paneldata, i det at hele observasjonsperioden dekkes.

Formålet med forløpsundersøkelser er å gripe viktige hendelser, i betydningen kvalitative endringer som inntreffer på et gitt tidspunkt, der skillet mellom før og etter er relativt klart (Allison 1984). Hyppigheten eller tidspunkt for en hendelse modelleres ved hjelp av rater eller betingede sannsynligheter.

4.3.1 Tidspunkt for samlivsetablering: risikoperiode, personmåneder og sensurering

I forløpsanalyse er analyseenheter som ikke har vært utsatt for begivenheten man studerer i risikozonen hva denne hendelsen angår. Overført til oppgavens problemstilling innebærer dette at respondenter som ennå ikke har dannet par er i "risikozonen" for å inngå samliv. Følgelig vil personer ikke lenger være i risikozonen i det øyeblikket de blir gift eller samboende. Det samme vil være tilfelle dersom observasjonen avsluttes (sensurering).

Gitt dette skillet mellom perioder med og uten risiko, kan forløpsanalyse betegnes som analysen av varigheten av hendelsefrie episoder i risikoperioden. Alternativt defineres teknikken som analysen av raten av inntrufne begivenheter i løpet av risikoperioden. Denne raten betegnes ofte som overgangs- eller risikorat (Yamaguchi 1991). Risikorat ("...") refers to the "probability" that an event will occur within an infinitesimally small interval, given that this event has not occurred for the individual before the start of that interval." (Liefbroer 1991: 281). Den avhengige variabelen i en forløpsmodell vil alltid være denne risikorat, eller *tiden* forut for den studerte hendelsen (Allison 1984; Ringdal 2001).

Den beste måten å studere begivenheter og deres årsaker på er derfor å analysere forløphistorier. Dette kan være prospektive eller retrospektive data om varigheten av perioden fra observasjonen starter til begivenheten av interesse forekommer. I mitt tilfelle begynte jeg med å lage et personmåned datasett, der hver enkelt intervjuperson bidrar med en personmåned for hver måned hun eller han forblir enslig. Analyseenheter i denne forløpsdatafila er således ikke individer per se, men antallet enslige måneder individuelle respondenter genererer i perioden før de stifter sine første samliv. Sagt på en annen måte, så tilsvarer hver enkeltobservasjon i datasettet en måned for individuelle respondenter som ennå ikke har inngått samliv ved begynnelsen av hver måned. Personmåned- datasettet inneholder 702 275 slike observasjoner. Til tross for at bruken av personmåneder framfor individer som analyseenhet øker antallet observasjoner betraktelig, gir denne metoden som regel fullgode estimater av standardfeil og således pålitelige signifikanstester (Allison 1984).

Observasjonsperioden starter når respondentene er 15 år gamle og avsluttes ved inngåelsen av det første samlivet.¹² De av intervjupersonene som ennå ikke har dannet par innen dataregistreringens slutt, her satt til 31.12.2002, behandles som sensurerte. Sensurerte episoder vil i dette tilfellet ha ukjente verdier på den avhengige variabelen "samlivsinngåelse". Dette fordi de sensurerte observasjonene forblir enslige gjennom hele observasjonsperioden.

¹² Registreringen startes her, ettersom 0.11 prosent av personmånedene det ble inngått samliv i var i denne aldersgruppen.

Muligheten til å ta høyde for sensurering, som også inntreffer dersom analyseenheter faller fra underveis i observasjonsperioden, er en viktig fordel ved forløpsdesign. Det er også mulig å ta i bruk tidsvarierende forklaringsvariable. Dette er variable som endrer verdi i løpet av observasjonsperioden, og som oppdateres ved begynnelsen av hvert observasjonsintervall.

I et SAS- program blir de individuelle retrospektive samlivshistoriene fra spørreundersøkelsen gjort om til personmånedobservasjoner. I dette programmet oppdateres samlivsstatusen til hver enkelt respondent månedlig, og registreringen avsluttes ved samlivsinngåelse eller eventuell sensurering. Slik vil for eksempel en respondent som inngikk sitt første samliv i en alder av 28 år bidra med i alt 156 personmåneder. En 34 år gammel person vil, dersom han eller hun ikke har hatt samlivserfaring innen observeringens slutt 31.12.2002, bli behandlet som en sensurert episode. Denne personen vil legge til $19 \cdot 12 = 228$ personmåneder på datasettet.

4.3.2 Konkurrerende versus felles utganger: ekteskap og samboerskap

Samlivsetablering er en prosess med to alternative utganger: ekteskap og samboerskap. Mens en forløpsmodell med felles utgang kun tar for seg om og når en hendelse inntreffer, vil man i tilfeller av konkurrerende utganger se på flere mulige resultater samtidig. Dette gir rom for differensiering av de ulike forklaringsvariablenes effekter på inngåelsen av ekteskap kontra samboerskap.¹³ Følgelig ville en tilnærming der det skilles mellom de to samlivsformene vært å foretrekke.

Etter å ha behandlet inngåelsen av henholdsvis ekteskap og samboerskap som sensurerte episoder i to separate forløpsmodeller, har jeg imidlertid kommet fram til at våre data ikke gir rom for en slik analyse. Hovedgrunnen er at antallet respondenter med ekteskap som sine første samlivserfaringer er forholdsvis lavt (N=543). En multivariat logistisk regresjonsmodell med ekteskapsinngåelse som avhengig variabel ga til del dels store standardfeil og konfidensintervaller. Grunnet statistisk usikkerhet når denne gruppen analyseres separat, har jeg valgt å beholde modellen der de to samlivsformene slås sammen i kategorien samlivsinngåelse. Gitt at informasjonen om respondenter med ekteskap som sine første samliv ikke er av betydning statistisk sett, vil tapet av substansiell kunnskap ved å følge denne fremgangsmåten kunne forsvares.

¹³ Det finnes flere metoder for å håndtere slike konkurrerende utganger. For det første kan man analysere ekteskap og samboerskap separat. En annen metode er multinomisk logistisk regresjon. I binomisk logistisk regresjon som brukes her, har den avhengige variabelen to verdier: inngått og ikke inngått samliv. En multinomisk logistisk regresjon av samlivsetablering ville i denne oppgavens tilfelle hatt tre naturlige utgangsverdier: enslig, samboer eller gift.

Et ytterligere alternativ ville vært kun å studere respondenter hvis første samliv var et samboerskap. Tatt i betraktning at det første samlivet for hele 90 prosent av intervjupersonene med samlivserfaring var et samboerskap, ville det i og for seg ha vært uproblematisk å rendyrke denne gruppen ved å behandle ekteskapsinngåelser som sensurerte hendelser. Dessuten er det grunn til å tro at kvinner og menn med ekteskap som første samlivserfaring skiller seg systematisk ut fra gruppen som går inn i samboerskap. For eksempel er dette tilfelle når det gjelder religion. Nærmere 31 prosent av de religiøse oppgir at de inngikk ekteskap direkte. Det tilsvarende tallet for ikke- religiøse var 6 prosent. Ved å holde ekteskapene utenfor, ville analysen gått klar av potensielt "forstyrrende" elementer.

Derimot spiller ekteskapsgruppen en liten rolle totalt sett. Beregninger av variablenes effekter i en kombinert modell for samboerskap og ekteskap og i en rendyrket samboermodell ga forholdsvis like parameterestimer. Samtlige regresjonskoeffisienter hadde like fortegn i de to modellene.¹⁴ Ettersom det også er ønskelig å maksimere antallet observasjoner, taler disse overveiningene i sum for å inkludere ekteskapsinngåelse i en total samlivsetableringsmodell.

4.3.3 Diskret- tids forløpsanalyse

Analysen er basert på data som oppdateres månedsvis. Ettersom varigheten av perioden som enslig måles i månedsintervaller fremfor kontinuerlig tid vet man ikke det nøyaktige tidspunktet for samlivsinngåelsen. Imidlertid kan det argumenteres for at resultatene for øvrig er fullt ut tilfredsstillende. Ved siden av å forenkle en i utgangspunktet relativt komplisert analyseteknikk, vil et tidsgruppert forløpsopplegg "(...) virtually always give results that are quite similar to the continuous- time methods." (Allison 1984: 22).

En mulig strategi ville vært å dele tiden i intervaller på for eksempel 2, 3, 4, 6 eller 12 måneder. Dette ville ha gitt et lavere antall observasjoner. På den andre siden kan en grovkornet tidsinndeling føre til et tap av informasjon: jo kortere intervaller, jo mer like blir estimatene de man vil få i en modell med kontinuerlig tid.

Valg av intervallengde er avklart empirisk. Spørsmålet er om den ene inndelingen gir en bedre substansiell forståelse av samlivsinngåelse enn den andre. Bruk av månedsintervaller kan forsvares ved analyse av samlivsinngåelse, da det ikke er behov for mer detaljert informasjon. Flere tidligere studier av samlivsetablering der en liknende fremgangsmåte er

¹⁴ Unntak er religion, utdanningsnivå og det å ha skilte foreldre. Se for øvrig vedlegg 3: "inngåelse ekteskap vs. inngåelse samboerskap".

fulgt, har valgt å måle "risikotiden" i måneder (se bl.a. Sassler og Goldscheider 2004; Raley og Bratter 2004; Thornton mfl. 1995).

4.3.4 Logistisk regresjonsanalyse

Forløpmodellen har i mitt tilfelle en dikotom avhengig variabel ("inngått" eller "ikke inngått samliv"). Sentrale forutsetninger for å ta i bruk lineær regresjon er ikke oppfylt når responsvariabelen er dikotom. Dette gjelder blant annet forutsetningene om linearitet og homoskedastisitet, det vil si lik varians (Skog 2004). Av denne grunn estimeres koeffisientene ved hjelp av logistisk regresjonsanalyse.

Metoden brukes når man vil studere hvilken innvirkning ulike bakgrunnsfaktorer har på sannsynligheten for at den studerte begivenheten skal inntreffe. Koeffisientene i logistisk regresjon estimeres ved hjelp av såkalt sannsynlighetsmaksimering. Sannsynlighetsmaksimering går kort sagt ut på å finne de verdiene for de ukjente parameterne i modellen som gjør sannsynligheten for å få de resultatene man har i det observerte datasettet størst mulig (Hosmer og Lemeshow 1989).

Det estimeres en logistisk modell for hele materialet. I denne oppgaven er dette gjort ved hjelp av *logistic*-prosedyren i statistikkprogrammet SAS 8.

4.3.5 Tolkning av logostiske regresjonskoeffisienter

Likningen for logistisk regresjon kan skrives:

$$\log (p_i / 1 - p_i) = \beta X_i$$

P_i viser til den enkelte respondents sannsynlighet for inngåelse av det første samlivet fra en måned til den neste. X_i representere hans eller hennes verdi på de ulike uavhengige variablene, mens β er parametervektoren. Oddsen for samlivsinngåelse er lik forholdet mellom sannsynligheten for inngåelse (p_i) og sannsynligheten for at det ikke skal skje ($1-p_i$). Den avhengige variabelen er logaritmen av denne oddsen (Skog 2004).

I logistisk regresjonsanalyse tolkes de beregnede koeffisientene i logit- og oddsskalaene. Parameterestimatene tolkes som regel i oddsskalaen. Oddsen regnes om fra logitskalaen ved å ta eksponensialfunksjonen til en regresjonsparameter. Oddsraten er det sentrale effektmålet i logistisk regresjon, og dette er et mål på relative effekter på den avhengige variabelen av endringer i en uavhengig variabel. Oddsraten finner man ved først å beregne oddsen for hver enkelt verdi på en variabel. Forholdet mellom oddsene på et nivå og det foregående er oddsraten (Skog 2004).

I de logistiske regresjonsmodellene i denne oppgaven beregnes oddsen for at enslige kvinner og menn skal gå inn i sine første samliv fra en måned til den neste tatt i betraktning deres ulike verdier på de uavhengige variablene. Er oddsraten større enn 1, betyr dette at effekten av en uavhengig variabel er positiv. For eksempel tilsier en oddsrate på 2.0 dobbelt så stor odds for samlivsinngåelse sammenliknet med referansegruppen. En oddsrate på 0.5 innebærer derimot at denne kategorien av respondentene har halvparten så stor odds for å inngå samliv på et gitt tidspunkt som referansegruppen.

Regresjonsmodell 3 i kapittel 5 er et eksempel på en enkel logistisk regresjonsmodell med både en kontinuerlig og en kategorisk variabel. (Se side 71). Utdanningsvariabelen er kontinuerlig, og parameterestimatene er signifikant positive for begge kjønn. Dette betyr at oddsen for å inngå samliv stiger når respondentenes utdanningsnivå øker med ett år. Oddsraten for menn er 1.081. Med andre ord, så øker oddsen for å inngå samliv i en gitt måned med 8 prosent når utdanningen øker ett nivå sammenliknet med null økning. For den kvinnelige delen av utvalget er den relative økningen i sannsynlighet 12 prosent. Aldersvariabelen er kategorisk. For eksempel har kvinnelige respondenter i aldersgruppen 15-19 år hele 56 prosent lavere "risiko" for å bli samboere eller gift i en bestemt måned sett i forhold til kvinner i aldersgruppen 25-29, som er referansekategori.

4.4 Målinger og operasjonaliseringer

4.4.1 Avhengig variabel

Som jeg allerede har vært inne på, er risikorate eller tiden forut for den studerte hendelsen alltid avhengig variabel i en forløpsmodell. Overgangs- eller risikorate er i min modell raten av inngåtte førstegangs samboerskap og ekteskap i løpet av observasjonsperioden. Denne variabelen er basert på respondentenes selvrapporterte samlivshistorier, og måler antall måneder fra han eller hun fyller 15 år til den første samlivsetableringen eller eventuell sensurering. Variabelen har verdiene 0 ("ikke inngått") og 1 ("inngått samliv").

4.4.2 Forklaringsvariable: sosial bakgrunn, egen sosioøkonomisk status og periodemål

Respondentenes sosiale bakgrunn er operasjonalisert med utgangspunkt i foreldrenes høyeste fullførte utdanningsnivå. Norsk standard for utdanningsgruppering ligger til grunn for alle

utdanningsmål i analysen. Her deles utdanningen opp i ni ulike nivåer, der "0" er ingen utdanning og "8" er høyeste utdanningsnivå. "9" indikerer manglende verdi (SSB 2000).¹⁵

Opplysninger om foreldrenes utdanningsbiografier er koblet på datasettet fra SSBs utdanningsregister. Dersom respondenten var 15 år eller eldre i 1979, legges fars og mors oppnådde utdanningsnivå i 1980 til grunn for hans eller hennes sosiale bakgrunn. Var intervjupersonen 15 år eller eldre i 1989, tas det derimot utgangspunkt i foreldrenes høyeste oppnådde utdanning per 1990. Jeg har valgt en slik fremgangsmåte, da det kan forventes at foreldrenes utdanningsløp i all hovedsak er fullført når barna er 15 år gamle. Skulle foreldrene ikke ha fullført sin utdanning innen denne tid, er det uansett tvilsomt hva effekten på barnas første samlivsinngåelse hadde vært.

Som et mål for respondentenes sosiale bakgrunn har jeg laget de grupperte kvalitative variablene **mors og fars utdanningsnivå**. De to variablene har verdier fra 1 til 3. "1" representerer et utdanningsnivå til og med ungdomsskolenivå. Dette har lenge har vært det obligatoriske utdanningsnivået i Norge. Verdien 2 er det samme som mellomutdanning, altså et utdanningsnivå til og med avsluttende videregående utdanning, inkludert påbygning til universitets- og høyskoleutdanninger som ikke gir studiepoeng. "3" indikerer universitets- og høyskoleutdanning, både høyere og lavere grad. Her er forprøver som er en integrert del av en universitets- eller høyskolegrad og som gir studiepoeng, samt forskerutdanninger, inkludert (SSB 2000). Denne operasjonaliseringen av sosial bakgrunn synliggjør ulike effekter av mors og fars utdanningsnivå.¹⁶

Det kan hevdes at en gruppert variabel gir en klarere substansiell forståelse av sammenhengen mellom fars og mors utdanningsnivå og intervjupersonenes samlivs- inngåelse enn en kontinuerlig variabel. En kontinuerlig utdanningsvariabel måler gjennomsnittlig effekt av å øke utdanningen ett nivå. Den grupperte utdanningsvariabelen måler på sin side forskjeller mellom tre ulike utdanningskategorier. Dette gir tydeligere informasjon om sammenhengen mellom sosial bakgrunn og tidspunkt for første samlivs- etablering. I tillegg tar operasjonaliseringen høyde for at effektene av sosial bakgrunn kan variere på ulike nivåer.

¹⁵ For fullstendig oversikt over de ulike verdiene se vedlegg 2: "Norsk standard for utdanningsgruppering. Nivåinndeling".

¹⁶ Jeg har også prøvd meg fram med andre variable. Blant annet kombinerte jeg mors og fars utdanningsnivå i en matrisevariabel, med til sammen ni ulike kombinasjoner av verdiene lav, middels og høy utdanning. Kombinasjonene der mor har høy mens far har lav utdanning, samt at begge har høyere utdanning er lite utbredt, og ga svært usikre estimater i analysene.

På den andre siden kan variabelen være unyansert, ettersom all utdanning på høyskole- og universitetsnivå defineres som høy utdanning. En firedeling av variabelen kunne derfor ha vært nyttig. Jeg har imidlertid valgt ikke å skille mellom ulike nivåer av universitets- og høyskoleutdanning, da tallet på foreldre med høyere grads universitets- og høyskoleutdanning er svært lavt. Dette gjelder i første rekke mødre. Kun 21 respondenter (0,3%) har mødre med høyere grads universitets- eller høyskoleutdanning. En grunn kan være at respondentenes foreldre er født fra 1920-30-tallet og utover. De tok dermed sine utdannelser i en periode da befolkningens utdanningsnivå generelt sett var lavt. Dette gjenspeiles i det gjennomsnittlige utdanningsnivået som er 2,5 for mødre og 3 for fedrene. Med andre ord et utdanningsnivå tilsvarende ungdomsskole eller videregående grunnutdanning.

En alternativ operasjonalisering av sosial bakgrunn ville vært å ta i bruk foreldrenes yrkes- og inntektskjennetegn. Dette kunne vært gjort enten ved å kombinere deres yrkes- og inntektsopplysninger med utdanningsnivå, eller ved å studere separate effekter av sosiale og økonomiske dimensjoner ved respondentenes sosiale bakgrunn. Utdanningsretning kan tas i bruk som et indirekte mål på begge disse aspektene ved sosial bakgrunn. Jeg har imidlertid ikke hatt tilgang til slike familieopplysninger. Kravet om informert samtykke, samt at det i forkant kun ble søkt Datatilsynet om adgang til å koble på data om foreldrenes utdanning, ligger bak. På den andre siden kan det argumenteres at høyeste oppnådde utdanningsnivå er en fullgod indirekte indikator på sosiale så vel som økonomiske forhold ved oppveksthjemmet. Dette forsvares da utdanning ofte ligger til grunn for senere inntekter og generelle livsbetingelser. I denne forstand fanger utdanningsnivå opp effekter av sosial bakgrunn.

Den tidsvarierende variabelen **egen inntekt** viser til intervjusubjektenes årlige inntekt året *før* starten av hvert observasjonsintervall. Når inntekten registreres med et etterslep på ett år, blir også respondenter som ikke gikk inn i samliv samme måned sammenliknbare. Variabelen er basert på registeropplysninger om inntekt fra 1969-2001. Den årlige inntekten oppgis i hele 10.000 kr. Dette gjør effektene tydeligere. Jeg har justert den årlige inntekten etter Statistisk sentralbyrås konsumprisindeks, og kjøpekraften i 1998=100 (SSB 2004b).

Å ta i bruk inntekt som en indikator på økonomisk status fører imidlertid med seg visse begrensninger. For det første tar inntektsopplysninger ikke personlig formue og eiendom opp i seg. Videre kan respondenter ha lave inntekter eller mangle inntektsopplysninger fordi de er under utdanning, jobber deltid og liknende. I regresjonsanalysen får respondenter med manglende inntektsopplysninger nullverdier.

Om man er under utdanning eller ikke ved begynnelsen av hvert månedsintervall fanges opp ved hjelp av variabelen **studerer**. Opplysningene om studentstatus er basert på en tidsserie fra 1970 til 2002 som er koblet på fra SSBs utdanningsregister. I likhet med de andre tidsvarierende variablene, registreres studentstatus i den måneden det første samlivet inngås eller på sensureringstidspunktet. Dette er en dummyvariabel med verdiene 1 for ja og 0 for nei. Tilfeller der studieopplysninger mangler får nullverdier.

Respondentenes høyeste fullførte utdanningsnivå ved starten av det enkelte månedsintervallet er operasjonalisert med utgangspunkt i tidsseriedata om utdanningsnivå fra 1970 til 2002. Variabelen **utdanning** er har ni nivåer, i tillegg til en verdi for ikke oppgitte opplysninger. Dette er den samme grupperingen av utdanningsnivå brukt ellers i oppgaven.¹⁷

I analysene tas det hensyn til eventuelle periodeeffekter i løpet av observasjonstiden. **Kalenderår** måles løpende og oppdateres ved begynnelsen av hvert observasjonsintervall. Minimumsverdien er 1970, mens høyeste verdi er satt til 2002.

4.4.3 Demografiske bakgrunnsvariable, religion og bosted

Alder er en kategorisk tidsvarierende variabel som måler respondentenes alder ved starten av de månedlige observasjonsintervallene. Jeg har laget denne variabelen ved å subtrahere fødselsåret fra kalenderåret hendelsene inntreffer. Den er delt inn i aldersgruppene 15-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39 og 40-48 år. Ettersom få respondenter fikk sine første samlivsetableringer i 40-årsalderen, har jeg inkludert flere aldersgrupper i den eldste kategorien.

Det kan innvendes at dette er en noe grovkornet aldersinndeling. En mulig konsekvens av å ikke bruke et mer findelt aldersmål kan være svekkede, eller i verste fall fraværende effekter av uavhengige variable på den avhengige variabelen. Derfor har jeg også prøvd meg fram med mer findelte treårige aldersintervaller. Ettersom resultatene forble uforandret har jeg allikevel valgt å presentere de endelige regresjonsmodellene med femårige aldersintervaller.¹⁸

Registerinformasjon om respondentenes bosted ligger til grunn for **storby**variabelen. Denne variabelen er basert på årlig oppdaterte tidsseriedata med opplysninger om

¹⁷ Jeg har også laget en tredelt utdanningsvariabel ("lav", "middels" og "høy"). Av framstillingsmessige hensyn har jeg imidlertid tatt i bruk et kontinuerlig utdanningsmål i de endelige regresjonsmodellene. Se vedlegg 4 for eksempel på en regresjonsmodell der den tredelte kategoriske utdanningsvariabelen benyttes.

¹⁸ Se vedlegg 5 for eksempel på en regresjonsmodell der aldersvariabelen er delt inn i treårige aldersintervaller.

respondentenes bostedskommune fra 1970 til 2002. Variabelen måler om respondentene bodde i en storby ved inngangen av hvert observasjonsintervall. Jeg har valgt å definere Norges tre største byer (Oslo, Bergen og Trondheim) som storbyer. Personer som bodde i en av disse byene har fått verdien 1. De som var bosatt i mindre byer, i tettsteder eller i landlige strøk får nullverdier.

Jeg har også prøvd meg fram med en sentralitetsvariabel med verdiene 0, 1, 2 og 3. Denne variabelen målte grad av sentralitet i respondentenes fødekommuner, og var altså ikke tidsvarierende. Mye taler imidlertid i retning av at folk flytter på seg innen de får sin første samlivserfaring. Det kan derfor være vanskelig å skille effekter av bosted i oppvekst fra bostedseffekter ved samlivsinngåelsen. Av denne grunn har jeg valgt å måle bostedseffekter ved hjelp av storbyvariabelen.

Å lage en sentralitetsvariabel ved hjelp av kommunenummer- tidsserien har også vist seg å være vanskelig. Dette fordi flere kommuner har endret sentralitetsstatus i løpet av observasjonsperioden. Variabelen produserte derfor et stort antall manglende verdier i regresjonsanalysen. De tre største byene i Norge har imidlertid hatt denne statusen i løpet av den perioden respondentene har inngått sine samliv (SSB 2004c).¹⁹

Variabelen **samlivsbrudd foreldre** har jeg operasjonalisert ut fra et retrospektivt spørsmål om respondentenes foreldre aldri hadde bodd sammen eller om de opplevde at foreldre flyttet fra hverandre i løpet av barndommen. Øvre grense er satt til 16 år. Med andre ord måtte foreldrenes samlivsbrudd ha funnet sted innen han eller hun fylte 17 år for at de skal registreres som barn av skilte eller enslige foreldre i analysene. Dette begrunnes med at eventuelle effekter på respondentenes egne samlivserfaringer av å ha vokst opp med enslige eller skilte foreldrene forventes å være større dersom de inntraff i en tidlig fase av respondentens liv. På samme måte som de individuelle samlivshistoriene, bygger også denne variabelen på en tilbakeskuende spørsmålsstilling og er i denne forstand et subjektivt mål. De samme argumenter tas i bruk for å forsvare en slik fremgangsmåte. Variabelen er dikotom. Verdien 0 gis til respondenter hvis foreldre ikke foreldrene skilte lag. Respondenter som oppgir at deres foreldrene flyttet fra hverandre eller aldri bodde sammen får verdien 1.

Respondentene fikk i spørreskjemaet et spørsmål om hvor viktig religion er i deres liv. Med utgangspunkt i en fempunkts svarskala har jeg laget den dikotomiserte variabelen

¹⁹ En flernivåanalyse ut fra fødestedets sentralitetsgrad ville ha vært en alternativ fremgangsmåte. Jeg har ikke gjort dette, da kommunenumrene har endret seg i løpet av observasjonsperioden.

religiøs. Verdien 1 gis til positive svar, hvilket betyr at respondenten i spørreskjemaet har merket av at religion er en svært eller ganske viktig del av livet. Respondenter som har svart at religion er ganske eller svært uviktig for dem, får nullverdier. Intervjupersoner som har et nøytralt forhold til religion plasseres i siste gruppe.

Religiøs oppfatning er målt på intervjutidspunktet. Verdier på variabelen er i denne forstand "forhåndsbestemt", idet den fastsettes etter at den avhengige variabelen har fått sin verdi. Av denne grunn står jeg i fare for å snu kausalpilens retning der effekter av religiøsitet på den avhengige variabelen kan overdrives. For å unngå eventuelle skjevheter, må resultatene tolkes forsiktig i lys av dette (Alho1995). Allikevel antas det at en grunnleggende verdiorientering som religiøsitet for det meste holder seg stabil gjennom livsløpet. Variabelen brukes som et omtrentlig mål på religiøs oppfatning i løpet av oppveksten og ved den første samlivsetableringen.

5.0 Forløpsanalyse av sosiale ulikheter i etableringstidspunkt

I kapitlene 5 og 6 presenteres resultater fra analysene av spørreundersøkelsen *Fremtidsplaner, familie og samliv*. I første del av kapittel 5 fokuseres det på deskriptiv statistikk. Avsnitt 5.2 tar for seg resultater fra den multivariate logistiske regresjonsanalysen av forløpsdataene, der variable som kan tenkes å påvirke respondentenes etableringstempo er tatt med. Før et avsluttende punkt om aldersvariasjoner, undersøker jeg i kapittel 6 individualiseringsteoriens påstander nærmere ved å se på mulige periodeeffekter.

5.1 Deskriptiv statistikk over forløpsdata

Datasettet inneholder i alt 702 275 personmånedobservasjoner, basert på 6 317 respondenter. Tabell 5.1 viser definisjoner, andeler og gjennomsnitt for variablene som er brukt i den logistiske regresjonsanalysen.

Tabell 5.1. Deskriptiv statistikk, forløpsdata (N=702 225)

Variabelgruppe	Navn	Definisjon	M	%	
Avhengig variabel:	Inngåelse	Selvrapporterte samlivshistorier. Samboerskap og ekteskap			
		1: Personmåned det ble inngått samliv		0.75	
		0: Personmåned det ikke ble inngått samliv		99.25	
	Ekteskap	Første samliv var ekteskap		10.3	
	Samboerskap	Første samliv var samboerskap		89.7	
Forklaringsvariable: • Sosial bakgrunn	Mors utd. nivå	Mors høyeste oppnådde utdanning (0-8)	2.5		
	Fars utd. nivå	Fars høyeste oppnådde utdanning (0-8)	3.0		
	Mors utdanning	Gruppert utdanningsnivå. Høyeste fullførte utdanning		1.35	
		1: Obligatorisk utdanning t.o.m. ungdomsskole			66.3
		2: Mellomutdanning t.o.m. videregående utd.			32.0
		3: Høyere utdanning t.o.m. høyskole- og universitet			1.7
	Fars utdanning	Gruppert utdanningsnivå. Høyeste fullførte utdanning		1.53	
		1: Obligatorisk utdanning t.o.m. ungdomsskole			53.8
		2: Mellomutdanning t.o.m. videregående utd			39.0
	3: Høyere utdanning t.o.m. høyskole- og universitet			7.2	
Tidsvarierende Forklaringsvariable: • Sosioøkonomisk status	Inntekt	I.O s årlige inntekt året <i>før</i> start av observasjonsintervall	10.1		
		Hele 10.000 kr. Justert etter konsumprisindeks, 1998=100			
	Utdanning	Oppnådd utdanning ved start av hvert månedsintervall(0-8)	3.5		
	Studerer	I.O under utdanning ved start av hvert månedsintervall.			
		1: Ja			29.7
	0: Nei			70.3	

Forts. tabell 5.1

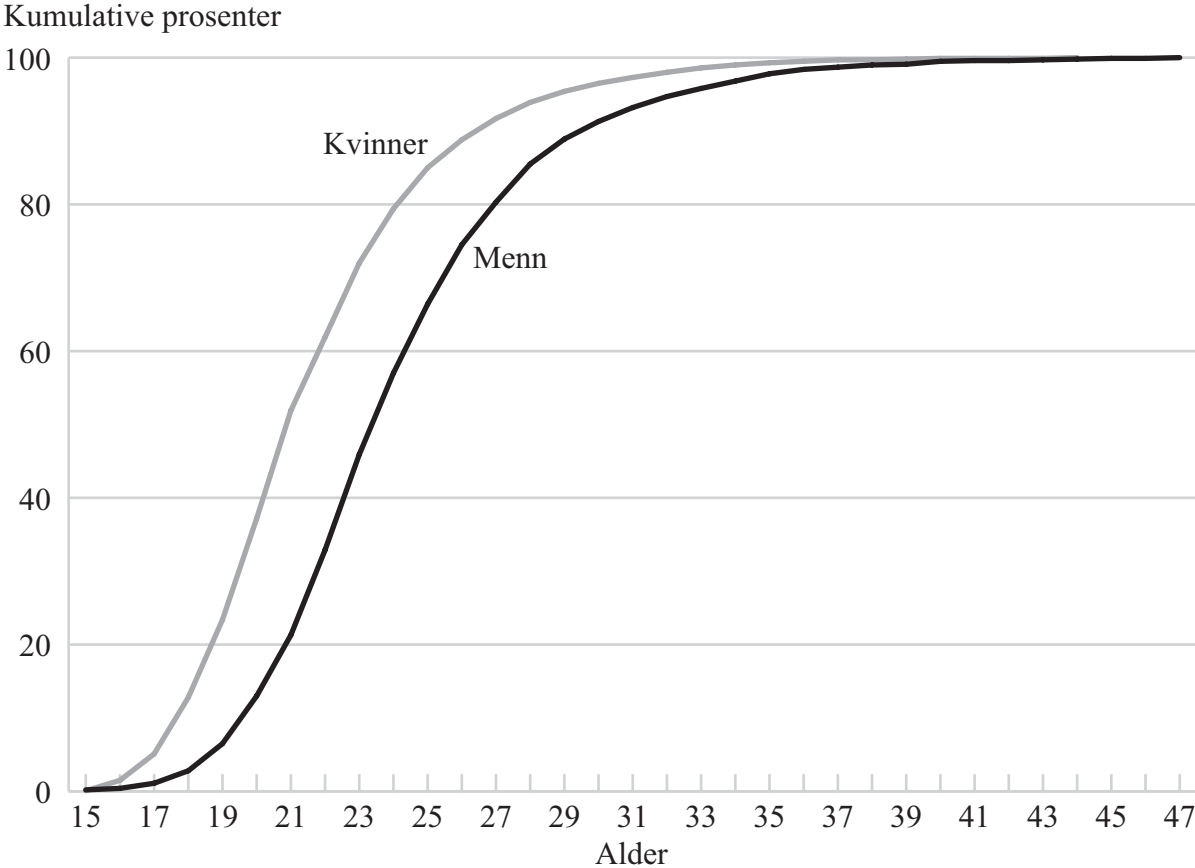
Variabelgruppe	Navn	Definisjon	M	%
•Demografiske variable:	Alder	Alder ved start av hvert observasjonsintervall	21.1	
		Kvinner:	20.3	
		Menn:	21.8	
	Urban	Bosatt i storby ved start av hvert observasjonsintervall		
		1: Storby (Oslo, Trondheim og Bergen)		16.5
		0: Mindre byer/tettsteder/ landlige strøk		83.5
	Kjønn	1: Mann		55.0
	2: Kvinne		45.0	
•Religion:	Religiøs	Om I.O er religiøs eller ikke på intervjutidspunkt.		
		1: Svært/ ganske viktig		23.3
		0: Ellers		76.7
•Forelderbrudd:	Skilte foreldre	Foreldrene skilt før respondent var 17 år.		
		1: Ja		15.1
		0: Nei		84.9
•Periode:	Kalenderår	Kontroll for periode, 1970-2002		

I og med at disse tallene er basert på personmåned- datasettet, som måler "risikotiden", skiller verdiene seg fra "individ- statistikken". Et eksempel på dette er utvalgets kjønnsfordeling. Til tross for at flertallet av respondentene er kvinner, er 55 prosent av personmånedene mannlige. Substansielt innebærer dette at det tar lengre tid før menn inngår sine første samliv: mennene i utvalget tilbringer flere måneder som enslige.

Det er også verdt å merke seg at den gjennomsnittlige inflasjonsjusterte årlige inntekten er så lav som 101 000 kroner. En grunn til dette er at variabelen måler inntekten i en fase av livet da respondentene var unge. Hele 30 prosent var fortsatt under utdanning da de flyttet sammen for første gang, noe som naturlig nok også påvirker inntektsnivået.

Gjennomsnittsalderen ved første samlivsetablering er 23 år. Kvinner er imidlertid noe yngre enn menn når de blir samboende eller gift for første gang. Brutt ned etter kjønn, er gjennomsnittlig alder ved førstegangsetablering henholdsvis 22,2 for kvinnene og 24,6 for mennene. Det store flertallet av respondentene hadde flyttet sammen med en partner av motsatt kjønn for første gang innen de var 30 år gamle. Om lag 90 prosent av mennene og i overkant av 95 prosent av kvinnene oppgir at de hadde bodd sammen i et parforhold ved denne alderen. Medianalderen, det vil si alderen da halvparten har samlivserfaring, er 21 år for kvinner og omtrent 24 år for menn. Figur 2 gir en grafisk framstilling av når respondenter med samlivserfaring gikk inn i sine første samliv.

Figur 2: Alder ved første samlivsetablering. Kumulative procenter (N= 5 274)

5.2 Multivariat analyse av samlivsetableringer

For bedre å analysere sammenhenger mellom etableringstempo, sosial bakgrunn og andre variable, har jeg tatt i bruk en trinnvis multivariat logistisk regresjon. Forklarings- og kontrollvariable som kan tenkes å spille en rolle i den kausale sammenhengen mellom sosial bakgrunn og tidspunkt for etablering av det første samlivet, inkluderes suksessivt i grupper eller hver for seg. På denne måten framkommer eventuelle endringer i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstempo som kan tenkes å være resultater av disse faktorene. Innbyggingen av nye variable er drevet av teoretiske antakelser.

Vi har sett at sammenhengen mellom sosial bakgrunn og når i livet folk får sine første samlivserfaringer kan forklares med utgangspunkt i *sosial bakgrunn*. Jeg har operasjonalisert denne gruppen av årsaksfaktorer ut fra foreldrenes utdanningsnivå. I tillegg kan religiøs tilhørighet, bostedstetthet og foreldrenes samlivsbrudd tenkes å være mellomliggende variable i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og sannsynligheten for å inngå samliv på et bestemt tidspunkt. Som nevnt, er det også grunn til å anta at respondentenes *individuelle sosioøkonomiske* karakteristika virket inn på sannsynligheten for å bli gift eller samboende i en gitt måned.

Individualiseringstesens påstander kan være vanskelig å fange empirisk. Imidlertid vil jeg i mange av modellene trekke mulige *periodeeffekter* inn i analysen ved å ta med et mål på året respondentene etablerer seg i samliv for første gang. I tillegg kan eventuell interaksjon mellom år, sosial bakgrunn og/eller individuelle sosioøkonomiske kjennetegn, gi en pekepinn på hvorvidt effekter av disse faktorene på sannsynligheten for å inngå samliv har avtatt over tid.

Alder er en bakenforliggende faktor som det er svært relevant å inkludere i analysene, blant annet fordi tilgangen på mulige partnere kan variere med alder. Det bør tas hensyn til kurvelinearitet i sammenhengen mellom alder og samlivsinngåelse. Av denne grunn har jeg benyttet en kategorisk aldersvariabel. Det kontrolleres for alder i alle modellene.

Kvinner og menn analyseres hver for seg, med unntak av i regresjonsmodell 1a og 1b som kun tar for seg effekter av sosial bakgrunn kontrollert for alder. I modell 8a inkluderes alle tilgjengelige variable som kan ventes å være de viktigste for å forklare variasjoner med hensyn til når kvinner og menn inngår sine første samliv.

5.2.1 Sammenhenger mellom sosial bakgrunn og etableringstempo

En hovedantakelse er at individers sosiale bakgrunn gir skiller i når i livsløpet folk får sine første samlivsetableringer. I henhold til hypotese1 kan det således ventes at sosial bakgrunn øver selvstendige effekter på både kvinners og menns etableringstidspunkt, og at lav sosial bakgrunn framskynder den første samlivsetableringen.

Regresjonsmodellene 1a og 1b viser sammenhenger mellom henholdsvis fedrenes og mødrenes utdanningsnivå og sannsynligheten for å etablere samliv i en gitt måned kontrollert for alder, utvalget sett under ett.

Tabell 5.2 Regresjonsmodell 1a: Fars utdanningsnivå, alder og etableringstempo

Variabel	Menn + kvinner	
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	Oddsrate
Konstant	- 4.1907*** (0.0323)	
Alder 15-19	- 1.7574*** (0.0468)	0.172
Alder 20-24	- 0.1678*** (0.0354)	0.846
Alder 25-29 (ref.)	0.000	1.000
Alder 30-34	- 0.4399*** (0.0665)	0.644
Alder 35-39	- 0.7983*** (0.1167)	0.450
Alder 40-48	- 1.0776*** (0.1918)	0.340
Fars utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.1136** (0.0300)	0.893
Fars utd.nivå 3	- 0.2777*** (0.0598)	0.758
-2 L.L.	56566.002	
N	4 999	
* p < .05 ** p < .01 *** p < .001		

Kontrollert for alder, er effektene av fedrenes utdanningsnivå på etableringstempoet statistisk signifikant forskjellige fra null på 1%- nivået. Sammenliknet med respondenter hvis fedre har lav utdanning, har kvinner og menn med mellomutdannede og høyt utdannede fedre lavere sannsynlighet for å etablere sine første samliv i en gitt måned.

Sett i forhold til barn av fedre med ungdomsskole som høyeste fullførte utdanning, har sønner og døtre av fedre med videregående utdanning 11 prosent lavere odds for samlivsinngåelse i en gitt måned. Videre ser vi at respondenter hvis fedre har fullført universitets- eller høyskoleutdanning har en oddsrate for samlivsinngåelse i en gitt måned på 0.758. Denne gruppen har med andre ord 24 prosent lavere sannsynlighet for å bli samboere eller gift for første gang fra en måned til den neste sammenliknet med barn av lavt utdannede fedre. (Se tabell 5.2).

Tabell 5.3 Regresjonsmodell 1b: Mors utdanningsnivå, alder og etableringstempo

	Menn + kvinner	
Variabel	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	Oddsrate
Konstant	- 4.1890*** (0.0312)	
Alder 15-19	- 1.7577*** (0.0468)	0.172
Alder 20-24	- 0.1673*** (0.0354)	0.846
Alder 25-29 (ref.)	0.000	1.000
Alder 30-34	- 0.4413*** (0.0665)	0.643
Alder 35-39	- 0.7971*** (0.1167)	0.451
Alder 40-48	- 1.0781*** (0.1952)	0.340
Mors utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.1891*** (0.0313)	0.828
Mors utd.nivå 3	- 0.3738** (0.1267)	0.688
-2 L.L.	56552.827	
N	4 999	
* p < .05 ** p < .01 ***p < .001		

Også mødrenes utdanningsnivå er av betydning for når i livet personer får sine første samlivserfaringer. I all hovedsak tegnes det samme bildet som i modell 1a: sannsynligheten for inngåelse i en gitt måned synker i takt med at mors utdanningsnivå øker. Nærmere bestemt så har barn av mødre med videregående utdanning 17 prosent lavere odds for å etablere samliv i en gitt måned sett i forhold til kvinner og menn med ungdomsskoleutdannede mødre. Respondenter med universitets og høyskoleutdannede mødre har på sin side hele 31 prosent lavere odds for samlivsinngåelse fra en måned til den neste enn referansegruppen.

Sammenhengen mellom første samlivsetablering og alder er tydelig kurvelineær. Antallet samlivsinngåelser øker fram til respondentene er i aldersgruppen 25-29 år. I eldre aldersgrupper synker sannsynligheten igjen.

Modellene 1a og 1b demonstrerer at respondenter med mellom- og høytutdannede mødre og fedre har lavere inngåelsesrater enn kvinner og menn med ungdomsskoleutdannede foreldre. De teoretiske forventningene til virkningen av sosial bakgrunn på etableringstempoet går imidlertid i til dels motsatte retninger.

5.2.2 Sosial bakgrunn, kjønn og etableringstidspunkt

Sammenhengene mellom sosial bakgrunn og etableringstempo bør nyanseres etter kjønn. I henhold til hypotese 1.1 kan det antas at sosial bakgrunn hovedsakelig spiller en rolle for når kvinners første samlivsetablering finner sted. Hypotese 2.2 predikerer en motsatt kjønnseffekt, der kun menns samlivsetablering påvirkes av den sosiale bakgrunnen: menn med høy sosial

bakgrunn flytter sammen med en kvinne for første gang tidligere i livsløpet enn menn med lav sosial bakgrunn. Ettersom disse hypotesene forventer samspilleffekter mellom kjønn og sosial bakgrunn på etableringstempoet, analyseres kvinners og menns samlivsinngåelse hver for seg. Slik fanges eventuelle ulikheter kjønnene i mellom med henblikk på effekten av sosial bakgrunn opp.

Hypotese 1.2 venter at mødrenes oppnådde utdanning har en sterkere effekt enn fedrenes utdanning på når den første samlivsetableringen finner sted. I modell 2 tester jeg denne antakelsen ved å inkludere både mors og fars utdanningsnivå.

I denne og senere tabeller rapporteres eventuelle kjønnsforskjeller i betydningen av de ulike uavhengige variablene på etableringstempoet i en egen kolonne. For å finne slike kjønnsforskjeller, har jeg i felles regresjonsmodeller for kvinner og menn inkludert samspillsledd mellom de uavhengige variablene og kjønn. Kun samspill med p- verdier på 0.05 eller mindre oppgis.

Tabell 5.4 Regresjonsmodell 2: Sosial bakgrunn og etableringstempo. Separate analyser av kvinner og menn

Variabel	Menn		Kvinner		Signifikant kjønns - forskjell?
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	
Konstant	- 4.2253*** (0.0424)		- 4.0570*** (0.0527)		
Alder 15-19	- 2.6708*** (0.0918)	0.069	- 1.3870*** (0.0632)	0.250	ja
Alder 20-24	- 0.4203*** (0.0475)	0.657	0.0563 (0.0551)	1.058	ja
Alder 25-29	0.000	1.000	0.000	1.000	
Alder 30-34	- 0.4561*** (0.0831)	0.634	- 0.4133** (0.1108)	0.661	
Alder 35-39	- 0.7283*** (0.1381)	0.483	- 0.9588*** (0.2194)	0.383	
Alder 40-48	- 1.0186*** (0.2220)	0.361	- 1.2380** (0.4122)	0.290	
Fars utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.0615 (0.0473)	0.940	- 0.1034* (0.0425)	0.902	
Fars utd.nivå 3	- 0.0824 (0.0933)	0.921	- 0.2600** (0.0908)	0.771	
Mors utd.nivå 2('1'=ref.)	- 0.1062* (0.0505)	0.899	- 0.1886*** (0.0461)	0.828	
Mors utd.nivå 3	- 0.1229 (0.2029)	0.884	- 0.4480** (0.1735)	0.639	
- 2 L.L.	26313.248		29700.375		
N	2 295		2 704		4 999
* p < .05 ** p < .01 *** p < .001					

En generell observasjon i denne kjønnsesifikke modellen, er at kvinners etableringstidspunkt påvirkes mer av deres sosiale bakgrunn enn hva tilfellet er for mennene. Kontrollert for alder, tegnes det for kvinnene et mønster der oddsen for samlivsinngåelse i en gitt måned er mindre jo høyere utdanningsnivå foreldrene har. Avhengig av foreldrenes skolebakgrunn

varierer oddsen for kvinners samlivsetablering i en gitt måned med hele 36 prosent. (Se tabell 5.4).

Kontrollert for alder og mors utdanningsnivå, er effektene av fedrenes utdanningsnivå signifikant forskjellige fra null kun på kvinners etableringstempo. Kvinner med universitets- og høyskoleutdannede fedre inngår sine første samliv senere i livet enn døtre av fedre med ungdomsskole som høyeste fullførte utdanning. Oddsraten for kvinner med høyt utdannede fedre er 0.771. Dette innebærer at når fars utdanningsnivå øker til universitets- eller universitetsnivå, synker oddsen for å inngå samliv i en gitt måned med 23 prosent, sett i forhold til kvinner med lavt utdannede fedre. Kvinner hvis fedre har fullført videregående utdanning, har 10 prosent lavere odds for samlivsinngåelse i en bestemt måned enn døtre av lavt utdannede fedre.

Kvinnenes inngåelsesrate er også påvirket av mødrenes utdanningsnivå. Kontrollert for alder og fars utdanning, er koeffisientene for mødrenes utdanningsnivå statistisk signifikant forskjellige fra referansekategori for kvinnenes del. Har moren fullført videregående opplæring, er oddsen for å få den første samlivserfaring i en viss måned 17 prosent lavere enn for kvinner i referansegruppen. Oddsen for at kvinner med universitets- og høyskoleutdannede mødre skal gå inn i sine første samliv fra en måned til den neste, er hele 36 prosent lavere enn hva tilfellet er for kvinner med ungdomsskoleutdannede mødre.

Når analysen nyanseres etter kjønn og begge foreldrenes utdanningsbakgrunn inkluderes, har fars utdanningsnivå ingen betydning for når mennene inngår sine første samliv. Menn med ungdomsskoleutdannede mødre starter derimot sine første samliv tidligere enn menn hvis mødre har videregående utdanning. Kontrollert for alder og fedrenes utdanningsnivå har sønner av mellomutdannede mødre 10 prosent lavere odds for å inngå samliv fra en måned til den neste sammenlignet med sønner av ungdomsskoleutdannede mødre.

Sammenhengen mellom første samlivsetablering og alder er kurvelineær for begge kjønn. Korrigert for sosial bakgrunn, er oddsen for at respondenter i den yngste aldersgruppen skal inngå samliv svært lav sett i forhold til referansegruppen. Dette gjelder særlig de yngste mennene, der oddsen for å flytte sammen med en kvinne i en gitt måned er hele 93 prosent lavere enn blant menn som er mellom 25 og 29 år gamle. 15-19 år gamle kvinner har 75 prosent lavere odds for å gå inn i et samliv fra en måned til den neste sammenlignet med kvinner i alderen 25-29 år. I de eldste aldersgruppene synker oddsforholdet igjen.

Hos den kvinnelige delen av utvalget er det verdt å merke seg at det ikke er forskjeller i sannsynligheten for samlivsinngåelse mellom aldersgruppene 20-24 og referansegruppen. I de to yngste alderskategoriene er kjønnsforskjellene i betydningen av alder statistisk signifikant forskjellige fra null på 5%- nivået.

5.2.3 Individuelle sosioøkonomiske egenskaper og etableringstempo

De påviste effektene av sosial bakgrunn behøver ikke å være resultater av respondentenes sosiale bakgrunn, men kan snarere skyldes deres egen sosioøkonomiske situasjon i forkant av den første samlivsetableringen. Teoretisk sett har et høyt utdanningsnivå og en god inntekt gunstige virkninger på overgangsraten, uavhengig av sosial bakgrunn. Dette er i overensstemmelse med hypotese 2, som predikerer at etableringstidspunktet først og fremst er et resultat av individuelle sosioøkonomiske karakteristika.

Underhypotesene 2.1 og 2.3 har motstridende forventninger til effekter av utdannings- og inntektsnivå for kvinner og menn. Der førstnevnte kun venter positive effekter av eget utdanningsnivå og inntekt for menn, antas det i hypotese 2.3 at en økning av slike individuelle ressurser framskynder også kvinners første samlivsinngåelse. I regresjonsmodell 3 undersøkes disse teoretiske antakelse ved å inkludere mål på respondentenes oppnådde utdanningsnivå og årlige inflasjonsjusterte inntekter.

Tabell 5.5 Regresjonsmodell 3: Individuelle sosioøkonomiske egenskaper og etableringstempo

Variabel	Menn		Kvinner		Signifikant kjønns - forskjell?
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	
Konstant	- 4.6704*** (0.0776)		- 4.7659*** (0.0895)		
Alder 15-19	- 2.2949*** (0.1041)	0.101	- 0.8215*** (0.0815)	0.440	ja
Alder 20-24	- 0.3151*** (0.0504)	0.730	0.2015** (0.0577)	1.223	ja
Alder 25-29	0.000	1.000	0.000	1.000	
Alder 30-34	- 0.4810*** (0.0836)	0.618	- 0.4358*** (0.1115)	0.647	
Alder 35-39	- 0.7573*** (0.1387)	0.469	- 0.9696*** (0.2201)	0.379	
Alder 40-48	- 1.0580*** (0.2227)	0.347	- 1.2614** (0.4125)	0.283	
Egen inntekt (10.000 kr)	0.00868** (0.00259)	1.009	0.0141** (0.00372)	1.014	
Utdanning (0-8)	0.0779*** (0.0155)	1.081	0.1105*** (0.0159)	1.117	
-2 L.L.	26166.286		29257.667		
N	2 288		2 683		4 971

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

Respondentenes utdanningsnivå og årlige inntekt har som ventet tydelige effekter på når i livet respondentene blir gift eller samboende for første gang. Korrigert for alder, har både utdanning og inntekt positive og statistisk signifikante effekter på overgangsraten til det første samlivet. Oddsene for at kvinner skal inngå samliv i en gitt måned stiger med omkring 12 prosent når utdanningen øker med ett nivå. For menn stiger oddsene med 8 prosent.

Også respondentenes årlige inflasjonsjusterte inntektsnivå påvirker etableringstempoet i positiv retning, idet en økning på 10.000 kroner styrker oddsene for å bli samboer eller gift for både kvinner og menn som er like med hensyn til utdanningsnivå og alder. For menn gir en inntektsøkning på 10 000 kr 0,9 prosent høyere odds, mens det for kvinner høyner oddsene for å etablere det første samlivet i en bestemt måned med 1,4 prosent. Regresjonsmodell 3 bekrefter at også kvinners samlivsetablering påvirkes av sosioøkonomiske faktorer.

Også i denne modellen er sjansen for at kvinner skal inngå sine første samliv størst i aldersgruppen 20-24 år.

5.2.4 Sosial bakgrunn, egne sosioøkonomiske ressurser og etableringstempo

De to foregående regresjonsmodellene understreker *hver for seg* antakelsene om at sosial bakgrunn og individuelle sosioøkonomiske ressurser har innvirkning på sannsynligheten for å inngå samboerskap eller ekteskap i en gitt måned.

I henhold til hypotese 1 forventes det at sosial bakgrunn i seg selv gir forskjeller i etableringstempo. Hovedhypotese 2 ser ulikheter i etableringstidspunkt hovedsakelig som et resultat av individers utdanningsnivå, inntekt og studentstatus. I denne modellen settes hovedhypotesene 1 og 2 opp mot hverandre ved å slå de to foregående modellene sammen.

Tabell 5.6 Regresjonsmodell 4: Sosial bakgrunn, individuelle sosioøkonomiske egenskaper og etableringstempo

Variabel	Menn		Kvinner		Signifikant kjønns - forskjell?
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	
Konstant	- 4.6437*** (0.0783)		- 4.6905*** (0.0905)		
Alder 15-19	- 2.2650*** (0.1043)	0.104	- 0.8010*** (0.0812)	0.449	ja
Alder 20-24	- 0.3070*** (0.0504)	0.736	0.2014** (0.0577)	1.223	ja
Alder 25-29	0.000	1.000	0.000	1.000	
Alder 30-34	- 0.4874*** (0.0836)	0.614	- 0.4497*** (0.1115)	0.638	
Alder 35-39	- 0.7650*** (0.1388)	0.465	- 0.9880*** (0.2200)	0.372	
Alder 40-48	- 1.0719*** (0.2227)	0.342	- 1.2789** (0.4126)	0.278	
Fars utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.0842 (0.0477)	0.919	- 0.1224** (0.0427)	0.885	
Fars utd.nivå 3	- 0.0989 (0.0937)	0.906	- 0.2889** (0.0909)	0.749	
Mors utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.1400** (0.0511)	0.869	- 0.2221*** (0.0464)	0.801	
Mors utd.nivå 3	- 0.1424 (0.2032)	0.867	- 0.4959** (0.1736)	0.609	
Egen inntekt (10.000 kr)	0.00785** (0.00260)	1.008	0.0138** (0.00374)	1.014	
Utdanning (0-8)	0.0936*** (0.0161)	1.098	0.1310*** (0.0162)	1.140	ja
-2 L.L	26148.222		29184.367		
N	2 288		2 683		4 971

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

Regresjonsmodell 4 er kontrollert for alder, egen utdanning og inntekt. Det er påfallende at effektene av sosial bakgrunn på inngåelsesraten observert i tidligere modeller vedvarer selv når respondentenes sosioøkonomiske kjennetegn i forkant av den første samlivsinngåelsen bygges inn i analysen. Dette tilsier at de påviste effektene av sosial bakgrunn ikke virker indirekte gjennom respondentenes eget utdannings- og inntektsnivå.

De rendyrkede effektene av sosial bakgrunn er spesielt tydelige for kvinnenens del. Mønsteret tilsvarer det som ble funnet i modell 2: jo høyere sosial bakgrunn kvinner har, jo lavere er oddsen for at de blir gift eller samboere i en gitt måned. Et liknende bilde tegnes hos mannlige respondenter. Derimot er effektene av sosial bakgrunn kun statistisk signifikant forskjellige fra null for menn med gymnasutdannede mødre, og disse har et langsommere etableringstempo enn sønner av ungdomsskoleutdannede mødre. Som vi ser har denne gruppen av menn 13 prosent lavere odds for samlivsinngåelse i en viss måned sett i forhold til menn med ungdomsskoleutdannede mødre. Kjønnsforskjellene i betydningen av sosial bakgrunn er ikke av betydning statistisk sett.

Respondentenes utdannings- og inntektsnivå har også i denne modellen tydelige positive effekter på etableringstempoet, alt annet konstant. Effektene er omtrent uforandret fra modell 3. Et interessant poeng er at det ser ut til at kvinner får noe mer drahjelp av et økt utdanningsnivå enn menn. Denne kjønnsforskjellen i effekten av en økning i utdanningsnivå er statistisk signifikant forskjellig fra null på 5%- nivået. Ulikhetene kvinner og menn i mellom med hensyn til effekten av årlig inntektsnivå er ikke av betydning statistisk sett.

5.2.5 Sosial bakgrunn, egne sosioøkonomiske ressurser, studier og etableringstempo

Regresjonsmodellene 3 og 4 er ikke kontrollert for respondentenes studentstatus. Som vi har sett i kapittel 2 og 3, kan det å være student forsinke den første samlivsetableringen. På denne måten kan studentstatus konfundere de observerte sammenhengene mellom sosial bakgrunn, individuelle sosioøkonomiske ressurser og den første samlivsetableringen.

Kobles dette med antakelsen om at tilbøyeligheten til å studere videre utover det obligatoriske nivået varierer med foreldrenes eget utdanningsnivå, forventer hypotese 1.3 at sosial bakgrunn øver indirekte effekter på etableringstidspunktet for det første samlivet gjennom studier. Ventelig vil effekten av sosial bakgrunn endres når det kontrolleres for studentstatus i forkant av den første samlivsetableringen.

Det å være student kan dempe de positive effektene av personers utdannings- og inntektsnivå som ble bekreftet i de to foregående modellene. Av denne grunn tas det i både hypotese 2.1 og 2.3 forbehold om at egen inntekt og utdanningsnivå kun har positive effekter på etableringstidspunktet av det første samlivet dersom man ikke lenger er under utdanning. Korrigert for studentstatus, kan det i henhold til hypotese 2.2 ventes at sosial bakgrunn i første rekke påvirker mennenes etableringstempo. Det anslås her at ikke-studerende menn med høyt utdannede foreldre går inn i faste samliv tidligere enn andre menn.

For å finne hvorvidt effekten av sosial bakgrunn og individuelle sosioøkonomiske ressurser varierer med om respondentene selv er under utdanning, har jeg i regresjonsmodell 5 bygd inn et mål på studentstatus.

Tabell 5.7 Regresjonsmodell 5: Sosial bakgrunn, egne sosioøkonomiske ressurser, studentstatus og etableringstempo

Variabel	Menn		Kvinner		Signifikant kjønns - forskjell?
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	
Konstant	- 4.6804*** (0.0790)		- 4.7927*** (0.0927)		
Alder 15-19	- 2.1925*** (0.1064)	0.112	- 0.6489*** (0.0862)	0.523	ja
Alder 20-24	- 0.2813*** (0.0509)	0.755	0.2679*** (0.0589)	1.307	ja
Alder 25-29	0.000	1.000	0.000	1.000	
Alder 30-34	- 0.5068*** (0.0837)	0.602	- 0.4746*** (0.1115)	0.622	
Alder 35-39	- 0.7831*** (0.1388)	0.457	-1.0236*** (0.2201)	0.359	
Alder 40-48	-1.0940*** (0.2228)	0.335	-1.3179*** (0.4127)	0.268	
Fars utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.0745 (0.0478)	0.928	- 0.1160** (0.0427)	0.891	
Fars utd.nivå 3	- 0.0869 (0.0937)	0.917	- 0.2925** (0.0910)	0.746	
Mors utd.nivå 2('1'=ref.)	- 0.1308* (0.0511)	0.877	- 0.2047*** (0.0465)	0.815	
Mors utd.nivå 3	- 0.1456 (0.2032)	0.864	- 0.4760** (0.1740)	0.621	
Egen inntekt (10.000 kr)	0.00690** (0.00261)	1.007	0.0115** (0.00375)	1.012	
Utdanning (0-8)	0.1110*** (0.0167)	1.117	0.1664*** (0.0173)	1.181	ja
Student	- 0.1968** (0.0554)	0.821	- 0.2475*** (0.0449)	0.781	
-2 L.L	26135.269		29153.621		
LR	12.95***		30.75***		
N	2 288		2 683		4 971

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

I overensstemmelse med teori og tidligere forskning på området, ser vi at det å være under utdanning forsinker den første pardannelsen. Når alder, sosial bakgrunn og eget inntekts- og utdanningsnivå holdes konstant, har mannlige så vel som kvinnelige studenter omtrent 20 prosent lavere sannsynlighet for å inngå samliv fra en måned til den neste sammenliknet med personer som ikke er under utdanning.²⁰

Videre kan vi se at effektene av sosial bakgrunn på respondentenes etableringstempo stort sett er de samme som i regresjonsmodell 4. Sosial bakgrunn har med andre ord selvstendige effekter på etableringstidspunktet, uavhengig av både egne sosioøkonomiske ressurser og studentstatus. Det å være under utdanning er ikke en mekanisme i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og sannsynligheten for å etablere det første samlivet i en viss måned. Dette er i samsvar med foreliggende studier. I analyser som ikke er vist her, har jeg dessuten

²⁰ Separate analyser av ekteskap og samboerskap viser at studier har en sterk negativ effekt kun på kvinners første ekteskaps-inngåelse. Effekten var ikke statistisk signifikant for når menn blir gift første gang. Den negative effekten var sterk og signifikant også på inngåelsen av det første samboerskap, men da for begge kjønn. Se vedlegg 3.

undersøkt om effektene av sosial bakgrunn avhenger av studentstatus. Verken for fars eller mors utdanningsnivå ble en slik interaksjon mellom sosial bakgrunn og studiesituasjon bekreftet.

Kontrollert for alder, sosial bakgrunn og om man er under utdanning eller ikke, styrker et høyt utdannings- og inntektsnivå oddsen for at respondenter av begge kjønn etablerer sine første samlivet i en gitt måned.

Modellen gir en forbedring fra forrige modell med hensyn til tilpasning av data som er statistisk forskjellig fra null på 1%- nivået for både kvinner og menn.²¹ Regresjonsmodell 5 er således å foretrekke framfor modell 4.

5.2.6 Sosial bakgrunn, alder, sosioøkonomiske karakteristika, indirekte mål på samlivsnormer og første samlivsetablering

Fedrenes og mødrenes utdanningsnivå har direkte betydning for når det første samlivet inngås, uavhengig av individuelle sosioøkonomiske ressurser og den indirekte virkningen via utdanningsvalg. Men, etableringstidspunktet kan også påvirkes av samlivsrelaterte normer. Jeg har ikke tilgang til et direkte mål på samlivsnormer. Som indirekte mål på slike normer, inkluderes derfor et nytt sett av variable i denne modellen.

For det første kan religiøs tilhørighet påvirke når den første samlivsetableringen finner sted. Religiøsitet kan ses som et mål på det "oversosialiserte individ". Det kan også tolkes som en kontrollvariabel som fanger opp andre dimensjoner ved sosialt press. Religiøs oppfatning inkluderes derfor i denne modellen.

Om respondentene bodde i en storby eller ikke i forkant av den første samlivsetableringen, brukes her som et indirekte mål på samlivsrelaterte verdier som kan forplante seg til når den enkelte får sin første samlivsetablering. Bostedets sentralitet kan dessuten virke inn på mulighetene til å finne en partner, og tilbudet og etterspørselen antas å være størst i storbyer.

Som vist i kapittel 3, kan også foreldrenes skilsmissehistorier være en mellomliggende faktor i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og respondentenes første samlivserfaringer.

²¹ I logistisk regresjon er $-2 \cdot \log$ likelihood ($-2LL$) et mål på modelltilpasning. Etter hvert som forklaringsvariable legges til, vil denne verdien ideelt sett minske. For å finne om effekten av å innføre flere parametere er statistisk signifikant forskjellig fra null, kan man bruke likelihood ratio-testobservatoren: $LR = (-2LL_0) - (-2LL_1)$. Denne testobservatoren er kjikvadratfordelt og tester nullhypotesen som sier at effekten av å tilføre flere parametere er lik 0. Dette finner man ved å teste om en modell uten en gruppe koeffisienter ($-2LL_0$) er forskjellig fra en alternativ modell med en gruppe koeffisienter ($-2LL_1$). Antall frihetsgrader er lik antall uavhengige variable som legges til (Skog 2004). For eksempel: $26148.222 - 26135.269 = 12.95$. I dette tilfellet er antallet frihetsgrader 1. Den kritiske verdien på 1%- nivået er da 6.64. I tilfeller der grupper av variable inkluderes på samme tid bør det påpekes at H_0 kan forkastes selv om noen variable har nulleffekter.

Det kan blant annet tenkes at brudd mellom foreldrene påvirker barnas holdninger, og at disse i kraft av egne erfaringer bryter med tradisjonelle samlivsnormer.

Alle disse variablene fikk sine verdier før den første samlivsinngåelsen fant sted. (Jf. punkt. 4.4.3).

Tabell 5.8 Regresjonsmodell 6: Sosial bakgrunn, individuelle sosioøkonomiske ressurser, indirekte mål på samlivsnormer og etableringstempo

Variabel	Menn		Kvinner		Signifikant kjønns - forskjell?
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	
Konstant	- 4.6832*** (0.0814)		- 4.7478*** (0.0959)		
Alder 15-19	- 2.2180*** (0.1083)	0.109	- 0.6708*** (0.0874)	0.511	ja
Alder 20-24	- 0.2830*** (0.0515)	0.753	0.2574*** (0.0597)	1.294	ja
Alder 25-29	0.000	1.000	0.000	1.000	
Alder 30-34	- 0.5045*** (0.0847)	0.604	- 0.4516*** (0.1123)	0.637	
Alder 35-39	- 0.7717*** (0.1390)	0.462	- 0.9907*** (0.2204)	0.371	
Alder 40-48	- 1.0734*** (0.2230)	0.342	- 1.3023** (0.4128)	0.272	
Fars utd.nivå2 ('1'=ref.)	- 0.0816 (0.0484)	0.922	- 0.1145** (0.0435)	0.892	
Fars utd.nivå 3	- 0.1024 (0.0956)	0.903	- 0.2865** (0.0924)	0.751	
Mors utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.1377** (0.0518)	0.871	- 0.2116*** (0.0473)	0.809	
Mors utd.nivå 3	- 0.1406 (0.2034)	0.869	- 0.4623** (0.1767)	0.630	
Egen inntekt (10.000 kr)	0.00696** (0.00264)	1.007	0.0129** (0.00377)	1.013	
Utdanning (0-8)	0.1117*** (0.0169)	1.118	0.1688*** (0.0176)	1.184	ja
Student ('1'=ja)	- 0.1990** (0.0560)	0.820	- 0.2407*** (0.0455)	0.786	
Foreldre skilt ('1'=ja)	0.0580 (0.0601)	1.060	0.0875 (0.0558)	1.091	
Religiøs ('1'=ja)	- 0.0152 (0.0547)	0.985	- 0.2039*** (0.0451)	0.816	ja
Urban ('1'=ja)	0.0273 (0.0575)	1.028	- 0.0392 (0.0532)	0.962	
-2 L.L.	25596.018		28357.245		
LR	539.25***		796.38***		
N	2 243		2 612		4 855

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

Kontrollert for alder, eget inntekts- og utdanningsnivå, studentstatus, foreldrebrudd, urbanitet og religion, har sosial bakgrunn fortsatt en sterkere negativ effekt på kvinners etableringstempo enn hva tilfellet er for menn, idet kvinners samlede sosiale bakgrunn er av betydning statistisk sett. Oddsene for å flytte sammen med en mann i en gitt måned synker i takt med at lengden på både mors og fars utdanning øker. For mennenes del virker kun mors utdanningsnivå inn på etableringstempoet: sønner av mellomutdannede mødre går inn i sine

første samliv senere enn menn med lavt utdannede mødre. I likhet med tidligere modeller er ikke kjønnsforskjellene i betydningen av sosial bakgrunn statistisk signifikant forskjellige fra null.

Effektene av utdanning og inntekt har ikke endret seg nevneverdig fra forrige modell. Blant de som ikke er studenter, er inntekt og utdanningsnivå også i denne utvidete modellen positivt korrelert med inngåelse av det første samlivet. Dette gjelder både kvinner og menn. Å være under utdanning, vil den andre siden forsinke den første samlivsinngåelsen. Sammenlignet med ikke- studenter, har kvinnelige og mannlige studenter rundt 20 prosent lavere odds for å bli samboere eller gifte i en viss måned.

Ellers er det verdt å merke seg at religiøs overbevisning påvirker timingen av det første samlivet for kvinnelige respondenter. Med forbehold om eventuelle kausalitetsproblemer diskutert i kapittel 4 (se side 62), forsinker det å være religiøs inngåelsen av det første samlivet for kvinner, alt annet konstant. Oddsen for at kvinner som oppgir at religion er en ganske eller svært viktig del av deres liv skal inngå sine første samliv i en bestemt måned, er 19 prosent lavere enn hva oddsen er for ikke- religiøse kvinner. De ulike effektene av religiøsitet på etableringstempoet for kvinner og menn er statistisk signifikant forskjellig fra null på 5%- nivået.

Foreldrenes samlivshistorier har derimot ingen statistisk signifikante effekter på når i livet respondentene får sine første samlivserfaringer.²² Etableringstempoet påvirkes heller ikke av om en bor i en storby eller ikke.

Innføringen av disse variablene øker modellens forklaringskraft sammenlignet med forrige modell. Med andre ord er det en sammenheng mellom de indirekte målene på samlivsnormer og tidspunkt for første samlivsinngåelse.

Som jeg tidligere har vært inne på, kan det være slik at det først og fremst er urbane personer med skilte foreldre som tar beslutninger om å inngå samliv uavhengig av sosial bakgrunn. Jeg har testet denne antakelsen som ble framsatt i hypotese 3.3 ved å undersøke om det foreligger samspill mellom henholdsvis urbanitet og sosial bakgrunn og foreldrebrudd og sosial bakgrunn. Hypotese 3.3 avkrefte allerede her, da slike samspillseffekter ikke kan påvises. (Se vedlegg 6).

²² Separate regresjonsanalyser av ekteskap og samboerskap viser at religion og det å ha skilte foreldre har svært ulike effekter på de to samlivformene. Religiøsitet øker både kvinners og menns sannsynlighet for å bli gift, men svekker sannsynligheten for å bli samboer. Det å ha skilte foreldre minsker sannsynligheten for ekteskapsinngåelse i en bestemt måned for menn, men det øker kvinners sannsynlighet for å bli samboere. Se vedlegg 3.

I henhold til hypotese 3.4 ventes det dessuten at etableringstidspunktet til personer med et høyt utdanningsnivå påvirkes mindre av sosial bakgrunn. Dette tilsier samspill mellom sosial bakgrunn og eget utdanningsnivå. Effekten av fedrenes utdanningsnivå varierer med kvinners eget utdanningsnivå. Kontrollert for alder, mors utdanning, inntekt, utdanning, studentstatus, eventuelle samlivsbrudd mellom foreldrene, religiøsitet og urbanitet, avtar betydningen av fedrenes utdanningsnivå på kvinners etableringstidspunkt i takt med at deres egen utdanning øker. Modellen er gjengitt i vedlegg 6.

5.3 Ungdom og samlivsinngåelse

I de presenterte regresjonsmodellene beregnes effektene av de uavhengige variablene i aldersgruppen 15-48 år. I og med at respondentene som er under observasjon inngår samliv *før eller senere*, kan effekten av enkelte variable være unøyaktige. Dette fordi de spres over flere aldersgrupper. Det kan imidlertid tenkes at effektene av variablene på etableringstidspunktet er annerledes for respondenter som etablerer sine første samliv i en ung alder enn for andre respondenter. Jeg har jeg testet en slik aldersinteraksjon ved kun å analysere respondenter som var 20 år eller yngre da de fikk sine første samliv.

Tabell 5.9 Regresjonsmodell 7: Ungdom og første samlivsinngåelse. Separate analyser for kvinner og menn, 20 år eller yngre ved start av første samliv

Variabel	Menn ≤ 20 år		Kvinner ≤ 20 år		Signifikant kjønns - forskjell?
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	
Konstant	- 6.8188*** (0.1290)		- 5.4026*** (0.0734)		
Fars utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.1604 (0.1388)	0.852	- 0.3243*** (0.0737)	0.723	
Fars utd.nivå 3	- 0.7483 (0.4333)	0.473	- 1.1305*** (0.2494)	0.323	
Mors utd.nivå 2('1'=ref.)	- 0.4682** (0.1625)	0.626	- 0.3003** (0.0845)	0.741	ja
Mors utd.nivå 3	- 0.7160 (1.0239)	0.489	- 0.4387 (0.4203)	0.645	
Egen inntekt (10.000 kr)	0.0798*** (0.0140)	1.083	0.0854*** (0.0192)	1.089	
Utdanning (0-8)	0.3950*** (0.0440)	1.484	0.3773*** (0.0247)	1.458	ja
Student	- 0.5658*** (0.1418)	0.568	- 0.5338*** (0.0717)	0.586	
Foreldre skilt ('1'=ja)	0.5432*** (0.1432)	1.722	0.1599 (0.0857)	1.173	
Religiøs ('1'=ja)	- 0.3083 (0.1784)	0.735	- 0.2795** (0.0797)	0.756	ja
Urban ('1'=ja)	- 0.3370 (0.1999)	0.714	- 0.1366 (0.1010)	0.872	ja
-2 L. L.	3861.157		11138.434		
N	273		939		1 212

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

Kontrollert for egne sosioøkonomiske ressurser, studentstatus, foreldrebrudd, religiøsitet og urbanitet, er betydningen av sosial bakgrunn i all hovedsak den samme for respondenter som startet sine første samliv før eller mens de var 20 år gamle som for utvalget totalt sett. Yngre kvinner med høyt utdannede mødre påvirkes imidlertid ikke av mors utdanning. Dessuten har kvinner med universitets- eller høyskoleutdannede fedre som var 20 år eller yngre da de startet sine første samliv en svært lav sannsynlighet for å inngå sine første samliv fra en måned til den neste. Disse kvinnene har 68 prosent lavere odds for å starte det første samlivet i en viss måned enn unge kvinner med lavt utdannede fedre.

Menn som fikk sine første samlivserfaringer i ung alder er, til forskjell fra andre kvinner og menn, påvirket av foreldrenes samlivsbrudd. Kontrollert for sosial bakgrunn, inntekts- og utdanningsnivå, studiestatus, religiøsitet og bosted, har unge menn som opplevde samlivsbrudd mellom foreldrene, hele 72 prosent høyere odds for å starte sine første samliv i en gitt måned sett i forhold til menn uten skilte foreldre.

Det å være under utdanning, egen årlig inntekt og utdanningsnivå har tydelige effekter også for gruppen av respondenter som ble gift eller samboende for første gang i ung alder. Som vi ser, gir imidlertid studiestatus og eget inntektsnivå langt sterkere utslag på etableringen av det første samlivet enn hva tilfellet er når hele utvalget analyseres under ett. Alt annet konstant, gir det å være student i overkant av 40 prosent lavere odds for inngåelse fra en måned til den neste sammenlignet med ikke å være student. Når utdanningen øker med ett nivå, styrkes oddsen for samlivsinngåelse i en viss måned med 48 prosent for unge menn mot 46 prosent for unge kvinner. Korrigert for sosial bakgrunn, inntekt, utdanning, studier, foreldrebrudd og urbanitet svekker religiøsitet oddsen for inngåelse av det første samlivet i en gitt måned også for kvinner som startet sin første samliv da de var under 21 år.

5.4 Foreløpig oppsummering

Så langt har vi sett at sosial bakgrunn er viktig for å forklare når i livet det første samlivet inngås. Sosial bakgrunn er spesielt av betydning for kvinners etableringstidspunkt, og kvinner med en høy sosial bakgrunn blir samboere eller gifte senere i livet enn kvinner fra en lavere sosial bakgrunn.

Også respondentenes inntekts- og utdanningsnivå skaper variasjoner for når i livet det første samlivet etableres. Analysene viser at sannsynligheten for å inngå det første samlivet i en gitt måned stiger i takt med at eget utdanningsnivå og årlige inntekter øker. Effekten av økning i utdanningsnivå er sterkest for kvinner. Det å være under utdanning samvarierer på sin

side negativt med samlivsinngåelse. Å være religiøs gir senere førstegangs samlivsinngåelser, men kun for kvinner.

Sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstempo vedvarer når det kontrolleres for andre tilgjengelige egenskaper ved respondentene, også deres individuelle sosioøkonomiske karakteristika og studentstatus. Dette innebærer at effektene av sosial bakgrunn ikke virker indirekte via egne ressurser. Derimot avtar effektene av fedrenes utdanningsnivå i takt med at kvinners eget utdanningsnivå øker.

Også blant kvinner og menn som startet sine første samliv i ung alder er det sosiale og økonomiske forskjeller i sannsynligheten for samlivsinngåelse på et gitt tidspunkt. Dessuten har unge mannlige respondenter med skilte foreldre en langt høyere odds for å inngå sine første samliv i en gitt måned enn menn med foreldre som bor sammen.

6.0 Periodeeffekter

De empiriske konsekvensene av individualiseringsteori innebærer at sosial bakgrunn har mistet sin betydning over tid for både kvinner og menn (hypotese 3 og 3.1). I henhold til hypotese 3.2, avtar også systematiske effekter av individuelle sosioøkonomiske egenskaper på timingen av den første samlivsetableringen over tid. Ventelig har effektene av både sosial bakgrunn og individuelle sosioøkonomiske karakteristika blitt mindre dersom det foreligger samspill mellom disse faktorene og periode.

I modell 8a og 8b fanges hovedeffekten av periode opp av årsvariabelen. For å få tydeligere fram eventuelle periodeeffekter som kan modifisere sammenhengen mellom sosial bakgrunn, individuelle sosioøkonomiske egenskaper og etableringstidspunkt, inkluderes dessuten samspillsledd mellom disse variablene og år. 1985 er satt til referansetidspunkt. Dette er omtrent midtveis ut i observasjonsperioden, og gir i denne forstand et mål på en gjennomsnittlig periodeeffekt.

6.1 Sosial bakgrunn, periode og sannsynlighet for samlivsinngåelse i en gitt måned

I regresjonsmodell 8a vil jeg undersøke om det i mine data finnes periodeeffekter som kan ha endret sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstidspunkt. For å fange eventuelle periodeinteraksjoner bygges samspillsleddene "år * mors utdanning" og "år * fars utdanning" inn i modellen.

Tabell 6.1 Regresjonsmodell 8a: Sosial bakgrunn, periode og etableringstempo

Variabel	Menn		Kvinner		Signifikant kjønns - forskjell?
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.		O. R.	
Konstant	- 4.9173*** (0.4131)		- 4.1524*** (0.4028)		
Alder 15-19	- 2.2005*** (0.1092)	0.111	- 0.6770*** (0.0880)	0.508	ja
Alder 20-24	- 0.2740*** (0.0518)	0.760	0.2562*** (0.0603)	1.292	ja
Alder 25-29	0.000	1.000	0.000	1.000	
Alder 30-34	- 0.5216*** (0.0856)	0.594	- 0.4538** (0.1129)	0.635	
Alder 35-39	- 0.8012*** (0.1407)	0.449	- 0.9979*** (0.2217)	0.369	
Alder 40-48	- 1.1155*** (0.2252)	0.328	- 1.3064** (0.4148)	0.271	
Fars utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.0703 (0.0581)		- 0.1837** (0.0524)		
Fars utd.nivå 3	- 0.1079 (0.1130)		- 0.5078*** (0.1178)		ja
Mors utd.nivå 2('1'=ref.)	- 0.1881* (0.0665)		- 0.1483* (0.0583)		
Mors utd.nivå 3	- 0.1756 (0.2229)		- 0.5375* (0.2493)		
Egen inntekt (10.000 kr)	0.00692** (0.00264)	1.007	0.0129** (0.00377)	1.013	
Utdanning (0-8)	0.1002*** (0.0188)	1.105	0.1724*** (0.0191)	1.188	ja
Student	- 0.2204*** (0.0578)	0.802	- 0.2297*** (0.0487)	0.795	
Foreldre skilt ('1'=ja)	0.0503 (0.0607)	1.052	0.0892 (0.0565)	1.093	
Religiøs ('1'=ja)	- 0.0115 (0.0548)	0.989	- 0.2012*** (0.0453)	0.818	ja
Urban ('1'=ja)	0.0332 (0.0579)	1.034	- 0.0439 (0.0533)	0.957	
År	0.00303 (0.00475)		- 0.00675 (0.00457)		
Fars utd.nivå 2 * år-1985	- 0.00184 (0.00684)		0.0151* (0.00629)		
Fars utd.nivå 3 * år-1985	0.00738 (0.0143)		0.0499** (0.0146)		
Mors utd.nivå 2 *år-1985	0.00913 (0.00758)		- 0.0124 (0.00695)		ja
Mors utd.nivå 3 *år-1985	0.0121 (0.0286)		0.0135 (0.0281)		
-2 L. L.	25591.354		28340.045		
LR	4.67		17.2**		
N	2 243		2 612		4 855

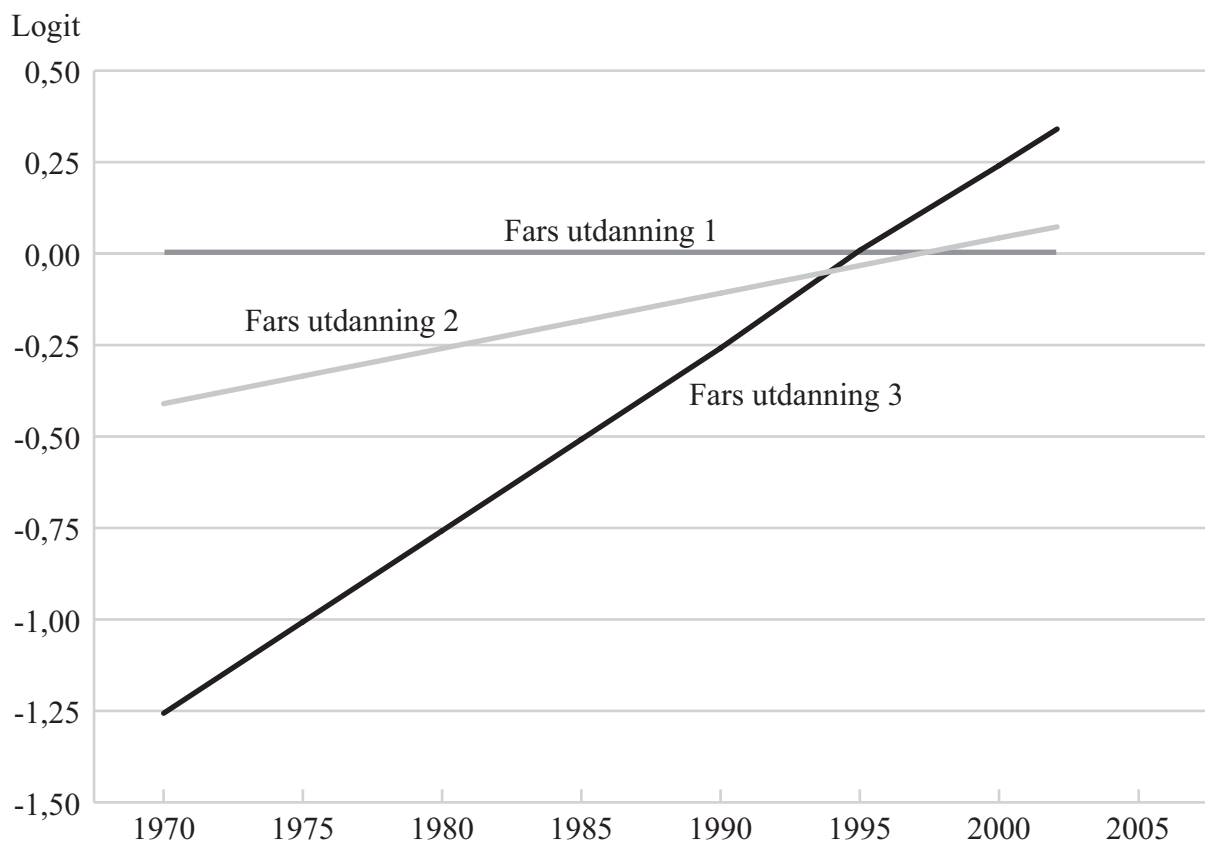
* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

Parameterestimatene for fars og mors utdanningsnivå viser her til effekten av foreldrenes utdanningsnivå i 1985 på sannsynligheten for å starte det første samlivet i en bestemt måned, kontrollert for alder, studentstatus, egen inntekt, utdanningsnivå, foreldrebrudd, religiøsitet og urbanitet. Også i denne perioden var det sosiale forskjeller i etableringstempoet kvinner i mellom, idet kvinner med mellom- og høyt utdannede foreldre fikk sine første samliverfaringer senere enn kvinner med lavt utdannede fedre. Hos menn ser vi det samme mønsteret som er observert i tidligere modeller.

Hovedeffekten av periode viser til årlig endring i sannsynligheten for samlivsinngåelse i en gitt måned for respondenter med lav sosial bakgrunn. Denne effekten er positiv for menn og negativ for kvinner, men er verken for kvinner eller menn signifikant forskjellige fra null. Det at hovedeffekten av periode er fraværende tilsier at tidligere modeller også forklarer endringer i betydningen av de øvrige forklaringsvariablene over tid. I en regresjonsanalyse av sannsynligheten for første ekteskapsinngåelse i en gitt måned ble en slik hovedeffekt påvist. Effekten av årsvariabelen er negativ for både kvinner og menn. Dette innebærer at sannsynligheten for å gifte seg i en bestemt måned har minsket i løpet av observasjonsperioden. (Se vedlegg 3).

Det foreligger samspill mellom periode og effekten av fars utdanningsnivå på sannsynligheten for at kvinner skal inngå sine første ekteskap eller samboerskap i en gitt måned. Med andre ord avhenger effektene av fedrenes utdanningsnivå av perioden disse kvinnene var "under risiko". Samspillsleddene er positive og signifikant forskjellige fra null. Substansielt tolkes dette dit hen at den negative betydningen av å ha mellom- og høyt utdannede fedre på sannsynligheten for å inngå samliv i en bestemt måned har *minsket* over tid.

Figur 3: Predikerte nettoeffekter av fars utdanningsnivå på kvinners etableringstempo 1970-2002

Figur 3 er kontrollert for alder, mors utdanningsnivå, eget utdannings- og inntektsnivå, studentstatus, foreldrebrudd, religiøsitet og bostedets urbanitet. Figuren bekrefter at de sosiale forskjellene i etableringstempo kvinner i mellom ut fra fedrenes utdanningsnivå har avtatt. Størst endring finner vi blant kvinner med høyt utdannede fedre. Disse kvinnene var i utgangspunktet de som var mest påvirket av sine fedres utdanningsnivå. På sikt ser det derimot ut til at sammenhengen blir motsatt, der kvinner med høyt utdannede fedre starter sine første samliv tidligere i livet enn kvinner med lavt- og mellomutdannede fedre.

Av figur 3 kan vi dessuten se at sannsynligheten for samlivsinngåelse har steget jevnt for gruppene av kvinner med mellom- og høyt utdannede fedre over tid sett i forhold til kvinner med lavt utdannede fedre. Den økte tilbøyeligheten til å gå inn i det første samlivet i en bestemt måned kan nok tilskrives den økende andelen samboere i perioden.

Som vi har sett, bekrefter tidligere regresjonsmodeller at sosial bakgrunn er mindre viktig for å forklare når i livet menn får sine første samlivsetableringer enn hva tilfellet er for kvinner. For den mannlige delen av utvalget kan det heller ikke påvises merkbare endringer over tid i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstempo. Menn har med andre ord i liten grad vært påvirket av sin sosiale bakgrunn i forhold til når de velger å inngå det første samlivet. Dette har forblitt uendret over tid. Derimot har sosial bakgrunn hatt en betydelig effekt for kvinner, men denne har i en viss grad avtatt i løpet av observasjonsperioden. Slik sett kan vi si at kvinnene er blitt mer lik mennene i valg av etableringstidspunkt for det første samlivet.

Innføringen av samspillsleddene gir en modellforbedring for kvinners del som er statistisk signifikant forskjellig fra null på 1%- nivået. Denne modellen forklarer altså variasjoner i kvinners første samlivsetablering bedre enn tidligere modeller.

6.2 Individuelle sosioøkonomiske kjennetegn, periode og sannsynlighet for samlivsinngåelse i en gitt måned

Regresjonsmodell 8b tar for seg eventuelle periodevariasjoner i betydningen av individuelle sosioøkonomiske kjennetegn på sannsynligheten for å starte det første samlivet i en bestemt måned. Ved siden av årsvariabelen, inkluderes samspillsleddene "år * utdanning" og "år * inntekt".

Tabell 6.2 Regresjonsmodell 8b: Utdanning, inntekt, periode og etableringstempo

Variabel	Menn		Kvinner		Signifikant kjønns - forskjell?
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	
Konstant	- 6.1396*** (0.6505)		- 5.3278*** (0.5941)		
Alder 15-19	- 2.1651*** (0.1106)	0.115	- 0.6596*** (0.0882)	0.517	ja
Alder 20-24	- 0.2730*** (0.0517)	0.761	0.2402*** (0.0607)	1.271	ja
Alder 25-29	0.000	1.000	0.000	1.000	
Alder 30-34	- 0.5106*** (0.0857)	0.600	- 0.4123** (0.1131)	0.662	
Alder 35-39	- 0.7814*** (0.1413)	0.458	- 0.9259*** (0.2219)	0.396	
Alder 40-48	- 1.0791*** (0.2264)	0.340	- 1.2070** (0.4145)	0.299	
Fars utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.0745 (0.0485)	0.928	- 0.1144** (0.0435)	0.892	
Fars utd.nivå 3	- 0.0820 (0.0962)	0.921	- 0.2925** (0.0930)	0.746	
Mors utd.nivå 2('1'=ref.)	- 0.1360** (0.0518)	0.873	- 0.2046*** (0.0474)	0.815	
Mors utd.nivå 3	- 0.1236 (0.2036)	0.884	- 0.4468* (0.1770)	0.640	
Egen inntekt (10.000 kr)	0.00896* (0.00354)		0.0253*** (0.00573)		ja
Utdanning (0-8)	0.1031*** (0.0198)		0.1728*** (0.1554)		ja
Student	- 0.2221*** (0.0578)	0.801	- 0.2421*** (0.0490)	0.785	
Foreldre skilt ('1'=ja)	0.0423 (0.0607)	1.043	0.0901 (0.0565)	1.094	
Religiøs ('1'=ja)	- 0.00928 (0.0548)	0.991	- 0.2020*** (0.0452)	0.817	ja
Urban ('1'=ja)	0.0358 (0.0577)	1.036	- 0.0435 (0.0533)	0.957	
År (ref=1970)	0.0171* (0.00757)		0.00662 (0.00698)		
Egen inntekt * år-1985	- 0.00032 (0.000379)		- 0.00162** (0.000598)		
Utdanning * år-1985	- 0.00293 (0.00187)		- 0.00154 (0.00177)		
-2 L.L.	25590.493		28347.261		
LR	0.86		- 7.22		
N	2 243		2 612		4 855

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

Modellen bekrefter en positiv hovedeffekt av periode hos mannlige respondenter, noe som tilsier at sannsynligheten for at menn uten inntekt og utdanning skal inngå det første samlivet i en bestemt måned har økt for hvert år som har gått siden 1985. Årlig økning i odds for at denne gruppen menn skal inngå samliv i en viss måned er 1.7 prosent.²³

Det er dessuten et samspill mellom eget inflasjonsjustert inntektsnivå og periode for kvinners del. Interaksjonsleddet har negativt fortegn. Med andre ord har den i utgangspunktet positive effekten på etableringstidspunktet av å øke den årlige inntekten med 10 000 kroner

²³ $e^{0.0171} = 1.017$.

blitt noe mindre over tid. Denne interaksjonen mellom periode og inntekt er i samsvar med individualiseringstesen.

I analyser som ikke er vist her, har jeg også undersøkt om betydningen av det jeg har kalt indirekte mål på samlivsnormer har endret seg over tid. Effektene av religiøsitet, foreldrebrudd og urbanitet på etableringstempoet av det første samlivet har verken avtatt eller økt over tid.

6.3 Oppsummering av periodevariasjoner

Parallelt med hva tesen om økt individualisering forventer, så viser regresjonsmodell 8a at effektene av fedrenes utdanningsnivå har avtatt over tid: kvinner med lavt-, mellom- og høyt utdannede fedre har nærmet seg hverandre med hensyn til etableringstempoet. Betydningen av mødrenes utdanningsnivå er ikke endret i løpet av den perioden respondentene har inngått sine første samliv.

Dessuten har vi sett at den positive effekten av en økning i inntektsnivået har avtatt for kvinner gjennom perioden som dekkes her. For menn har denne positive inntektseffekten vært stabil over tid, selv om regresjonsmodell 8b viser at oddsen for at menn uten utdanning og inntekt skal etablere sine første samliv har økt noe i løpet av observasjonsperioden.

7.0 Sosiale ulikheter i etableringstidspunkt: diskusjon av mulige årsaker

I kapittel 5 så vi at både sosial bakgrunn og individuelle utdannings- og inntektskjennetegn har betydning for når i livet respondentene starter sine første samliv. Også alder og religiøsitet virker inn på sannsynligheten for å inngå det første samlivet. Sammenhengene varierer med kjønn, og som vi så i kapittel 6, i noen tilfeller også med periode. Årsakene bak disse resultatene er imidlertid ikke åpenbare.

I dette kapitlet drøftes de empiriske funnene i lys av tidligere studier på området og teoretiske antakelser. Diskusjonen tar utgangspunkt i de påviste nettoeffektene fra regresjonsanalysene. Sammenhengene det refereres til er med andre ord kontrollert for alder, sosial bakgrunn, inntekt, utdanning, studier, forelderbrudd, religiøsitet, urbanitet og periode. Henvisninger til tidligere studier og teori er, der ikke annet er oppgitt, hentet fra kapittel 2 og 3. Kapitlets struktur bygger på de teoretiske forventningene til datamaterialet som ble framsatt i kapittel 3.

7.1 Tidspunktet for første samlivsetablering er påvirket av sosial bakgrunn

Jeg har i denne oppgaven reist spørsmålet om inngåelsestidspunktet av det første samlivet er påvirket av sosial bakgrunn. Parallelt med funn i store deler av den foreliggende forskningen, er det blitt avdekket et tydelig mønster der etableringstempoet synker i takt med foreldrenes utdanning: jo høyere utdanningsnivå foreldrene har, jo senere inngås det første samlivet. Denne effekten av sosial bakgrunn virker ikke indirekte gjennom egne ressurser.

Når kvinner og menn analyseres hver for seg, finner vi imidlertid at det først og fremst er kvinners etableringstempo som varierer systematisk med foreldrenes utdanningsnivå. Både mødrenes og fedrenes utdanningsnivå virker inn på kvinners første samlivsetablering. Døtre av ungdomsskoleutdannede fedre og mødre har en høyere sannsynlighet for å gå inn i sine første samliv i en gitt måned enn døtre av mellomutdannede foreldre, som igjen etablerer sine første samliv tidligere i livet enn kvinner med universitets- og høyskoleutdannede foreldre.

Hos den mannlige delen av utvalget ser man en liknende tendens. Derimot er effektene av sosial bakgrunn på etableringstidspunktet kun signifikante for menn hvis mødre har fullført videregående skole. Denne gruppen av menn blir samboere eller gift for første gang på et senere stadium i livet enn menn med ungdomsskoleutdannede mødre.

7.1.1 Sosialisering knyttet til kjønn og sosial bakgrunn

På flere samfunnsområder er det funnet systematiske forskjeller mellom grupper ut fra deres sosiale bakgrunn. Ulikheter i smak, holdninger og verdier kan være eksempler på hvordan sosial bakgrunn gir seg utslag i holdninger og handling. Til tross for at mine data ikke gir direkte grunnlag for å bekrefte eller avkrefte antakelsen, er det tenkelig at også tempoet det første samlivet inngås i, er preget av internaliserte gruppespesifikke verdier og kultur. Det kan argumenteres for at verdier og holdninger uttrykt i oppvekstfamilien påvirker barnas familieverdier og samlivsattferd i voksen alder. Gitt at timingen av viktige livsløpsoverganger er kulturelt og sosialt betinget, og ikke kun påvirkes av biologisk modenhet, økonomisk selvstendighet eller juridiske sanksjoner, styrkes påstanden om at klassespesifikk sosialisering farger beslutningen om når overgangen til det første samlivet skjer.

De observerte forskjellene menn og kvinner i mellom med hensyn til betydningen av sosial bakgrunn, kan på sin side være resultater av en kjønnsbestemt sosialisering. Jeg pekte i oppgavens teoridel på argumentet om at det særlig er kvinner med lav sosial bakgrunn som gjennom oppveksten ledes inn i tradisjonelle kvinneroller, der samliv, familie og barn gis førsterett. Ettersom kvinners etableringstempo i større grad enn mennenes varierer systematisk med foreldrenes utdanningsnivå, og kvinner med lav sosial bakgrunn inngår sine første samliv tidligere enn andre kvinner, ser det ut til at kvinner i ulik grad sosialiseres inn i tradisjonelle kjønnsroller.

På et aggregert nivå vil dette kunne gi utslag på etableringstempoet av det første samlivet. Dersom det er slik at kvinner med lav sosial bakgrunn oftere styres inn i tradisjonelle kjønns- og familieroller, kan dette resultere i tidligere førstegangsetableringer. For kvinner med lav sosial bakgrunn kan pardannelse i ung alder være en alternativ måte å "forberede framtiden" på. Liefbroer og de Jong Gierveld (1993) har i denne sammenhengen pekt på at nederlandske kvinner med høyt utdannede og yrkesaktive mødre i mindre grad følger tradisjonelle kjønnsrolleforventninger, der ekteskapet prioriteres og arbeidet er sterkt kjønnsdelt. Dette fordi kvinner med høy sosial bakgrunn ofte har bedre forutsetninger for, og oppmuntres til, å begynne på høyere utdanning. Dermed legges grunnlaget for en egen karriere, mens overgangen til det første samlivet forskyves. Det er grunn til å anta at kvinner med høyt utdannede mødre utgjør en noe selektert gruppe med hensyn til utdannings- og karrierepreferanser. Dette gjelder nok særlig de av kvinnene som startet sine første samliv tidlig i perioden.

Dessuten bekrefter mine funn at ulikhetene kvinner imellom består også etter at det tas hensyn til studentstatus. Dette kan være et tegn på at tidligere førstegangsetableringer blant kvinner med lav sosial bakgrunn er resultat av en selvstendig sosialiseringseffekt der samliv prioriteres uavhengig av karriere og utdanningsaktiviteter. De sosiale forskjellene i etableringstidspunkt mellom kvinner og menn, og kvinner imellom, kan på denne måten være resultater av sosialisering inn i både klasse- og kjønnsbestemte roller.

7.1.2 Utsatt behovstilfredsstillelse og sterkere sanksjonering av kvinners samlivsattferd

Resultatene presentert her understøtter den teoretiske antakelsen om at kvinner i større grad enn menn påvirkes av omgivelsenes aldersbestemte forventninger med hensyn til når man bør flytte sammen første gang. Seksualitet og samliv har til alle tider mer eller mindre vært gjenstand for normative pålegg. Kvinner, som også i dagens norske samfunn i siste instans er ansvarlige for reproduktivitet, kan være utsatt for sterkere sanksjonering på familie- og samlivsområdet enn menn.

I tillegg har vi sett at religiøsitet virker inn på kvinners etableringstempo, slik at religiøse kvinner inngår sine første samliv senere i livet enn andre kvinner. Dette kan være resultat av et "ventepress" i kristne miljøer, som særlig rammer kvinner. Også dette understøtter påstanden om at kvinners samlivsattferd i større grad enn menns er produkter av tredjeparters innblanding.

Analysene peker i retning av at høyt utdannede og ressurssterke foreldre i større grad enn mindre ressurssterke foreldre involverer seg i, og påvirker, når respondentenes første samlivsinngåelse skal finne sted. Som nevnt i kapittel 2, viser foreliggende studier at dette kan henge sammen med at foreldrene i ulik grad oppmuntrer barna til videre studier. Dessuten kan foreldre i ulik grad ha evner og muligheter til å sanksjonere barna for å få dem til å etablere sine første samliv i en for dem passende alder. Det faktum at kvinner med høyt utdannede foreldre starter sine samlivskarrierer senere i livet enn andre kvinner, tolkes som en konsekvens av foreldrenes aldersspesifikke forventninger som varierer med deres utdanningsnivå, samt foreldrenes muligheter til å påvirke døtrene etableringstidspunkt.

Kobles antakelsene om at kvinner i større grad styres av omgivelsenes forventninger med forutsetningen om at ressurssterke foreldre har større påvirkningskraft, peker dette i retning av at tesen om utsatt behovstilfredsstillelse kan forklare sosiale variasjoner i norske kvinners samlivsattferd. I sum stemmer disse forventningene godt overens med mine funn:

kvinner med mellom- og høyt utdannede foreldre går inn i faste samliv for første gang senere i livet enn kvinner med lavt utdannede foreldre.

Det kan altså virke som om etableringstempoet er bestemt av normative pålegg, og at kvinner utsettes for sterke aldersspesifikke normer om når det passer seg å inngå det første samlivet. Dette behøver allikevel ikke være ensbetydende med at kvinner blindt lar seg styre av omgivelsene. Også det å følge normative forventninger kan være rasjonelt. Gitt at kvinner møter sterkere sanksjoner på samlivsområdet enn menn kan det antas at disse, i tillegg til internaliserte normer, inngår i overveininger av kost- og nytte ved valg.

7.1.3 Hvem påvirker når: sosial mobilitet og markedsbegrensninger

Det at sosial bakgrunn virker inn på etableringstidspunktet, også uavhengig av veien om ulike utdanningsløp og individuelle sosioøkonomiske ressurser, tyder på et ønske om å bedre eller beholde den sosiale posisjonen fra oppveksthjemmet gjennom samlivsinngåelse. I oppgavens teoridel ble det argumentert at sosial bakgrunn påvirker rasjonelt bestemt handling, idet muligheter og begrensninger i den sosiale strukturen inngår som sentrale ingredienser i individers preferanser. I henhold til en slik forståelse av søke- og etableringsprosessen, er det rasjonelt for personer med høyere sosial bakgrunn å utsette inngåelsen av det første samlivet. Dette fordi det sett fra den enkeltes ståsted er ønskelig å beholde eller øke både sosial, kulturell og økonomisk status.

En måte å maksimere sannsynligheten for sosial og økonomisk mobilitet, er å inngå samliv med en partner plassert på et tilsvarende eller høyere nivå i samfunnshierarkiet. Som nevnt, har tydelige homogamimønstre blitt avdekket i tidligere norske undersøkelser. Men, heller ikke samliv på tvers av klassegrenser er uvanlig eller nytt. I det norske samlivsmønsteret har det vært langt vanligere at menn har inngått samliv "nedover" i den sosiale strukturen enn hva tilfellet har vært for kvinner. Dette kommer til syne ved at en stor andel av norske middelklassemenn er gift med arbeiderklassekvinner. Omvendt er langt færre menn med bakgrunn fra arbeiderklassen gift med kvinner fra høyere samfunnslag (Leiulfsrud 2004; Birkelund 1987).

Det ser ut til at også kvinners valg av partner tas med ønske om å fremme mobilitet. Koblet med argumentet om at menn hyppigere inngår samliv nedover i den sosiale strukturen, kan dette forklare hvorfor kvinner med høy sosial bakgrunn inngår sine første samliv senere i livet enn kvinner med lavere sosial bakgrunn: de søker lengre for å finne menn med ønskerverdige kjennetegn. Som nevnt, er tilbudet mer begrenset på toppen av

samfunnspyramiden. Dersom det å finne en gunstig mann er tidkrevende, kan det dessuten argumenteres for at kvinner fra høyere sosiale lag er bedre i stand til å søke lenge, og at de derfor oftere vil rasjonalisere en lang søkeprosess. Befolkningsstrukturen gir kvinner med lav sosial bakgrunn langt flere tilgjengelige partnere å velge mellom, og resultatet er tidligere førstegangsetablering.

I store deler av forrige århundre lå dessuten mannens klasse-, utdannings- og yrkesidentitet i større grad enn i dag til grunn for en families sosiale og økonomiske posisjon. Kvinnens inntog på samfunnsarenaer som tidligere var mannsdominerte, kan ha styrket betydningen av at potensielle partnere er like i utgangspunktet (Oppenheimer 1988). Dette underbygger tankegangen der etableringstempo henger sammen med valg av partner.

Imidlertid bygger disse antakelsene hovedsakelig på økonomiske aspekter ved den sosiale bakgrunnen. Jeg har tatt utgangspunkt i foreldrenes sosiale ressurser målt gjennom deres høyeste oppnådde utdanningsnivå. Selv om utdanningsnivå ofte speiler lønnsinntekter og materiell velstand, har jeg ikke primært vært opptatt av økonomiske kjennetegn ved oppveksthjemmet. Men, ønsket om å finne en partner med lignende sosiale og kulturelle egenskaper kan også virke inn på etableringstempoet. Det er grunn til å anta at sosial bakgrunn preger personers kulturelle og sosiale kjennetegn og på denne måten styrer deres partnervalg. Felles sosial bakgrunn kan for det første gi grobunn for gjensidig respekt og forståelse. Dessuten medfører mobilitet nedover i samfunnsstrukturen sosiale kostnader, og sett fra den enkeltes ståsted er det derfor rasjonelt å søke en partner med kjente kulturelle og sosiale kjennetegn. Alternativt vil det uansett være rasjonelt å *øke* den sosiokulturelle statusen gjennom samlivsinngåelsen, selv om dette innebærer at man må tilpasse seg nye miljøer.

Derimot tas ikke avgjørelsen om når den første samlivsetableringen skal finne sted av kun en person. I denne forstand gir mine data lite rom for å forklare sosial ulikhet i etableringstidspunkt av det første samlivet med utgangspunkt i mobilitetsmekanismen. Ettersom jeg kun har data på individ- og ikke parnivå, har jeg ikke mulighet til å undersøke *hvem* respondentene etablerer sine første samliv med. Disse antakelsene hviler av denne grunn på andres funn.

7.1.4 Direkte økonomisk støtte og signaler om giftbarhet

I den nye husholdningsøkonomien settes det i en viss grad likhetstegn mellom sosial bakgrunn og individuelle sosioøkonomiske ressurser, idet sosial bakgrunn ses som en uspesifisert økonomisk ressurs ved den enkelte. I følge en slik tankerekke utstråler særlig menn med en

høy sosial bakgrunn økonomisk trygghet. Vi vet at samboerskap inngås i en yngre alder enn ekteskap. Ettersom det er grunn til å tro at mange blir samboere på et tidspunkt i livet da de økonomiske framtidsutsiktene ennå ikke er fastlagt, vil sosial bakgrunn kunne gi signaler om inntektspotensial. Følgelig vil menn med høyere sosial bakgrunn være mest ettertraktet, og disse antas derfor å etablere seg i yngre alder enn menn med lavt utdannede foreldre.

Mine tall viser det motsatte. Dette støtter opp under den sosiologiske forståelsen av søke- og etableringsprosessen, som med utgangspunkt i sosialisering, omgivelsenes forventningspress og mobilitetsønsker, også via egne utdanningsvalg, venter *senere* førstegangsetablering jo høyere sosial bakgrunn personer har. De observerte sosiale forskjellene i etableringstempo kan dessuten være uttrykk for konsumpsjonsaspirasjoner, der kvinner med høy sosial bakgrunn venter med å etablere selvstendige husholdninger med en samboer eller ektemann til de selv har mulighet til å videreføre levestandarden fra oppveksthjemmet.

Som nevnt, kan foreldrenes økonomiske ressurser kan også virke direkte inn på når den første samlivsetableringen finner sted. Dette er bekreftet i flere studier på området. For eksempel kan det tenkes at barn av velstående foreldre har bedre forutsetninger for å inngå sine første samlivet tidlig i livsløpet. Dette fordi materielt ressurssterke foreldre kan tre støttende til slik at barna blant annet lettere kan kjøpe sine første boliger og etablere selvstendige husholdninger.

Det er med utgangspunkt i det foreliggende datamaterialet usikkert i hvilken grad økonomiske ressurser overført fra foreldre til barn styrer når det første samlivet blir inngått. Derimot fant vi klare effekter av respondentenes egne sosioøkonomiske ressurser på sannsynligheten for å etablere det første samlivet i en bestemt måned. Gitt at foreldre overfører økonomiske ressurser til sine barn, også forut for eventuelle arveoppgjør, er det grunn til å anta at også foreldrenes økonomiske ressurser virker inn på de observerte sammenhengene mellom sosial bakgrunn og etableringstidspunkt.

I denne oppgaven har jeg slått ekteskap og samboerskap sammen, og studert inngåelse av det første samlivet. Det kan imidlertid tenkes at de to samlivsformene skiller seg fra hverandre med hensyn til betydningen av henholdsvis sosiale og økonomiske aspekter ved sosial bakgrunn. Ekteskapet er i større grad enn samboerskapet institusjonalisert og formalisert, noe som særlig kommer til syne ved klare ritualer og formaliteter ved inngåelse og oppløsning. Dessuten er ekteskapet, til tross for at skilsmisseratene har økt i de senere år, i større grad enn samboerskapet en samlivsform som *formelt sett* er ment å vare livet ut.

Separate analyser viser at etableringstempoet til menn med samboerskap som sine førstegangssamliv ikke påvirkes av eget inntektsnivå. Dette *kan* tilsi at de økonomiske aspektene også ved sosial bakgrunn er viktigere ved ekteskapsinngåelse.²⁴

7.1.5 Sosial bakgrunn og etableringstempo: hypoteser versus empiriske funn

I henhold til hypotese 1 ble det ventet at personer med lavere sosial bakgrunn etablerer seg i samliv for første gang i en yngre alder enn hva tilfellet er for personer med høyere sosial bakgrunn. Resultatene presentert her bekrefter en slik sammenheng mellom sosial bakgrunn og etableringstempoet. Mønsteret er riktignok tydeligst hos kvinnelige respondenter. Grunnet kjønnsforskjellene i effektene av sosial bakgrunn gir datamaterialet kun delvis støtte til hypotese 1. Hypotese 1.1 forventet en sterkere effekt av sosial bakgrunn for kvinner. Mine funn understøtter denne antakelsen.

Menneses etableringstempo påvirkes kun av mødrenes utdanningsnivå, og menn med mellomutdannede mødre inngår sine første samliv tidligere enn menn med lavt utdannede mødre. Til tross for dette, gir ikke analysene belegg for å hevde at mødre har større innflytelse på etableringstidspunktet enn fedre. Hypotese 1.2 forkastes, da effekten er fraværende hos gruppen av menn med høyt utdannede mødre og kvinners første samlivsetableringer påvirkes av begge foreldrenes utdanningsnivå. I og med at etableringstidspunktet ikke skyldes en indirekte effekt av sosial bakgrunn gjennom utdanningsmekanismen, er resultatene heller ikke i samsvar med hypotese 1.3.

De påviste empiriske sammenhengene taler imot påstanden om at høy sosial bakgrunn gir positive signaler om framtidig inntekspotensial, og at det å ha høy sosial bakgrunn resulterer i tidligere førstegangsetablering. I henhold til hypotese 2.2 ble det forventet at en slik sammenheng skulle gjøre seg gjeldende hos mannlige respondenter som ikke er under utdanning. I mine analyser konstanteres det en motsatt sammenheng mellom foreldrenes utdanningsnivå og tidspunktet det første samlivet inngås på. Den negative effekten av økningen i respondentenes sosiale bakgrunn er i tillegg sterkest for kvinner, noe som svekker hypotesen ytterligere.

²⁴ Se for øvrig vedlegg 3.

7.2 Individuelle sosioøkonomiske ressurser og etableringstidspunkt

Ved siden av å undersøke sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstempot av det første samlivet, har jeg i denne oppgaven søkt å påvise betydningen av individuelle sosioøkonomiske ressurser. Jeg har tatt i bruk opplysninger om respondentenes utdanningsnivå, årlige inntekter og studentstatus.

Vi har for det første sett at effektene av sosial bakgrunn ikke virker indirekte via ulikheter respondentene i mellom med hensyn til slike individuelle egenskaper. Det er imidlertid blitt demonstrert at studentstatus, utdanningsnivå og inntekt er sentrale mekanismer for å forklare variasjoner i når respondentene inngår sine samliv. Analysene viser at sannsynligheten for å bli gift eller samboende i en gitt måned stiger når utdannings- og inntektsnivået øker. Å være student har en negativ innvirkning på etableringstempot. Disse resultatene gjelder både kvinner og menn.

7.2.1 Et økonomisk rasjonale bak etableringstidspunktet

Som nevnt i oppgavens teorikapittel, tar Becker (1991) hovedsakelig sikte på å forklare ekteskapsinngåelse. På bakgrunn av hans teori, antas det at eget utdannings- og inntektsnivå hovedsakelig virker inn på når i livet det første ekteskapet inngås. Jeg har valg å studere den totale samlivsetableringsprosessen, og ikke kun den første ekteskapsinngåelsen. Våre data bekrefter at individers utdannings- og inntektskjennetegn også har positive effekter på når førstegangs samliv inngås.

Uavhengig av sosial bakgrunn og kjønn øker et høyt inntekts- og utdanningsnivå sannsynligheten for at respondentene skal inngå sine første samliv i en bestemt måned. Dette peker i retning av at ressurssterke personer verdsettes høyt på samlivsmarkedet, og at rasjonelle aktører søker partnere som svarer til et sett av minstekrav. Det er derfor nærliggende å anta at sammenhengen mellom menneskelig kapitalmengde, her målt i form av utdanningsnivå, og etableringstidspunkt skyldes mulighetene for å få et godt betalt arbeid. I neste omgang øker et høyt inntektsnivå sannsynligheten for å etablere en selvstendig husholdning. Selv om vi ikke kan si noe om partnerens egenskaper, underbygger dette den nye husholdningsøkonomiens påstand om at samliv inngås med et ønske om å maksimere husholdningsøkonomien.

Resultatene presentert her viser samtidig at kritikken rettet mot flere av den nye husholdningsøkonomiens forutsetninger er berettiget. Særlig premisset om spesialiserte kjønnsroller, og de påfølgende konsekvenser dette har for valg av partner og etablerings-

tidspunkt, møter motstand i våre data. Dette fordi økning i inntekts- og utdanningsnivå har gunstige virkninger på menns, men også kvinners, etableringstempo. Påstanden om at et høyt inntekts- og utdanningsnivå minsker kvinners verdi på samlivsmarkedet blir heller ikke støttet i dette datamaterialet. Jeg har tvert imot påvist en motsatt empirisk sammenheng.

Det er i denne sammenheng påfallende at de observerte effektene av utdanningsnivå er sterkere for den kvinnelige delen av utvalget enn den er for mennene. Dette tyder på at tradisjonelle kjønnsrolleforventninger og tanken om en spesialisert arbeidsdeling mellom kvinner og menn ikke gir en passende beskrivelse av sammenheng mellom utdannings- og arbeidsmønstre på den ene siden, og samlivsetablering på den andre, i det norske samfunnet i perioden respondentene har startet sine samlivskarrierer.

Samarbeidsmodellens antakelser kommer på denne måten styrket ut av analysene. I følge en slik tankegang virker økonomiske forhold inn på både kvinners og menns første samlivsetablering. Årsaken til at personer med en høy sosioøkonomisk status går inn i samliv tidligere enn andre, uavhengig av kjønn, kan ligge i at par søker å gjøre husholdsøkonomien størst mulig ved å slå sine ressurser sammen. Følgelig er det gunstig for både kvinner og menn å inngå samliv med en økonomisk ressurssterk partner. Økt utdannings- og arbeidsmarkedsdeltakelse hos kvinner og endrede kjønnsroller har på denne måten gjort det rasjonelt også for menn å inngå samliv med kvinner som har et tilsvarende eller høyere utdannings- og inntektsnivå.

7.2.2 Individuelle ressurser og etableringstempo: hypoteser versus empiriske funn

I den mikroøkonomiske familiedanningsteorien pekes det på at etableringstempoet i første rekke er et resultat av individers menneskelige kapital og inntektsnivå. Ettersom effektene av sosial bakgrunn stort sett forble uforandret av å innføre utdannings- og inntektsnivå i regresjonsanalysen, forkastes hypotese 2 der forskjeller i etableringstempo i første rekke ses som resultater av individuelle utdannings- og inntektskjennetegn. Det er med andre ord grunn til å skille sosial bakgrunn ut som en selvstendig faktor i studier av etableringstempoet.

Virkningene av utdanningsnivå og årlig lønnsinntekter på når den første samlivsetableringen finner sted er uavhengig av kjønn. Av denne grunn tilbakevises også hypotese 2.1 som forventet at kun menn fikk drahjelp av disse ressursene.

Hypotese 2.3 der det antas at både kvinners og menns utdanning og inntekter øker etableringstempoet, gitt at de er ferdige med studiene, er i tråd med denne oppgavens

datamateriale. Dette fordi økning i utdanningsnivå og årlig inntekter har positive effekter på etableringstidspunktet for begge kjønn.

7.3 Sosial forankring

I et rendyrket sosiologisk perspektiv ses etableringstidspunktet hovedsakelig som et resultat av sosialisering og normative føringer. Inspirert av nyklassisk økonomi, antar den nye husholdningsøkonomien på sin side at etableringstidspunktet styres av rasjonelle valg tatt på bakgrunn av fullstendig markedsinformasjon og kunnskaper om hva som skal til for å maksimere utbyttet av pardannelsen. Ettersom etableringstidspunktet av det første samlivet påvirkes av både individuelle sosioøkonomiske karakteristika og sosial bakgrunn, kan det argumenteres for at disse perspektivene hver for seg gir noe forenklede framstillinger av samlivsetableringsprosessen.

Mark Granovetter (1992) har med begrepet "sosial forankring" ("embeddedness") søkt å forene økonomisk og sosiologisk handlingsforståelse. Han har særlig kritisert det han kaller under- og oversosialiserte forklaringer av handling. Undersosialiserte aktører finner man innen store deler av den økonomiske litteraturen. Individuer ses her som nyttemaksimerende og atomiserte. På den andre siden står det oversosialiserte perspektivet, ofte representert av sosiologifaget, der atferd bestemmes og begrenses av institusjonelle og kulturelle rammer. Forankringsperspektivet er en mellomposisjon, og det påpekes at handling ikke kan forstås uavhengig av institusjonelle og kulturelle betingelser. De er allikevel ikke rene produkter av sosiale relasjoner. Dette fordi normer, kultur og andre institusjonelle trekk ikke er gitte egenskaper ved den enkelte eller grupper av aktører, men tilpasses hver enkelt handlingssituasjon. Samhandling har altså en normativ dimensjon. Allikevel vil det alltid være mulig å tilpasse handlingen til hver enkeltsituasjon (Granovetter 1992).

Resultatene presentert i forrige kapittel understøtter en slik argumentasjon. Dette fordi både det sosiologiske og det økonomiske perspektivet kaster lys over ulike sider ved variasjoner i når respondentene starter sine første samliv. I regresjonsmodell 4 ble det vist at effektene av sosial bakgrunn forble uforandret når respondentenes sosioøkonomiske kjennetegn i forkant av den første samlivsinngåelsen ble trukket inn i analysen. På tilsvarende måte var effektene av respondentenes utdannings- og inntektsnivå signifikante i modellen. Dette bekrefter at både individuelle sosioøkonomiske ressurser og sosial bakgrunn er mekanismer som forklarer når det første samlivet inngås. Med andre ord utfyller de to perspektivene på samlivsetablering hverandre, og de er i noen tilfeller overlappende.

7.4 Endringer i betydningen av sosial bakgrunn over tid

Endringene forbundet med individualisering tidfestes sjelden eksplisitt. Som nevnt i kapittel 3, kan det imidlertid antas at de er en viktig del i det Inglehart (1990) har kalt den "postmaterialistiske" perioden fra 1970- tallet og utover. De analyserte førstegangssamlivene ble inngått i perioden 1970-2002. I løpet av dette tidsrommet har betydningen av fedrenes utdanningsnivå endret seg for kvinners del. Fedrenes utdanningsnivå ga store variasjoner i etableringstidspunktet for kvinner som gikk inn i sine første samliv i begynnelsen av observasjonsperioden: kvinner med universitets- eller høyskoleutdannede fedre ble samboere eller gift senere i livet enn kvinner med mellom- og lavt utdannede fedre. Parallelt med hva tesen om økt individualisering forventer, så viser regresjonsmodell 8a at effektene av sosial bakgrunn, målt ved fedrenes utdanningsnivå, har avtatt over tid: kvinner med lavt og høyt utdannede fedre har nærmet seg hverandre med hensyn til etableringstempoet.

Utdannings- og inntektsnivå har effekter på når den første samlivsetableringen finner sted. Imidlertid har den positive effekten av en økning i inntektsnivået avtatt gjennom perioden som dekkes her. Dette gjelder kvinner. For menn har denne positive inntektseffekten vært stabil over tid, selv om regresjonsmodell 8b viser at oddsen for at menn uten utdanning og inntekt skal etablere sine første samliv har økt noe i løpet av observasjonsperioden.

I yngre generasjoner er samboerskap dessuten blitt regelen snarere enn unntaket. Som vi har sett, har hele 90 prosent av respondentene i denne undersøkelsen samboerskap som sine første samlivserfaringer. Den store andelen samboere kan i seg selv være et uttrykk for et brudd med lineære livsløpsoverganger og tradisjonell samlivsatferd. Dette kan igjen ha fått følger for etableringstidspunktet for det første samlivet blant unge voksne, der terskelen for å "lage sitt eget rede" kan være lavere enn hva tilfellet er ved ekteskapsinngåelse.

Som jeg var inne på i kapittel 3, kan personer i ulik grad ta individualiserte samlivvalg. Jeg har ikke kunnet påvise merkbare effekter av bosted og eventuelle foreldrebrudd på etableringstempoet. Unntaket er menn som startet sine første samliv før de var 21 år gamle. Det å ha skilte foreldre framskynder førstegangs samlivsinngåelse for denne gruppen av menn. Disse faktorene gir ikke variasjoner med hensyn til betydningen av sosial bakgrunn for når respondentene etablerer sine første samliv. Derimot har vi sett at effektene av fedrenes utdanningsnivå på når kvinner starter sine samlivskarrierer avtar i takt med at deres eget utdanningsnivå øker. (Se vedlegg 6).

Separate regresjonsanalyser av samboere og gifte avdekker visse variasjoner ut fra bosted og foreldrenes samlivshistorier i når kvinner og menn flytter sammen med en partner

for første gang. Foreldrebrudd minsker menns, mens å bo urbant svekker kvinners tilbøyelighet til å inngå ekteskap i en bestemt måned. (Se vedlegg 3). Dette tilsier at urbanitet og det å ha erfart foreldrebrudd gjør disse undergruppene av utvalget mer motvillig innstilt til ekteskapet.

7.4.1 Individualisering og kjønn

Samlet sett tegner regresjonsanalysene et bilde der menns første samlivsetablering i større grad enn kvinners er fristilt fra sosial bakgrunn. Dette fordi sosiale bakgrunnsvariable styrer kvinners samlivsetablering sterkere enn hva tilfellet er for mennene i utvalget. Kvinners etableringstidspunkt er, til tross for at effekten av fedrenes utdanningsnivå har avtatt over tid, fremdeles påvirket av sosial bakgrunn. Jeg har ikke funnet merkbare periodevariasjoner i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringen av menns første samliv. Imidlertid har menns etableringstempo gjennom hele perioden vært upåvirket av sosial bakgrunn. Unntaket er menn med mellomutdannede mødre som får sine første samlivserfaringer på et senere tidspunkt i livet enn menn med lavt utdannede mødre.

Menn har i hele perioden fra 1970-2002 tatt individuelle beslutninger om når de skal bli samboere eller gifte for første gang. Dette stemmer godt overens med de teoretiske argumentene som ble drøftet i kapittel 3, der det ble hevdet at menn oftere sosialiseres inn i roller som kan karakteriseres som individualiserte. Samtidig er det blitt argumentert at kvinners etableringstempo, i større grad enn menns, formes av tredjeparter. Denne sammenhengen har imidlertid avtatt også for kvinner, i og med at deres etableringstidspunkt i avtagende grad preges av fedrenes utdanningsnivå. Svekkede aldersbetingede normer om hva som er passende tidspunkt å etablere det først samlivet på og nye kjønnsroller kan ha dempet normativ atferdskontroll og sammenhengen mellom kvinners sosiale bakgrunn og alderen de får sine første samlivsetablering i.

Parallelt med utviklingen der også kvinners utdanningsnivå og inntekter har betydning for når i livet de starter sine første samliv, kan endrede økonomiske betingelser ha revet kvinners førstegangs samlivsetableringer løs fra oppvekstfamiliens og omgivelsenes forventninger. Ressurssterke kvinner har høyere sannsynlighet for å inngå sine første samliv i en gitt måned. Det er derfor grunn til å tro at disse er mer ettertraktede på samlivsmarkedet, uavhengig av sosial bakgrunn. Vi har dessuten sett av regresjonsmodellen presentert i vedlegg 6, at effekten av fedrenes utdanningsnivå på kvinners etableringstidspunkt avtar i takt med at deres egen utdanning øker. Andelen kvinner i høyere utdanningsinstitusjoner er blitt høyere i

løpet av den observerte perioden (SSB 2004c). Økonomisk selvstendighet gjennom økt utdanningsnivå og yrkesaktivitet, samt endrede samlivsnormer, kan i denne forstand klargjøre noe av den avtagende sammenhengen mellom fedrenes utdanningsnivå og kvinners etableringstempo.

Til tross for at sosial bakgrunn, i form av fedrenes utdanningsnivå, spiller en mindre sentral rolle for kvinner som gikk inn i sine første samliv på slutten av observasjonsperioden, er det viktig å presisere at sosial bakgrunn fortsatt gir skiller i når kvinner starter sine første samliv: kvinner med lavt utdannede mødre starter sine første samliv tidligere enn kvinner med mellom- og høytutdannede mødre.

7.4.2 Individualisert etableringstempo: hypoteser versus empiriske funn

Regresjonsanalysen av respondentenes første samlivsetableringer bekrefter at kvinners etableringstidspunkt generelt er mer påvirket av deres sosiale bakgrunn enn hva tilfellet er for mannlige respondenter. Samtidig har jeg funnet at denne sammenhengen varierer med perioden det første samlivet ble inngått. Dette er i samsvar med hypotese 3, der det antas at sosiale ulikheter i etableringstempo avtar over tid. Jeg har ikke avdekket tilsvarende periodeeffekter hos den mannlige delen av utvalget. Imidlertid har mennenes etableringstidspunkt gjennom hele perioden vært relativt upåvirket av sosiale bakgrunnsvariable.

Hypotese 3.1 forventet at også kjønnsforskjellene i betydningen av sosial bakgrunn har avtatt i løpet av observasjonsperioden. Med utgangspunkt i oppgavens datamateriale, ser det ikke ut til at forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder påvirkning fra sosiale og kulturelle samlivsnormer og klassespesifikk sosialisering er visket ut. Kjønn har heller ikke mindre betydning i familiedanningsprosessen for personer som gikk inn i sine første samliv i ulike perioder. Imidlertid kan de påviste periodevariasjonene i betydningen av fedrenes utdanningsnivå for kvinner være tegn på at kvinner og menn på sikt vil nærme seg hverandre når det gjelder betydningen av sosial bakgrunn ved første samlivsetablering.

Det at de positive virkningene av økt utdannings- og inntektsnivå på etableringstidspunktet har minsket over tid for kvinners del, støtter til en viss grad opp under hypotese 3.2.

Hypotesen om at individualiseringstendensen har vært og er mest utbredt blant høyt utdannede, understøttes i en viss grad av det foreliggende datamaterialet. Dette kan begrunnes empirisk, da effekten av fedrenes utdanningsnivå varierer med kvinners eget utdanningsnivå:

betydningen av fedrenes utdanningsnivå på kvinners etableringstidspunkt avtar i takt med at deres egen utdanning øker. Datamaterialet er derfor delvis i samsvar med hypotese 3.4.

Tabell 7.1. Framsatte hypoteser og empiriske funn²⁵

Hypotese	Bekreftet	Avkreftet
Hypotese 1: Sosial bakgrunn har betydning for når i livet det første samlivet inngås: Personer med høy sosial bakgrunn etablerer seg senere i livet enn personer med lavere sosial bakgrunn.	X	
Hypotese 1.1: Først og fremst kvinners etableringstempo styres av sosial bakgrunn, og kvinner med lav sosial bakgrunn er de første til å inngå samliv.	X	
Hypotese 1.2: Mors utdanningsnivå påvirker etableringstidspunktet mer enn fars utdanningsnivå.		X
Hypotese 1.3: Sosial bakgrunn har indirekte effekter på etableringstempoet gjennom utdanning.		X
Hypotese 2: Etableringstempoet styres av individuelle sosioøkonomiske egenskaper som utdanningsnivå og inntekter.		X
Hypotese 2.1: Ikke- studerende, høyt utdannede og økonomisk ressurssterke menn starter sine første samliv tidligere enn andre menn.		X
Hypotese 2.2: Gitt at de ikke er under utdanning, etablerer sønner med høy sosial bakgrunn seg raskere enn andre menn.		X
Hypotese 2.3: Dersom studiene er fullført, etablerer både kvinner og menn med høyere utdanning og gode inntekter seg først.	X	
Hypotese 3: Effekter av sosial bakgrunn på etableringstempoet, og dermed også de sosiale forskjellene observert i tidligere studier, avtar over tid.	X	
Hypotese 3.1: Kjønnforskjeller i betydningen av sosial bakgrunn reduseres over tid.		X
Hypotese 3.2: Systematiske effekter av individuelle sosioøkonomiske egenskaper på tidspunkt for første samlivsetableringen avtar over tid.	(X)	
Hypotese 3.3: Minsket betydning av sosial bakgrunn og individuelle ressurser er vanligere blant personer bosatt i store byer og som opplevde at foreldrene skilte seg i barndommen.		X
Hypotese 3.4: Normer om individualisert samlivsetablering er mest utbredt blant høyt utdannede.	(X)	

²⁵ Som vi ser, er hypotesene 1 og 2.2 samt 2.1 og 2.3 delvis sammenfallende. De opprettholdes allikevel i denne rekkefølgen da de bygger på de teoretiske perspektivene som ble drøftet i kapittel 3.

8.0 Konklusjon

Flere forhold virker inn på når i livet mennesker blir samboere eller gift for første gang. Mange av disse lar seg vanskelig fange empirisk, med mindre man stiller egne spørsmål i spørreundersøkelser. I denne oppgaven har jeg hatt informasjon om og analysert en rekke faktorer som påvirker etableringstidspunktet av både samboerskap og ekteskap.

Jeg vil i dette avsluttende kapittelet samle trådene fra diskusjonen og gi svar på spørsmålene stilt i oppgavens innledning. Til slutt i kapittelet pekes det på mulige nye forskningsspørsmål som følger i denne oppgavens kjølvann.

8.1 Etableringstempoet varierer med sosiale og økonomiske forhold

Innledningsvis reiste jeg spørsmålet om hvorvidt sosial bakgrunn virker inn på når i livet kvinner og menn får sine første samlivserfaringer. I overensstemmelse med deler av det teoretiske grunnlaget og funn i den foreliggende forskningen har jeg, med utgangspunkt i forløpsanalyse av data fra spørreundersøkelsen *Fremtidsplaner, familie og samliv*, bekreftet at etableringstidspunktet varierer systematisk med sosial bakgrunn: i takt med at foreldrenes utdanningsnivå øker, synker sjansene for å starte det første samlivet i en gitt måned. Sammenhengen vedvarer når det kontrolleres for respondentenes alder, eget utdannings- og inntektsnivå, studiestatus, religiøsitet, foreldrebrudd, urbanitet og i en viss grad periode.

Samlet sett peker analysene i retning av at menns etableringstempo er uavhengig av sosial bakgrunn. Et av oppgavens sentrale funn er således at de sosiale forskjellene i etableringstempo først og fremst gjelder kvinner. Både mødrenes og fedrenes utdanningsnivå gir variasjoner i når den kvinnelige delen av utvalget blir samboere eller gift for første gang.

I tillegg til de sosiale ulikhetene som skapes av sosial bakgrunn, har vi sett at individuelle sosioøkonomiske ressurser spiller en sentral rolle for både kvinners og menns etableringstidspunkt. Analysene viser tydelig at økning i inntekts- og utdanningsnivå styrker sannsynligheten for å inngå det første samlivet i en gitt måned. Å være student har en motsatt virkning. Sosial bakgrunn virker allikevel *ikke* indirekte gjennom rekruttering til høyere utdanning eller via respondentenes oppnådde sosiale og økonomiske status. Oppgaven bekrefter med andre ord at det er grunn til å skille sosial bakgrunn ut som en selvstendig årsaksfaktor i studier av etableringstempoet.

Eilert Sundt fant sosiale ulikheter i det norske ekteskapsmønsteret i sin tidlige studie. Etter dette har få undersøkelser stadfestet slike rendyrkede empiriske sammenhenger mellom sosial bakgrunn, kjønn og inngåelsestidspunktet av det første *samlivet* i Norge. Som vist

innledningsvis, er Blom (1994) unntaket som bekrefter denne regelen. Oppgaven har i denne forstand bidratt til å fornye og utvide vår kunnskap om sosiale ulikheter i den norske befolkningens første samlivsetableringer.

8.2 Familiebestemt og individualisert etableringstidspunkt

Jeg har også stilt spørsmålet om endret samlivsatferd og framveksten av samboerskap har endret forholdet mellom sosial bakgrunn og etableringstidspunktet av det første samlivet. Selv om flertallet av respondentene i denne undersøkelsen innledet sine samlivskarrierer med et samboerskap, har ikke dette visket ut betydningen av sosial bakgrunn for når det første samlivet etableres.

Individualiseringsteorien kritiseres ofte for å være lite forankret i den empiriske virkeligheten. Likevel samsvarer tesen om et ideologisk skifte og individualisering i en viss grad med oppgavens empiriske resultater. Våre data gir ikke direkte grunnlag for å vise at normer og verdier knyttet til etableringen av det første samlivet er blitt endret og svekket. Det er allikevel liten tvil om at det store tallet på respondenter som starter sine samlivskarrierer med et samboerskap henger sammen med endringer i verdisystemet, samt at de institusjonelle føringene på valg av samlivsform er færre og svakere.

Analysene stadfester at sammenhengen mellom sosial bakgrunn, målt ved fedrenes utdanningsnivå, og alderen kvinner velger å starte sine første samliv i, er *svekket* over tid. Dessuten er høyt utdannede kvinners etableringstidspunkt noe mindre påvirket av fedrenes utdanningsnivå enn hva tilfellet er for kvinner med et lavt utdanningsnivå. Den økte andelen kvinner med utdanning på universitets- og høyskolenivå kan ha vært med å modifisere sammenhengen mellom fedrenes utdanningsnivå og når de velger å starte sine første samliv. Ettersom den i utgangspunktet positive effekten av eget inntektsnivå har avtatt over tid, ser det dessuten ut til at kvinners førstegangs samlivsinngåelser i avtagende grad bestemmes av deres egne økonomiske ressurser.

Derimot gir mødrenes utdanningsnivå fremdeles variasjoner i kvinners førstegangs samlivsetableringer, og sannsynligheten for å inngå det første samliv i en bestemt måned synker i takt med at mødrenes utdanning øker. Dette gjelder også for kvinner som ble samboere eller gift for første gang på slutten av observasjonsperioden. Kombinert med funnet om at menns etableringstidspunkt hele tiden har vært lite påvirket av sosial bakgrunn, kan det konkluderes at tidspunktet kvinner får sine første samlivsetableringer på er *både* familiebestemt og individualisert. Disse effektene er imidlertid avtagende over tid, slik at kvinner er

blitt mer like menn med hensyn til betydningen av sosial bakgrunn for når det første samlivet etableres.

8.3 Videre forskning på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstempo

Ut i fra de presenterte analysene er det usikkert i hvilken grad økonomiske ressurser overført fra foreldre til barn styrer etableringstidspunktet. Det er blitt påvist klare effekter av respondentenes egne sosioøkonomiske ressurser på sannsynligheten for å etablere det første samlivet i en bestemt måned. Derfor er det som nevnt rimelig å tro at også foreldrenes økonomiske ressurser virker inn på de observerte sammenhengene mellom sosial bakgrunn og etableringstidspunkt. Det at kvinner med høyt utdannede foreldre starter sine samlivskarrierer senere i livet enn andre kvinner, kan dessuten bero på at foreldrene har ulike forventninger og ambisjoner på barnas vegne, og at de i ulik grad klarer å få gjennomslag for sine aldersspesifikke forventninger. Som nevnt i kapittel 2, viser foreliggende studier at ressurssterke foreldrene sanksjonerer barna økonomisk for å få dem til å etablere sine første samliv i en for dem passende alder. Velstående foreldre kan for eksempel finansiere barnas studier og første boligkjøp. For bedre å forstå sammenhengen mellom sosial bakgrunn og etableringstempo, bør framtidig forskning studere sammenhengen mellom økonomiske aspekter ved sosial bakgrunn og etableringstidspunktet.

Som jeg har vært inne på, har flere undersøkelser demonstrert at norske menn og kvinner har en tilbøyelighet til å gifte seg med personer som er like dem selv, også med hensyn til sosial bakgrunn. En årsak til det observerte mønsteret i etableringstempo kan ligge i at personer av frykt for sosial degradering, og ønsket om kulturell, sosial og økonomisk likhet, søker en samboer eller ektefelle med et sett av ønskelige sosiale og økonomiske egenskaper. Jeg har imidlertid ikke hatt opplysninger om hvem respondentene inngår sine først samliv med. Analyser av data på parnivå vil eksplisitt kunne påvise i hvilken grad valg av partner virker inn på etableringstempoet.

Våre data gir ikke direkte grunnlag for å vise at normer og verdier knyttet til etableringen av det første samlivet er blitt endret og svekket. Mye av forskningen som har søkt å belyse individualisering av samlivsatferd har tatt utgangspunkt i kvalitative intervjudata. Her i Norge er Syltevik (2000) et eksempel på en kvalitativt orientert studie av endringer i familie- og samliv. Slike data kan være bedre egnet til å kaste lys over en eventuell svekkelse av aldersbetingede normer om når det passer seg å inngå det første samlivet.

Som nevnt innledningsvis, inneholder denne oppgavens datamateriale ingen informasjon om familie- og samlivsmønsteret i den norske innvandrerbefolkningen. Etableringstempo av det første samlivet hos ulike etniske minoritetsgrupper er et lite studert tema her i Norge.²⁶ Særlig mangelfull er kunnskapen om familiedanningen til menn med etnisk minoritetsbakgrunn. Dessuten vet vi lite om når medlemmer av disse befolkningsgruppene inngår sine første samboerskap. Det er derfor behov for studier av variasjoner i samlivsmønsteret innad i innvandrerbefolkningen og mellom etnisk majoritet og minoritet.

8.4 Avsluttende kommentar

Både i norsk og internasjonal forskning har det lenge vært kjent at lav sosial bakgrunn samvarierer med *negative* sosiale fenomener. Dette kommer for eksempel til syne gjennom reproduksjon av sosial ulikhet gjennom utdanningssystemet. I Norge er en lavere andel kvinner og menn med lav sosial bakgrunn i høyere utdanning (SSB 2004c; Hansen 1999). Dessuten er sannsynligheten for å få gode karakterer på universitets- og høyskolenivå mindre for studenter med bakgrunn i arbeiderklassen enn hva tilfellet er for studenter med foreldre som selv er akademikere (Hansen og Mastekaasa 2003). Nok et eksempel er dårligere helseforhold og høyere dødelighet jo lenger ned i samfunnshierarkiet man kommer, også med henblikk på sosial bakgrunn (Elstad 2003).

Jeg har i denne oppgaven vist at lav sosial bakgrunn, målt ved foreldrenes utdanningsnivå, øker sjansen for at særlig kvinner skal starte sine første samlivsetableringer i en gitt måned. Som nevnt, kan timingen av det første samlivet virke inn på hendelser senere i livsløpet. For kvinner født tidlig i forrige århundre var det å etablere parforhold ofte synonymt med å få sine første barn. Samlivsetablering i ung alder kunne derfor gi en rekke og ofte negative ringvirkninger med hensyn til utdanning og arbeidsmarked. Dette behøver ikke i like stor grad å være tilfellet i dag. For det første har gode permisjonsordninger og barnehagetilbud gjort det lettere å kombinere barn og karriere (Skrede 1999). Dessuten er prevensjonsmidlene sikrere, kjønnsrollene ikke fullt så rigide og samboerskap vanligere. Selv om parforhold som inngås i ung alder oftere ender med samlivsbrudd, er faste parforhold alt i alt et gode. Også for kvinner gir samliv positive økonomiske, sosiale og helsemessige

²⁶ Førstegangs ekteskapsinngåelse blant kvinner med innvandrerbakgrunn er analysert av Lappegård (2004), mens Lie (2004) er et eksempel på en mer deskriptiv undersøkelse av samlivsmønsteret i det flerkulturelle Norge, der også samboerskap blant nordmenn med etnisk minoritetsbakgrunn studeres.

ringvirkninger. I denne forstand skiller mine resultater seg ut, da lav sosial bakgrunn har effekter som i all hovedsak er *positive*.

9.0 Litteratur

Alho, J. M. (1996), "A Note on the Use of Anticipatory Covariates in Event History Analysis", *Scandinavian Population Studies*, 11 (1996). Helsinki: The Nordic Demographic Society.

Allison, P. D. (1984), *Event History Analysis. Regression for Longitudinal Event Data*. Beverly Hills: Sage Publications.

Amato, P. R. og D. Previti (2003), "People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, The Life Course, and Adjustment", *Journal of Family Issues*, 24(5): 602-26.

Avery, R., F.Goldscheider og A. J. Speare (1992), "Feathered Nest/Gilded Cage: Parental Income and Leaving Home in the Transition to Adulthood", *Demography*, 29(3):375-88.

Axinn, W. G. og A. Thornton (1992), "The Influence of Parental Resources on the Timing of the Transition to Marriage", *Social Science Research*, 21 (1992): 261- 85.

Bachrach, C., M. J. Hindin og E. Thomson (2000), "The Changing Shape of Ties That Bind: An Overview and Synthesis", i Waite, L., J. (red.)(2000), *The Ties That Bind. Perspectives on Marriage and Cohabitation*. New York: Aldine De Gruyter.

Baizan, P. (2001), "Transition to adulthood in Spain", i Corijn, M. og E. Klijzing (red.) (2001), *Transitions to Adulthood in Europe*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Barber, J. S. (2000), "Intergenerational Influences on the Entry into Parenthood: Mother` s Preferences for Family and Nonfamily Behavior", *Social Forces*, 77 (1): 319-48.

Beck, U.(1992), *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage Publications Ltd.

Beck, U. og E. Beck-Gernsheim (1995), *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.

Becker, G. S. (1991), *A Treatise on The Family. Enlarged Edition*. Cambridge: Harvard University Press.

Birkelund, G. E. (1987), "Familien i klassesamfunnet", i Colbjørnsen, T., G. E. Birkelund, G. Hernes og K. Knudsen (1987), *Klassesamfunnet på hell?* Oslo: Universitetsforlaget.

——(2000), "Modernitetens flertydighet - økende individualisme eller stabil strukturell ulikhet?", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 41 (2): 215-35.

Birkelund, G. E. og L. A. Goodman (1997), ""Birds of a Feather Flock Together" - The Association between Husband` s and Wife` s Occupations in Norwegian Two-Earner Families", i Grønmo, S. & B. Henrichsen (red.) (1997), *Society, university, and world community: essays for Ørjar Øyen*. Oslo: Scandinavian University Press.

Birkelund, G. E. og J. Heldal (2003), "Who Marries Whom? Educational Homogamy in Norway", *Demographic Research*, 8.

Blom, S., T. Noack og L. Østby (1993), *Giftermål og barn- bedre sent enn aldri?* Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Blom, S. (1994), "Marriage and Cohabitation in a Changing Society: Experience of Norwegian Men and Women Born in 1945 and 1960", *European Journal of Population*, 10(2): 143-73.

Blossfeld, H-P. og J. Huinink (1991), "Human Capital Investments or Norms of Role Transition? How Women`s Schooling and Career Affect the Process of Family Formation", *American Journal of Sociology*, 97(1): 143-68.

Blossfeld, H-P. (1996), "Macro- sociology, Rational Choice Theory, and Time. A Theoretical Perspective on the Empirical Analysis of Social Processes", *European Sociological Review*, 12(2): 181-206

Boudon, R. (1974), *Education, Opportunity and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*. New York: Wiley

——(2003), "Beyond Rational Choice Theory", *Annual Review of Sociology*, 29(2003): 1-21.

Bourdieu, P. (1995), *Distinksjonen : en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax.

Buchmann, M. (1989), *The Script of Life in Modern Society: Entry into Adulthood in a Changing World*. Chicago: University of Chicago Press.

Bumpass, L. L., J. A. Sweet og A. Cherlin (1991), "The Role of Cohabitation in Declining Rates of Marriage", *Journal of Marriage and the Family*, 53(4): 913-27.

Bumpass, L. L., T. C. Martin og J. A. Sweet (1991), "The Impact of Family Background and Early Marital Factors on Marital Disruption", *Journal of Family Issues*, 12(1): 22-42.

Byberg, I. H., A. H. Foss og T. Noack, (2001), *Gjete kongens harer - rapport fra arbeidet med å få samboere mer innpasset i statistikken*, Rapporter 2001/ 40. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Cherlin, A. J. (2000), "Toward a New Home Socioeconomics of Union Formation", i Waite, L., J. (red.) (2000), *The Ties That Bind. Perspectives on Marriage and Cohabitation*. New York: Aldine De Gruyter.

Clarkberg, M. (1999), "The Price of Partnering: The Role of Economic Well- Being in Young Adults` First Union Experiences", *Social Forces*, 77 (3): 945-68.

Corijn, M. og E. Klijzing (red.) (2001), *Transitions to Adulthood in Europe*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

De Graaf, P. M. og M. Kalmijn (2001), "Trends in the Intergenerational Transmission of Cultural and Economic Status", *Acta Sociologica*, 44 (1): 51-66.

Demeny, P. og G. McNicoll (red.) (2003), *Encyclopedia of Population*. New York: Macmillan Reference.

DiMaggio, P. og J. Mohr (1985), "Cultural Capital, Educational Attainment, and Marital Selection", *American Journal of Sociology*, 90(6): 1231-61.

Di Stefano, G. og A. Pinnelli (2004), "Demographic Characteristics and Family Life", *Current Sociology*, 52(3): 339-69.

Duvander, A-Z. (1999), "The Transition From Cohabitation to Marriage. A Longitudinal Study of the Propensity to Marry in Sweden in the Early 1990s", *Journal of Family Issues*, 20(5): 698-717.

Easterlin, R. A. (1976), "The Conflict between Aspirations and Resources", *Population and Development Review*, 2(3): 417-25.

Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red.) (2004), *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Elstad, J. I. (2003), "Helse i Norge ved årtusenskiftet", i Frønes, I. og L. Kjølørød (red.) (2003), *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Elster, J. (1989), *Nuts and Bolts for The Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.

——(1998), "A plea for mechanisms", i Hedström, P. og R. Swedberg (red.) (1998), *Social Mechanisms. An Analytical Approach to Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

England, P. og G. Farkas (1986), *Households, Employment and Gender: A Social, Economic and Demographic View*. New York: Aldine Publications.

Esping-Andersen, G. (1999), *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford: Oxford University Press.

FN (2004), *World Population Monitoring 2002. Reproductive rights and reproductive health*. Economic & social affairs Population studies: no. 215. New York: United Nations Publication.

Frønes, I. og R. Brusdal (2000), *På sporet av den nye tid*. Bergen: Fagbokforlaget.

Giddens, A. (1990), *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.

——(1992), *The Transformation of Intimacy*. Cambridge: Polity Press.

Glick, P. C (1957), *American Families*. New York: John Wiley & Sons.

Goldstein, J., R. og C. T. Kenney (2001), "Marriage Delayed or Marriage Forgone? New Cohort Forecasts of First Marriage for U.S. Women", *American Sociological Review*, 66 (4): 506-19.

Goldthorpe, J. H. (2000), *On Sociology. Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Granovetter, M. (1992), "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", i Granovetter, M. og R. Swedberg (red.) (1992), *The Sociology of Economic Life*. Boulder, Colorado: Westview Press.

Hagestad, G. O. og B. L. Neugarten (1985), "Age and the life course", i Binstock, R. H. og E. Shanas (red.) (1985). *Handbook of aging and the social sciences*. 2nd Ed. New York: Van Nostrand Reinhold.

Hansen, M. N. (1995), *Class and Inequality in Norway. The Impact of Social Class Origin on Education, Occupational Success, Marriage and Divorce in the Post-War Generation*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

——(1999), "Utdanningspolitikk og ulikhet", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 40(2): 172-203.

Hansen, M. N. og A. Mastekaasa (2003), "Utdanning, ulikhet og forandring", i Frønes, I. og L. Kjølørød (red.) (2003), *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Hochschild, A. (1989), *The Second Shift*. New York: Avon Books.

Hoem, B. (1995), *Kvinnors och mäns liv. En rapport från SCB:s undersökning om familj och arbete. Del 2. Parbildning och separationer*. Demografiska rapporter 1995:2.2. Örebro: Statistiska centralbyrån.

Holdsworth, C. og J. Elliott (2001), "The Timing of Family Formation in Britain and Spain", *Sociological Research Online*, 6(2). Fra: <http://www.socresonline.org.uk/6/2/holdswort.html> (07.05.04).

Hosmer, D. og S. Lemeshow (1989), *Applied Logistic Regression*. New York: John Wiley & Sons.

Inglehart, R. (1990), *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.

——(1997), *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.

Jensen, A-M. og S. E. Clausen (1999), "Samboerskap som forelderskap", Vedlegg 4 i NOU 1999:25. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.

Kalmijn, M. (1994), "Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status", *American Journal of Sociology*, 100(2):422-52.

Kiernan, K. E. (2000), "European Perspectives on Union Formation", i Waite, L., J. (red.) (2000). *The Ties That Bind. Perspectives on Marriage and Cohabitation*. New York: Aldine De Gruyter.

Kiernan, K. E. og A. J. Cherlin (1999), "Parental divorce and partnership dissolution in adulthood: Evidence from a British cohort study", *Population Studies*, 53 (1999):39-48.

Klein, T. og D. Fischer- Kerli (2000), "Reliability issues of retrospective life course data. An analysis of partnership biographies in the Familiensurvey", *Zeitschrift Für Sociologie*, 29(4):294-312.

Knudsen, K. og K. Wærness (1996), "Er ekteskapet som institusjon på vei ut i Skandinavia?", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 37(3): 299-327.

Krange, O. (2004), *Grenser for individualisering. Ungdom mellom ny og gammel modernitet*. NOVA Rapport 4/04. Oslo: NOVA.

Kravdal, Ø. (1999), "Does marriage require a stronger economic underpinning than informal cohabitation?", *Population Studies*, 53(1999): 63-80.

Kravdal Ø. og Noack T. (1989), "Like marries like - the safest choice? A brief study of homogamy and heterogamy in Norwegian marriages", *Scandinavian Population Studies* 9(1989): 243-58.

Lappegård, T. (2004), *Valg av livsløp i det flerkulturelle Norge. Forløpsanalyser av giftermål og barnefødsler blant kvinner med innvandrerbakgrunn*. Rapport 2004/ 16. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Lehrer, E. L. (2004), "The role of religion in union formation: an economic perspective", *Population Research and Policy Review*, 23(2): 161-85.

Leiulfsrud, H. (2004), "Sosial ulikhet i velferdssamfunnet", i Ellingsæter, A. L. & A. Leira (red.) (2004). *Velferdsstaten og Familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Lesthaeghe (1998), "On Theory Development: Applications to the Study of Family Formation", *Population and Development Review*, 24(1): 1-14.

Lewis, J. (2001), *The End of Marriage? Individualism and Intimate Relations*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Lichter, D. T., R. N. Anderson og M. D. Hayward (1995), "Marriage Markets and Marital Choice", *Journal of Family Issues*, 16(4): 412-31.

Lie, B. (2004), *Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*. Rapport 2004/1. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Liefbroer, A. C. (1991), "The choice between a married or unmarried first union by young adults", *European Journal of Population*, 7 (3): 273-98.

Liefbroer, A. C. og J. De Jong Gierveld (1993), "The Impact of Rational Considerations and Perceived Opinions on Young Adults' Union Formation Intentions", *Journal of Family Issues*, 14(2): 213-35.

Liefbroer, A. C, L. Gerritsen og J. De Jong Gierveld (1994), "The Influence of Intentions and Life Course Factors on Union Formation Behavior of Young Adults", *Journal of Marriage and the Family*, 56(1): 193-203.

Liefbroer, A. C og M. Corijn (1999), "Who, what, where and when. Specifying the impact of educational attainment and labour force participation on family formation", *European Journal of Population*, 15(1): 45-75.

Lyngstad, T. H. og T. Noack (2004), "Vil de velge bort familien? En analyse av unge nordmenns ekteskaps- og fruktbarhetsintensjoner", *Tidsskrift for ungdomsforskning* (under publisering).

Manning, W. D og P. J. Smock (2002), "First Comes Cohabitation and Then Comes Marriage? A Research Note", *Journal of Family Issues*, 23(8): 1065-87.

Manting, D. (1996), "The Changing Meaning of Cohabitation and Marriage", *European Sociological Review*, 12(1): 53-65.

Mastekaasa, A. (1993), "Marital Status and Subjective Well - Being: A Changing Relationship?", *Social Indicators Research*, 29(3): 249-76.

Marini, M. M. (1984), "Age and Sequencing Norms in The Transition to Adulthood", *Social Forces*, 63(1): 229-44.

Merton, R. K. (1987), "Three Fragments from a Sociologist's Notebook: Establishing The Phenomenon, Specified Ignorance and Strategic Research Materials", *Annual Review of Sociology* 13(1987): 1-28.

Mills, M. (1999), *The Link between Anthony Giddens` Social Theory and Family Formation Research*. Paper presented at the European Population Conference 1999.

Moen, P. (2001), "The Gendered Life Course", i Binstock, R. H. og George, L. H. (red.)(2001). *Handbook of aging and the social sciences*. 5th Ed. San Diego: Academic Press.

Noack, T. (2001a), "Transition to adulthood in Norway", i Corijn, M. og E. Klijzing (red.) (2001). *Transitions to Adulthood in Europe*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

——(2001b), "Cohabitation in Norway: An accepted and gradually more regulated way of living", *International Journal of Law, Policy and the Family*, 15(1): 102-17.

——(2004), "Familien i velferdsstaten: Fra støttespiller til trojansk hest?", i Ellingsæter, A. L. & A. Leira (red.) (2004). *Velferdsstaten og Familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Noack, T. og A. Seierstad (2003), "Utviklingen i samliv: Heller jeg enn vi?", *Samfunnsspeilet*, 17(3):19-26.

NOU 1999: 25. *Samboere og samfunnet*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.

- Ono, H. (2003), "Women's Economic Standing, Marriage Timing, and Cross-National Contexts of Gender", *Journal of Marriage and the Family*, 65(2): 275-86.
- Oppenheimer, V. K. (1988), "A Theory of Marriage Timing", *American Journal of Sociology*, 94(3): 563-91.
- (1994), "Women's rising employment and the future of the family in industrial societies", *Population and development Review*, 20(2): 293-342.
- (2000), "The Continuing Importance of Men's Economic Position in Marriage Formation", i Waite L. J. (red.) (2000). *The Ties That Bind. Perspectives on Marriage and Cohabitation*. New York: Aldine De Gruyter.
- Pedersen, W. og M. Blekesaune (2003), "Sexual Satisfaction in Young Adulthood. Cohabitation, Committed Dating or Unattached Life?", *Acta Sociologica*, 46(3): 179-93.
- Pollak, R. A. (2000), *Theorizing Marriage*. I Waite, L., J. (red.)(2000), *The Ties That Bind. Perspectives on Marriage and Cohabitation*. New York: Aldine De Gruyter.
- Popenoe, D. (1993), "American family decline, 1960-1990: A review and appraisal", *Journal of Marriage and the Family*, 55(3): 527-42.
- Ramsøy, N. R. (1978), *Do the well - educated still defer gratifications? Memoranda No 17 from the Occupational History Study*. Oslo: INAS.
- Raley, R. K. og J. Bratter (2004), "Not Even if You Were the Last Person on Earth! How Marital Search Constraints Affect the Likelihood of Marriage", *Journal of Family Issues*, 25(2): 167-81.
- Ringdal, K. (2001), *Enheter og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rosenlund, L. (2000), *Social structures and change: applying Pierre Bourdieu's approach and analytic framework*. Working papers from Stavanger University College; 85/2000.
- Rossi, A. S. og P. H. Rossi (1990), *Of Human Bonding: Parent-Child Relations Across The Life Course*. New York: Aldine De Gruyter.
- Sassler, S. og F. Goldscheider (2004), "Revisiting Jane Austen's Theory Of Marriage Timing. Changes in Union Formation Among American Men in the Late 20th Century", *Journal of Family Issues*, 25(2): 139-66.
- Schneider, L. og S. Lysgaard (1953), "The Deferred Gratification Pattern: A Preliminary Study", *American Sociological Review*, 18(2): 142-9.
- Settersten, R. A. og G. O. Hagestad (1996), "What's the Latest? Cultural Age Deadlines for Family Transitions", *The Gerontologist*, 36 (2): 178- 88.

Shavit, Y. og H- P Blossfeld (red.) (1993), *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder, Colorado: Westview Press.

Skog, O. J (2004), *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Skrede, K. (1999), "Drømmen, dyden og belønningen", i Kitterød, H., R. Kjeldstad, T. Noack og L. Østby (red.)(2002) *Livsløp i støpeskjeen. Utvalgte arbeider av Kari Skrede*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Smith, J. P. og D. Thomas (2003), "Remembrances of things past: test-retest reliability of retrospective migration histories", *Journal of The Royal Statistical Society. Series A, Statistics in Society*, 166 (1): 23- 49.

Smock, P. J (2000), "Cohabitation in The United States: An Appraisal of Research Themes, Findings, and Implications", *Annual Review of Sociology*, 26(2000): 1-20.

Stack, S. og R. Eshleman (1998), "Marital Status and Happiness: A 17-Nation Study", *Journal of Marriage and The Family*, 60(2): 527-36.

Statistisk Sentralbyrå (SSB) (2000), *Norsk Standard for utdanningsgruppering. Revidert 2000*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

——(2004a), "Gjennomsnittsalder ved giftermålet. Menn og kvinner. 1961-2003." Fra: <http://www.ssb.no/emner/02/02/30/ekteskap/tab-2004-09-17-05.html> (20.09.04).

——(2004b), "Konsumprisindeksen fra 1865 til i dag." Fra: <http://www.ssb.no/kpi/1-7t.html> (20.09.04).

——(2004c) *Statistisk årbok 2004*, Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Sundt, E. ((1855) 1967), *Om giftermål i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.

Syltevik, L. J. (2000), *Differensierte familieliv. Familiepraksis i Norge på slutten av 1990-tallet*. Rapport 2/2000, Senter for samfunnsforskning. Bergen: Senter for samfunnsforskning.

Texmon, I (1999), "Samliv i Norge mot slutten av 1900-tallet. En beskrivelse av endringer og mangfold." Vedlegg 3 i NOU 1999:25. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.

Thornton, A (1991), "Influence of the Marital History of Parents on the Marital and Cohabital Experiences of Children", *American Journal of Sociology*, 96 (4): 868-94.

——(1992), "Reciprocal Effects of Religiosity, Cohabitation, and Marriage", *American Journal of Sociology*, 98 (3): 628-51.

Thornton, A., W. Axinn og J. D. Teachman (1995), "The Influence of Enrollment and Accumulation on Cohabitation and Marriage in Early Adulthood", *American Sociological Review*, 60 (5): 762-74.

- Ve, H. (1999), *Rasjonalitet og identitet, og andre tekster*. Oslo: Pax.
- Van De Kaa, D. J. (1987), "Europe' s Second Demographic Transition", *Population Bulletin*, 42(1): 1 -59.
- Villa, M. (2002), "Verdiorienteringer hos by - og bygdeungdom", *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 2(1): 51-74.
- Waite, L. J. (red.) (2000), *The Ties That Bind. Perspectives on Marriage and Cohabitation*. New York: Aldine De Gruyter.
- Wiecek, C. (2003), *Undersøkelse om fremtidsplaner, familie og samliv-Dokumentasjonsrapport*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Winkler-Dworak, M. og H. Engelhardt (2004), "On the tempo and quantum of first marriages in Austria, Germany, and Switzerland. Changes in mean age and variance", *Demographic Research*, 10.
- Wu, L. L., S. P. Martin og D. A. Long (2001), "Comparing Data Quality of Fertility and First Sexual Intercourse Histories", *Journal of Human Resources*, 36(3):520-55.
- Yamaguchi, K. (1991), *Event History Analysis*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Zahl, P- H., M. Rognerud og B. H. Strand (2003), "Sosial ulikhet og utvikling i dødelighet hos enslige i Norge", *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 123(13- 14): 1822-5.
- Øyen, Ø. (1964), "Krake søker make: En undersøkelse av homogami med hensyn til yrkesprestisje", *Tidsskrift for samfunnsforskning* 5(1):179-188.
- Åberg, Y. (2003), *Social Interactions. Studies of Contextual Effects and Endogenous Processes*. Stockholm: Department of Sociology, Stockholm University.

- Alle kilder brukt i denne oppgaven er oppgitt -

- Oppgaven inneholder i alt 32 572 ord -

Vedlegg

I vedlegg 1 gis en oversikt over frafall og svar etter kjønn, alder og landsdel. Vedlegg 2 viser nivåinndelingen brukt i norsk standard for utdanningsgruppering.

Vedlegg 3, 4 og 5 er alle alternative utgaver av den siste og komplette regresjonsmodellen (8a), der alle tilgjengelige uavhengige variable er inkludert. Vedlegg 3 viser effektene av de ulike uavhengige variablene på inngåelse av ekteskap og samboerskap. Vedlegg 4 viser den samme regresjonsmodellen med en kategorisk tredelt utdanningsvariabel framfor den kontinuerlige som ble presentert i resultatkapittelet. I vedlegg 5 gis et eksempel på en regresjonsmodell med en noe mer findelt aldersgruppering.

Vedlegg 6 viser regresjonsanalyse av sannsynligheten for første samlivsinngåelse i en gitt måned korrigert for alder, sosial bakgrunn, eget utdannings- og inntektsnivå, studentstatus, foreldrebrudd, religiøsitet og urbanitet. Modellen tester hypotese 3.3 om samspill mellom "urban * fars utdanning", "urban * mors utdanning", "foreldre skilte * fars utdanning" og "foreldre skilte * mors utdanning". Også hypotese 3.4 undersøkes. Dette er gjort ved å innføre produktleddene "fars utdanning * egen utdanning" og "mors utdanning * egen utdanning".

Vedlegg 1. Svar og frafall etter kjønn, alder og landsdel. Prosent av bruttoutvalg.

	Totalt	Svar	Frafall	Antall personer
Totalt	100	63.3	36.7	9 982
Kjønn				
Mann	100	57.9	42.1	5 130
Kvinne	100	69.0	31.0	4 852
Alder				
20-24 år	100	62.1	37.9	1 207
25-29 år	100	64.3	35.7	1 851
30-34 år	100	65.2	34.8	2 147
35-39 år	100	61.7	38.3	2 159
40-44 år	100	64.2	35.8	2 030
45-47 år	100	58.0	42.0	588
Landsdel				
Akershus og Oslo	100	62.6	37.4	2 203
Hedmark og Oppland	100	64.5	35.5	815
Østlandet ellers	100	58.9	41.1	1 834
Agder og Rogaland	100	64.5	35.5	1 458
Vestlandet	100	65.6	34.4	1 716
Trøndelag	100	64.3	35.7	917
Nord-Norge	100	64.8	35.2	1 039

Kilde: Wiecek (2003)

Vedlegg 2. Norsk standard for utdanningsgruppering. Nivåinndeling.

Tredeling av nivå	Nivå	Nivånavn	Klassetrinn
	0	Ingen utdanning og førskoleutdanning	Under skoleplikt
Obligatorisk utdanning	1	Barneskoleutdanning	1.-7. klasstrinn
	2	Ungdomsskoleutdanning	8-10 klasstrinn
Mellomutdanning	3	Videregående, grunnutdanning	11.-12. klasstrinn
	4	Videregående, avsluttet utdanning	13. klasstrinn+
	5	Påbygning til videregående utdanning	14. klasstrinn+
Universitets- og høyskoleutdanning	6	Universitets- og høyskoleutdanning, lavere nivå	14. -17. klasstrinn
	7	Universitets- og høyskoleutdanning, høyere nivå	18.-19. klasstrinn
	8	Forskerutdanning	20. klasstrinn+
	9	Ikke oppgitt	

Kilde: SSB (2000)

Vedlegg 3: Inngåelse ekteskap vs. inngåelse samboerskap.

Variabel	Menn		Kvinner	
	Samboerskap	Ekteskap	Samboerskap	Ekteskap
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))
Konstant	- 5.8768*** (0.4409)	- 0.4499 (1.2613)	- 4.7770*** (0.4249)	- 1.5108 (1.3291)
Alder 15-19	- 2.0679*** (0.1137)	- 3.5349*** (0.4245)	- 0.5755*** (0.0929)	- 1.6811*** (0.2781)
Alder 20-24	- 0.2557*** (0.0549)	- 0.4689** (0.1571)	0.2808*** (0.0640)	0.00260 (0.1796)
Alder 25-29	0.000	0.000	0.000	0.000
Alder 30-34	- 0.5598*** (0.0917)	- 0.1579 (0.2392)	- 0.4798*** (0.1211)	- 0.2182 (0.3121)
Alder 35-39	- 0.7897*** (0.1474)	- 0.7702 (0.4710)	- 0.9212*** (0.2273)	- 1.8240 (1.0185)
Alder 40-48	- 1.1829*** (0.2428)	- 0.4659 (0.6063)	- 1.3825** (0.4536)	- 0.7160 (1.0493)
Fars utd.nivå2 ('1'=ref.)	- 0.0549 (0.0632)	- 0.2133 (0.1502)	- 0.1865** (0.0564)	- 0.1636 (0.1434)
Fars utd.nivå 3	- 0.0504 (0.1190)	- 0.5231 (0.3713)	- 0.5000*** (0.1259)	- 0.5277 (0.3373)
Mors utd.nivå 2('1'=ref.)	- 0.1602* (0.0714)	- 0.3146 (0.1826)	- 0.1667** (0.0628)	- 0.0170 (0.1563)
Mors utd.nivå 3	- 0.1622 (0.2372)	- 0.3114 (0.6609)	- 0.5841* (0.2731)	- 0.2807 (0.6124)
Student ('1'=ja)	- 0.2336*** (0.0605)	- 0.1222 (0.1944)	- 0.2071*** (0.0510)	- 0.5304** (0.1709)
Egen inntekt (10.000 kr)	0.00467 (0.00283)	0.0242** (0.00725)	0.0115** (0.00402)	0.0256* (0.0109)
Utdanning (0-8)	0.1025*** (0.0201)	0.1058 (0.0519)	0.1829*** (0.0204)	- 0.0984 (0.0529)
Foreldre skilt ('1'=ja)	0.1042 (0.0627)	- 0.6527** (0.2607)	0.1206* (0.0582)	- 0.3901 (0.2413)
Religiøs ('1'=ja)	- 0.3608*** (0.0652)	1.7128*** (0.1296)	- 0.4329*** (0.0507)	1.3468*** (0.1288)
Urban ('1'=ja)	0.0291 (0.0613)	0.0987 (0.1749)	- 0.00292 (0.0557)	- 0.3897* (0.1842)
År	0.0126 (0.00504)	- 0.0777*** (0.0149)	- 0.00142 (0.00481)	- 0.0622*** (0.0153)
Fars utd.nivå 2 * år-1985	- 0.00092 (0.00729)	- 0.0164 (0.0208)	0.0155* (0.00666)	0.00676 (0.0204)
Fars utd.nivå 3 * år-1985	0.00530 (0.0149)	0.0108 (0.0489)	0.0395* (0.0156)	0.1379** (0.0405)
Mors utd.nivå 2 *år-1985	0.00407 (0.00803)	0.0515 (0.0236)	- 0.0102 (0.00738)	- 0.0242 (0.0212)
Mors utd.nivå 3 *år-1985	- 0.00254 (0.0311)	0.1257 (0.0743)	0.0208 (0.0300)	- 0.0552 (0.0864)
-2 L.L.	23182.804	3683.220	25916.715	3869.183
N	1 992	251	2 346	266

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

Vedlegg 4: Regresjonsmodell 8a med tredelt utdanningsvariabel.

Variabel	Menn		Kvinner	
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.
Konstant	- 5.0794*** (0.4146)		- 4.2832*** (0.3979)	
Alder 15 - 19	- 2.2918*** (0.1080)	0.101	- 0.7311*** (0.0849)	0.481
Alder 20 - 24	- 0.2981*** (0.0520)	0.742	0.2300** (0.0620)	1.259
Alder 25 - 29	0.000	1.000	0.000	1.000
Alder 30 - 34	0.5299*** (0.0858)	0.589	- 0.4723*** (0.1129)	0.624
Alder 35 - 39	- 0.8186*** (0.1409)	0.441	- 1.0309*** (0.2215)	0.357
Alder 40 - 48	- 1.1429*** (0.2255)	0.319	- 1.3581** (0.4148)	0.257
Fars utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.0610 (0.0579)		- 0.1649** (0.0521)	
Fars utd.nivå 3	- 0.0925 (0.1126)		- 0.4673*** (0.1171)	
Mors utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.1702* (0.0661)		- 0.1317* (0.0579)	
Mors utd.nivå 3	- 0.1393 (0.2224)		- 0.5074* (0.2479)	
Student	- 0.1910** (0.0575)	0.826	- 0.1837*** (0.0484)	0.832
Egen inntekt (10.000 kr)	0.00703** (0.00264)	1.007	0.0141** (0.00377)	1.014
Egen utdanning 2 (1=ref)	0.1796** (0.0658)	1.197	0.5121*** (0.0656)	1.669
Egen utdanning 3	0.3600** (0.1030)	1.433	0.8195*** (0.1027)	2.269
Foreldre skilt ('1'=ja)	0.0407 (0.0607)	1.042	0.0870 (0.0564)	1.091
Religiøs ('1'=ja)	- 0.00427 (0.0548)	0.996	- 0.1995*** (0.0453)	0.819
Urban ('1'=ja)	0.0392 (0.0578)	1.040	- 0.0382 (0.0533)	0.963
År	0.00703 (0.00473)	1.007	- 0.00345 (0.00457)	0.997
Fars utd.nivå 2 * år-1985	- 0.00164 (0.00681)		0.0141* (0.00620)	
Fars utd.nivå 3 * år-1985	0.00890 (0.0141)		0.0485** (0.0144)	
Mors utd.nivå 2 *år-1985	0.00829 (0.00752)		- 0.0122 (0.00686)	
Mors utd.nivå 3 *år-1985	0.0107 (0.0282)		0.0151 (0.0278)	
-2 L.L.	25607.345		28343.905	
N	2 243		2 612	

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

Vedlegg 5: Regresjonsmodell 8a med treårig aldersintervall.

Variabel	Menn		Kvinner	
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.
Konstant	- 4.5873*** (0.4131)		- 3.6370*** (0.4031)	
Alder 15-17	- 3.8013*** (0.1092)	0.022	- 1.9007*** (0.0880)	0.149
Alder 18-20	- 1.4455*** (0.812)	0.236	0.3658*** (0.0705)	0.694
Alder 21-23	- 0.3156*** (0.0555)	0.729	0.0982 (0.0601)	1.103
Alder 24-26	0.000	1.000	0.000	1.000
Alder 27-29	- 0.1530* (0.0697)	0.852	- 0.3224*** (0.0908)	0.724
Alder 30-32	- 0.5012*** (0.0967)	0.606	- 0.6485*** (0.1306)	0.523
Alder 33-35	- 0.6442*** (0.1279)	0.525	- 0.6809*** (0.1729)	0.506
Alder 36-38	- 1.0767*** (0.1998)	0.341	- 1.0941*** (0.2752)	0.335
Alder 39-41	- 1.1443*** (0.2647)	0.318	- 2.0437** (0.5817)	0.130
Alder 42-44	- 1.9485*** (0.5042)	0.142	- 1.4216* (0.5842)	0.241
Alder 45 +	- 0.7306 (0.4537)	0.482	- 7.8962 (124.7)	<0.001
Fars utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.0662 (0.0583)		- 0.1813** (0.0527)	
Fars utd.nivå 3	- 0.1094 (0.1135)		- 0.5055*** (0.0586)	
Mors utd.nivå 2('1'=ref.)	- 0.1762** (0.0667)		- 0.1338* (0.0586)	
Mors utd.nivå 3	- 0.1740 (0.2234)		- 0.5313* (0.2506)	
Student	- 0.2555*** (0.0582)	0.775	- 0.2813*** (0.0484)	0.795
Egen inntekt (10.000 kr)	0.00527* (0.00266)	1.005	0.0123** (0.00381)	1.013
Utdanning (0-8)	0.0785*** (0.0187)	1.082	0.1338*** (0.0189)	1.188
Foreldre skilt ('1'=ja)	0.0496 (0.0608)	1.051	0.0824 (0.0565)	1.093
Religiøs ('1'=ja)	- 0.0113 (0.0548)	0.987	- 0.1977*** (0.0453)	0.818
Urban ('1'=ja)	0.0323 (0.0579)	1.033	- 0.0491 (0.0533)	0.957
År	0.00134 (0.00478)	1.001	- 0.00840 (0.00462)	0.993
Fars utd.nivå 2 * år-1985	- 0.00160 (0.00691)		0.0163* (0.00639)	
Fars utd.nivå 3 * år-1985	0.00850 (0.0144)		0.0513** (0.0147)	
Mors utd.nivå 2 *år-1985	0.00920 (0.00764)		- 0.0121 (0.00705)	
Mors utd.nivå 3 *år-1985	0.0145 (0.0289)		0.0180 (0.0284)	
-2 L.L.	25436.332		28163.309	
N	2 243		2 612	

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

Vedlegg 6: Foreldrebrudd, urbanitet og utdanning.

Variabel	Menn		Kvinner		Signifikant kjønns - forskjell?
	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	<i>b</i> (SE (<i>b</i>))	O. R.	
Konstant	- 4.5786*** (0.0930)		- 4.5853*** (0.1028)		
Alder 15-19	- 2.2172*** (0.1083)	0.109	- 0.6769*** (0.0876)	0.508	ja
Alder 20-24	- 0.2792*** (0.0516)	0.756	0.2694*** (0.0600)	1.309	ja
Alder 25-29	0.000	1.000	0.000	1.000	
Alder 30-34	- 0.5045*** (0.0848)	0.604	- 0.4423*** (0.1124)	0.643	
Alder 35-39	- 0.7681*** (0.1392)	0.464	- 0.9866*** (0.2209)	0.373	
Alder 40-48	- 1.0727*** (0.2232)	0.342	- 1.2759** (0.4134)	0.279	
Fars utd.nivå2 ('1'=ref.)	- 0.1897 (0.1336)		- 0.4113*** (0.1085)		
Fars utd.nivå 3	- 0.3126 (0.2610)		- 1.2902*** (0.2835)		
Mors utd.nivå 2 ('1'=ref.)	- 0.3572 (0.1527)		- 0.2367 (0.1219)		
Mors utd.nivå 3	- 0.0169 (0.4962)		- 0.2099 (0.4892)		
Egen inntekt (10.000 kr)	0.00703** (0.00264)	1.007	0.0122** (0.00378)	1.012	
Utdanning (0-8)	0.0813** (0.0216)		0.1179*** (0.0213)		ja
Student ('1'=ja)	- 0.1963** (0.0561)	0.822	- 0.2369*** (0.0456)	0.789	
Foreldre skilt ('1'=ja)	- 0.0102 (0.0812)		0.0571 (0.0737)		
Religiøs ('1'=ja)	- 0.0234 (0.0548)	0.977	- 0.1994*** (0.0452)	0.819	ja
Urban ('1'=ja)	0.0829 (0.0865)		- 0.0195 (0.0784)		
Fars utd.nivå2*utd	0.0248 (0.0332)		0.0909** (0.0274)		ja
Fars utd.nivå3* utd	0.0429 (0.0585)		0.2532*** (0.0619)		
Mors utd.nivå2*utd	0.0652 (0.0364)		- 0.00031 (0.0294)		
Mors utd.nivå3*utd	- 0.0593 (0.1041)		- 0.0685 (0.1039)		
Fars utd.nivå2*Foreldre skilt	0.1261 (0.1334)		0.1276 (0.1231)		
Fars utd.nivå3* Foreldre skilt	0.4635 (0.3123)		- 0.3253 (0.4332)		
Mors utd.nivå2*Foreldre skilt	- 0.0048 (0.1473)		- 0.1005 (0.1440)		
Mors utd.nivå3*Foreldre skilt	0.2804 (0.6050)		0.3459 (0.6167)		
Fars utd.nivå2*Urban	- 0.00090 (0.1299)		- 0.1886 (0.1158)		
Fars utd.nivå3*Urban	0.0276 (0.2186)		- 0.1047 (0.2169)		
Mors utd.nivå2*Urban	- 0.1866 (0.1343)		0.2170 (0.1247)		ja
Mors utd.nivå3*Urban	0.2705 (0.4561)		0.1075 (0.3919)		
-2 L.L.	25582.098		28322.596		
N	2 243		2 612		4 855

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

